

ISSN: 2181-4120

Scientific Journal

GOLDEN BRAIN

Social Sciences & Humanities

Volume 2, Issue 19

webgoldenbrain.com

2024/19
October

ISSN 2181-4120
VOLUME 2, ISSUE 19
OCTOBER 2024

<http://webgoldenbrain.com/>

“GOLDEN BRAIN” SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 2, ISSUE 19, OCTOBER, 2024

EDITORIAL BOARD

G. Kholmurodova

Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

A. Madaliev

Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University

G. Sotiboldieva

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Rashidova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University

D. Darmonov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

X. Abduxakimova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Ruzmetov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Chemical Sciences, National University of Uzbekistan

M. Yusupova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

M. Kambarov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Namangan State University

S. Sadaddinova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Physics and Mathematics Sciences, Tashkent University of Information Technologies

M. Fayzullaev

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University

Z. Muminova

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

B. Kuldashov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

Kh. Askarov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Fergana Polytechnic Institute

S. Nazarova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University

O. Rahmonov

Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Fergana Polytechnic Institute

G. Tangirova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

Z. Koryogdiev

Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University

S. Ubaydullaev

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology

R. Yuldasheva

Associate Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

M. Yuldashova

Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Namangan State University

Editorial Secretary: J. Eshonkulov

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14003704>

BUGUNGI KUNDA NUTQ BUZILISHI SABABLARI VA ULARNING OLDINI OLISH USULLARI

Ruzmetova Dilbar Atabayevna

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch
Filiali O‘zbek tili va adabiyoti, tillar kafedrası katta o‘qituvchi.

Sultanova Iftixor Baxtiyor qizi

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch
Filiali stomotologiya fakulteti 1-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada nutq haqida umumiy tushuncha, bugungi kunda insonlarda nutq buzilish sabablari, oqibatları hamda ularni davolash chora-tadbirlari haqida ma'lumot berib o'tilgan. Bundan tashqari qo'shimcha tariqasida insonlarda yuzaga keladigan omma oldida nutq so'zlay olmaslik kabi kamchiliklarni yengish usullari ham berilgan.

Kalit so'zlar: *Nutq, og'zaki nutq, nutq buzilishi, terapiya, foniya, dislaliya, afaziya, disleksiya, dizartriya.*

ABSTRACT

This article provides a general understanding of speech, the causes and consequences of speech disorders in people today, as well as their treatment measures. In addition, methods to overcome the shortcomings of people such as the inability to speak in public is also given.

Key words: *Speech, oral speech, speech disorder, therapy, phonia, dyslalia, aphasia, dyslexia, dysarthria.*

Nutq — insonning fikrlarini, his-tuyg'ularini va g'oyalarini ifodalashda qo'llaniladigan kommunikativ jarayon. U so'z orqali amalga oshiriladi va turli xil badiiy, ilmiy, ommaviy va boshqa xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin. Nutq o'z ichiga muloqotning turli shakllarini, jumladan, og'zaki va yozma nutqni oladi. Quyida og'zaki nutq haqida qisqacha ma'lumot beramiz.

Og'zaki nutq — bu fikrlarni, his-tuyg'ularni va g'oyalarni og'zaki tarzda ifodalash jarayoni. U odatda muloqotda, taqdimotlarda yoki boshqa ijtimoiy vaziyatlarda qo'llaniladi. Og'zaki nutq turli shakllarda bo'lishi mumkin, masalan, suhbat, munozara, leksiya, taqdimotlar va boshqalar. Og'zaki nutqning asosiy xususiyatlari: Suhbat davomida ovoz balandligi, intonatsiya, ohang va talaffuz muhim rol o'ynaydi. Ular nutqning ta'sirchanligini va tushunarli bo'lishini ta'minlaydi. Nutqning ritmi, pauzalari va hajmi tinglovchini jalb qilishda va uning e'tiborini saqlashda joziba yaratadi. Og'zaki nutqda fikrlarni aniqlik bilan va ravshan ifodalash juda muhim. Odamlar orasida ba'zan to'liq tushunmaslik yoki chalkashliklar yuzaga kelishi mumkin, shuning uchun nutqni aniq va lo'nda qilib aytish muhimdir. Ushbu nutq turi ko'pincha ko'p vaqt olmaydi, shuning uchun fikrlarni qisqa va qiziqarli tarzda bayon etish zarur. Tinglovchilar o'zaro aloqada bo'ladi, shuning uchun og'zaki nutqda ularga savollar berish, fikrlarini so'rash va ulardan fikr olish muhimdir.

Og'zaki nutqning bir qancha turlari mavjud:

1. Suhbat: O'rtada erkin muloqot, fikr almashish.
2. Taqdimot: Ma'lumot yoki g'oyalarni taqdim etish uchun tayyorlangan nutq.
3. Munozara: Bir yoki bir nechta o'zaro fikr almashadigan guruhda joylashgan.
4. Dars: Ma'ruza yoki leksiya shaklida ilmiy yoki ta'limiy ma'lumotlarni izohlash.
5. Intervyu: Savollar berish orqali odamlar bilan muloqot qilish.
6. Tanqid: Ba'zi bir fikrlarni yoki asarlarni baholash va muhokama qilish.

Bugungi kunda og'zaki nutqning ahamiyati: Komunikatsiya: Og'zaki nutq insonlar o'rtasida tez va samarali aloqa o'rnatishga yordam beradi. Ijodkorlik: Nutq so'zlovchilar o'z g'oyalarini yaratuvchanlik bilan ifoda etishga imkoniyat yaratadi. Jamiyatda o'rinning rivojlanishi: Og'zaki nutq ijtimoiy muhitda muhim rol

o'ynaydi; u odamlarning fikrlarini, his-tuyg'ularini va g'oyalarini ifodalash, jamiyatda o'zaro aloqani rivojlantirishga yordam beradi.

Afsuski insonlarda nutq faoliyatiga doir bir qancha o'zgarishlar yoki buzilishlar uchrab turadi. Nutq buzilishi — bu nutqning ravonligi, to'g'riligi va aniqligini ta'minlaydigan jarayonlarning qandaydir sabablardan zaiflashishi yoki buzilishi. Nutq buzilishi turli xil sabablarga ko'ra yuzaga kelishi mumkin va odamning ijtimoiy, psixologik va emotsional holatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Nutq buzilishi ko'pincha mutaxassislar tomonidan aniqlanadi va davolanishi kerak bo'lgan muammo sifatida ko'riladi. Nutq buzilishining turlari: 1. Bargoza nutq buzilishi (dislaliya): Bu nutqning hech qanday mantiqiy sababi bo'lmasa-da, ba'zi tovushlarning noto'g'ri talaffuz qilinishi. Masalan, "s" o'rniga "sh" yoki "r" o'rniga "l" aytish. 2. Nutqning ravonligi buzilishi (foniya): - Bu nutqning og'zi bilan chiqarilishi va so'zlarni to'g'ri bog'lay olish qobiliyatining pasayishi. Bunga "tugun" (tugmalik) yoki "kekelek" kabi holatlar kiradi. 3. Nutqni jamlay olmaslik (afaziya): - Bu holat odatda bosh miyasi jarohatlaridan yoki insultlardan kelib chiqadi. Bu holat fuqarolarning fikrlarini ifodalash va tushunishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. 4. O'qish va yozish qiyinchiliklari (disleksiya): - Bu bolalar yoki kattalar uchun o'qish va yozish jarayonida muammolar paydo bo'lishiga olib keladigan buzilishdir. 5. Dizartriya: - Bu nutqning mushaklari va nerv tizimidagi muammolar tufayli kelib chiqadi. Dizartriya nutqning to'g'ri talaffuzini, ritmini va intonatsiyasini ta'sir qiladi. Ushbu buzilishlarga quyidagi sabablar asos qilib ko'rsatilgan.

- Genetik omillar: Ba'zi nutq buzilishlari irsiy xususiyatlar bilan bog'liqdir.

- Fiziologik omillar: Miyaning tuzilishi, muammolar, jarrohlik operatsiyalari yoki boshqa tibbiy muammolar.

- Ruhiiy holat: Stress, tashvish yoki psixologik jarayonlar nutqni buzishi mumkin.

Davolash usullari: 1. Nutq terapevtlari: Nutq buzilishlarini davolashda mutaxassislar sifatida nutq terapevtlari yordam berishi mumkin. Ular individual mashqlar va dasturlar tuzish orqali bemorlarni qo'llab-quvvatlaydilar. 2. Mashqlar va o'qitish: Nutqni rivojlantirishga yordam beradigan mashq va o'qitish jarayoni orqali bemorlar

o‘z nutqini yanada ravonroq qilishlari mumkin.3. Psixologik yordam: Psixologlar orqali ruhiy holatni yaxshilash va stressni kamaytirishga yordam beradigan terapiya usullari qo‘llanilishi mumkin.

Nutq buzilishi bilan bog‘liq bo‘lgan har qanday muammo vaqtida mutaxassislarga murojaat qilishni talab qiladi, chunki erta aniqlagan taqdirda davolash samaradorligi yanada yuqori bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari insonlarda jamoat oldida nutq so‘zlay olmaslik holatlari ham kuzatiladi. Bunday holatlarda quyidagi usullardan foydalanish tavsiya etiladi. Masalan: nutqizngizni oldindan rejalashtirib olish, eng yuqori natija uchun harakat qilish, oila a‘zolari yoki do‘stlar davrasida mashq qilish, nutqni hech qachon ko‘r-ko‘rona yodlab olmaslik, juda tez gapirishdan qochish.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, bugungi kunda professional hayotning eng muhim omillaridan biri-bu nutqiy salohiyatni oshirishdir. Insonning nutqi qanchalik ravon va chiroyli bo‘lsa, uning muvaffaqiyatga erishish ko‘rsatkichlari ham oshadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. Ushbu maqolada O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005) ma’lumotlaridan foydalanilgan.
2. R.Rasulov, Q.Mo‘ydinov. "Nutq ma’daniyati va notiqlik san’ati" Toshkent-2015.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14003721>

QADIMGI TURKIY TILLARNING MORFOLOGIK TASNIFI

Ikhbol Shamsudinova

Eshdavlatova Lolaxon

Ko‘charova Nilufar

Termiz davlat universiteti talabalari.

Annotatsiya: Maqolada qadimgi turkiy tillarning morfologiyasi, grammatik kategoriyalari, agglyutinativ tabiati, hozirgi o‘zbek adabiy tilidan farqli jihatlari tasnif qilingan.

Tayanch so‘zlar: Morfologiya, ot, fe‘l, ravish, so‘z turkum, olmosh, mustaqil so‘zlar, yordamchi so‘zlar, agglyutinativ, zamon, turk-mo‘g‘il-tangus, tillarning chatishuvi, oltay nazariyasi.

Qadimgi turkiy til morfologik tip jihatdan agglyutinativ tildir. So‘z formalari so‘zning negiziga maxsus qo‘shimchalarni muayyan tartibda qo‘shish yo‘li bilan yasaladigan tillarga agglyutinativ til deb ataladi. Ammo qadimgi turkiy tildagi morfemalar hozirgi o‘zbek adabiy tili va singormanizmni yo‘qotgan shevalardan singarmonistik variantlarning borligi bilan farqlanadi. Lekin bu sof morfologik farq bo‘lmay, fonetik farqdir. Hozirgi o‘zbek adabiy tili morfologiyasidan qadimgi turkiy til morfologiyasining umumiy farqi quyidagilardan iborat:

1. Hozirgi zamon morfemalari qadimgi turkiy tildagiga nisbatan miqdoran ko‘p va mazmunan boy
2. Hozirgi o‘zbek tilida yo‘q bo‘lgan yoki alohida element sifatida o‘qilmaydigan morfemalar ham bor
3. So‘z va forma yasovchi chet tili morfemalari yo‘q

4. Murakkab morfemalar juda kam

Turkiy tillardagi qadimiy morfologik shakllar tahlil qilinganda oltoy nazariyasidagi fikrlar, ma'lum ma'noda, asoslangandek bo'ladi. Turk-mo'g'ul-tungus aloqalari morfologiyani hamma bo'limlarida ko'rinadi. Bu uch guruhga mansub tillar uchun umumiy bo'lgan morfologik ko'rsatkichlar to'liq aniqlangan emas (ayrim turkiy tillarda hozirgi kelasi zamon sifatdoshi, mo'g'ul tillaridagi ravishdosh, tungus-manchjur tilidagi hozirgi zamon sifatdoshi affikslari hamda o'rin va yo'nalish bildiruvchi **-ra**, **-ru** qo'shimchalarini hisobga olmaganda).

Qadimgi turk va mo'g'ul tillaridagi morfologik munosobatlarning o'xshash va farqli tomonlarini quyidagicha umumlashtirish mumkin: Turk-mo'g'ul tillari uchun umumiy bo'lgan morfologik ko'rsatkich sifatida o'rin kelishigi **-da**, jo'nalish kelishigi **-a**, harakat nomi **-ku**, shaxs oti **-chi**, o'rin-joy belgisini bildiruvchi **-daki**, ot yasovchi **-m**, **-vul**, fe'l yasovchi **-la** qo'shimchalari xarakterlidir.

Sifat darajalarining qadimgi turkiy tildagi *up-urun* (oppoq), *kop-kok* (ko'm-ko'k), *sum-sucug* (juda shirin), *qap-qara* (nihoyatda qora) shakllari **mo'g'ul** tilidagi *sav-sayan* (oppoq), *ib-ilayan* (qip-qizil), *koa-koke* (ko'm -ko'k); **buryatcha** *dav-daxap* (oppoq), *iv-ilan* (qip-qizil), *xav-xara* (qop-qora) shakllariga mos keladi.

Turkiy tillarda ham mo'g'ul tillarida ham **alip kordi**, **ahp ketti**, **jazip bardi** kabi ko'makchi fe'lli so'z qo'shimchalari uchraydi. Turkiy va mo'g'ul tillari o'rtasidagi moslikni **qirg'iz**, **tuva**, **yoqut** tillariga oid quyidagi faktik misollar orqali ko'rish mumkin. Oltoy tillari qarindoshligiga oid fikrlar quyidagicha umumlashtirilgan:

1. **Turkiy-mo'g'ul-tungus-manchjur** tillaridagi aloqadorlik morfologiyani barcha bo'limlarida kuzatiladi: masalan, **-(i)d** ko'plik qo'shimchasi: *torin* (ot)- *torid* (otlar), *valyaqip* (shahar) *valyad* (shaharlar); *noxor* (o'rtoq) - *noxod* (o'rtoqlar); *tuyal* (buzoq)- *tuyad* (buzoqlar) va h.k.

2. Aniq morfologik o'xshashliklar tahlili turk-mo'g'ul-tungus-manchjur tillariga xos qadimiy shakllarni tiklash imkonini beradi. Tillardagi parallelizm morfologik elementlarning bir tildan ikkinchi tilga o'tishi natijasida yuzaga kelgan.

Tillarning chatishuvi va o'zaro aloqasida uch nuqtayi nazar farqlanadi:

Birinchi qarash tarafdorlari (**A.Shleyxer, M.Myuller, qisman A.Meye**) bir til tizimining bir qancha tizimlardan iborat ekanligini istisno qilgan holda, tillar chatishuvini inkor etadilar.

Ikkinchi qarash tarafdorlari (**G.Shuxardt, V.Pizani, Dj. Bonfante** va boshqalar) uchun tillar chatishuvi hech qanday to'siq bilmaydigan doimiy va keng ko'lamli jarayon.

Uchinchi qarash tarafdorlari (**I.V.Boduen-de-Kurtene, V.A. Bogoroditskiy, L.V.Sherba, B.Y. Vladimirsov, A.Rosetti**) nisbatan asosli fikrga ega bo'lib, tillar chatishuviga geografik, madaniy yaqinlik, savdo aloqalari, qabila va xalqlarning munosabati asosida yuzaga keladigan real tarixiy hodisa deb qarashadi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, qadimgi turkiy til agglyutinativ til bo'lishiga qaramay ba'zi o'rinlarda flektiv til xususiyatlari ham uchraydi. Qadimgi turkiy tildagi morfemalar hozirgi o'zbek adabiy tili va singormanizmni yo'qotgan shevalardan singarmonistik variantlarning borligi bilan farqlanadi. Qadimgi turkiy tillar morfologik xususiyatlari rang-barang bo'lishiga qaramay xalqlarning geografik, savdo aloqalar, madaniy yaqinlik tillar chatishuvlashishi natijasida barcha turkiy tillar morfologiyasida umumiy o'xshash jihatlar uchraydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Y.Abdurasulov Turkiy tillarning qiyosiy- tarixiy grammatikasi Tosh.,2009.
2. A.Rafiev Turkiy tillarning qiyosiy- tarixiy grammatikasi Tosh.,2004- yil
3. Dadaboyev H, Xolmanova Z. Turkiy tillarning qiyosiy- tarixiy grammatikasi Tosh ..,2015-yil
4. Is'hoqov M, Sodiqov Q, Omonov Q.Mangu bitiglar - Tosh., 2009-yil.
5. Serebrennikov B, Gadjieva N Sravnitelno- istorocheskaya grammatika tyurkskix yazikov M.,1986-yil

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14003734>

**TURKIY TILLAR LEKSIKASI.
(BIR NECHTA TURKIY TILLAR MISOLIDA)**

**Ikhbol Shamsudinova
Ravshanova Tursuntosh,
Abdullayeva Shaxnoza**

TerDU talabalari

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada turkiy tillarning leksik xususiyatlari, leksikasida aks etgan soʻzlar talqini beriladi. Maqola davomida bir nechta turkiy tillarga xos leksik jihatlar oʻzaro tahlilga olinadi. Turkiy tillar leksikasida uchraydigan baʼzi soʻzlarning tillar miqyosidagi holatlari koʻrib chiqiladi.*

***Kalit soʻzlar:** turkiy tillar, moʻgʻul tili, leksik qatlam, oʻz qatlam, oʻzlashgan qatlam, adabiy til, arabcha, forsha, tojikcha, xitoycha, ruscha, lugʻat tarkibi va boshqalar.*

Turkiy tillar leksikasi mazkur tilning qaysi dialektlar asosida shakllanganini koʻrsatishi bilan diqqatga sazovor. Shuningdek, maʼlum bir davrga oid nutq xususiyatlari, xalqning ijtimoiy-siyosiy, madaniy hayoti, dunyoqarashi, xullas, insoniyatning moddiy, maishiy va maʼnaviy hayoti bilan bogʻliq hamma jihatlar uning leksikasida aks etadi. Maʼlum asarning leksik qatlami oʻsha davr adabiy til xususiyatlarini, boshqa xalqlar bilan madaniy, siyosiy aloqalarni koʻrsatish uchun hammasining omillardan biri sanaladi. Shuningdek, ijtimoiy-siyosiy munosabatlar tarixi ham ilk bor leksikada aks etadi. Masalan, ayrim olimlar qadimgi turkiy til bilan dunyodagi eng qadimgi til boʻlgan shumer tili oʻrtasidagi qarindoshlik aloqalarini

asoslamoqchi bo'lganlarida ham har ikkala tildagi umumiy leksik qatlam va leksik ma'noga tayanadilar. Shumer- ne, qadimgi turk - na; shuner-me, qadimgi turk- man, ban; shumer-ze, qadimgi turk- San va hokazolar.

Turkiy tillarni bir til oilasiga birlashtiruvchi va boshqa til oilalardan farqlovchi xususiyatlaridan biri leksik tarkibning bir-biriga yaqinligidan hamda grammatik qurilishining mushtarakligidir. Shuning uchun chuvash va yoqut tillaridan boshqa hamma turkiy tillar bir-biriga tushunarlidir. Tildagi barcha so'zlar uning lug'at boyligini tashkil etadi. Tilning lug'at boyligi ikki manba- ichki va tashqi manba orqali ortib boradi. Boshqa tillardan so'z olish natijasida turkiy tillarda ham o'z qatlam va o'zlashgan qatlam farqlanadi. O'z qatlamga turkiy tillarga oid ,shuningdek, turkiy tillar uchun umumiy bo'lgan so'zlar kiradi. Turkiy tillar lug'at tarkibida umumturkiy so'zlar asosiy miqdorni tashkil etadi: tosh, tog', yer, bosh, suv, til, kishi, bola, oq, qora, qizil, ko'k, sariq, bir, ikki, olti, men, sen, shu, bu, kel, ol, tur,qara,indamay, erta, ilgari kabi. Turkiy tillardagi yunoncha, arabcha, forscha, tojikcha, xitoycha, mo'g'ulcha, ruscha so'zlar o'zlashgan qatlamni tashkil etadi. Turkiy tillardagi o'zlashgan qatlamning asosiy qismi arab, fors-tojik, rus tillaridan kirgan so'zlardan iborat. Ammo qadimgi turkiy til leksikasini faqat o'z qatlam asosida kuzatish mumkin. Qadimgi turkiy tilning o'zlashgan qatlam leksikasini A. Gaben quyidagi guruhlariga bo'ladi.

1. Mo'g'ulcha so'zlar.
2. Xitoycha so'zlar.
3. Qadimgi forscha so'zlar.
4. Qadimgi hindcha so'zlar.

N. Abdurahmonov qadimgi turkiy tilning lug'aviy qatlamini mavzusi jihatidan o'n ikki guruhga ajratib talqin etadi. Tadqiqotlarda berilgan ma'lumotlarni umumlashtirgan holda, qadimgi turkiy til taraqqiyotining asosiy bosqichlarida keng iste'molda bo'lgan so'zlarni bir nechta guruhlariga ajratish mumkin. Qadimgi turkiy til lug'at tarkibida mavjud so'zlar o'sha davrda yashagan urug' va qabilalarning barchasiga tegishlidir. Ular turkiy xalqlarning yashash tarzi, mashg'uloti, harbiy - jug'rofiy sharoiti, madaniyati qabilalarning aks ettiruvchi so'z va atamalaridir.

Qarindoshlik atamaları bir nechta turkiy tillar misolida tahlil qilinganida quyidagi o'zgarishlar va o'xshashliklar kuzatiladi. Masalan, ota so'zi turli tillarda turlicha ishlatiladi. O'zbekcha-ota, ozarbayjoncha-ata, oltoycha-ata, qozoqcha-ata, hakasda-ada, badanga, chuvashda-atte, tuvada-apa tarzida uchraydi. Opa so'zi ozarbayjonda-apa, turkchada-apa, hakascha-appa, gagauzcha-uchba tarzida talaffuz qilinadi va qo'llaniladi. Agarda kelin so'zini tahlilga oladigan bo'lsak uning qumiqchada-kelin, tatarchada-delin, no'g'aychada-kilen, uyg'urchada-kin, hakaschada-kinnit, chuvashchada-kiyit, yoqutchada-gelin tarzida ishlatilishini ko'rishimiz mumkin.

Ayrim parranda nomlarini tahlil qilganimizda ularning turkiy tillardagi turlicha shakllarini ko'rishimiz mumkin. Turna so'zi Tuva tilida-duruna, ozarbayjoncha-durna, turkcha-turna, qozoqcha-tirna, boshqirdcha-tarna, yoqutchada-turuya tarzida qo'llaniladi. Bundan tashqari tabiat hodisalarini anglatuvchi atamalar ham turkiy tillarda turlicha ifodalanadi. Misol uchun havo so'zini oladigan bo'lsak, mazkur so'z ozarbayjon, boshqird, qoraqalpoq qumiq, tatar, turk, turkman, o'zbek, uyg'ur tillarida hava//havo tarzida, yozuvdagi shakllari ozarbayjon, uyg'ur, tatar tillarida hava, boshqircha esa haya tarzida, qumiqda-gava, turkmanchada-xova, o'zbekchada-havo, qizoqcha, qirg'izcha, no'g'aychada esa ava tarzida qo'llanilishini ko'rish mumkin.

Turkiy tillarda fe'llarning ham qo'llanish holatlarini ko'rib chiqadigan bo'lsak, ularda ham yuz beradigan ba'zi bir o'zgarishlarga guvoh bo'lishimiz mumkin. Masalan, bormoq fe'lini oladigan bo'lsak, mazkur fe'l ozarbayjon, boshqird, oltoy, qozoq, qoraqalpoq, qirg'iz tillarida bar tarzida ifodalanadi. Ketmoq fe'li esa ozarbayjon, qozoq, qoraqalpoq, qirg'iz, no'g'ay tillarida ket tarzida, oltoy tilida bar tarzida, boshqird tilida kit tarzida, qumiq tilida get tarzida qo'llaniladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, barcha turkiy tillarning leksik qatlamida qaysidir ma'noda o'xshashliklar mavjud. Tillar leksikasidagi o'zgarishlar ularni talaffuz qilish jarayonidagi ayrim fonetik o'zgarishlar hisobiga o'zgarib boravergan va shu tarzda tillarda saqlanib qolgan. Hozirgi kundagi o'zbek adabiy tili bilan qiyoslaydigan bo'lsak, ulardagi tafovut deyarli sezilmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Y.Abdurasulov Turkiy tillarning qiyosiy- tarixiy grammatikasi Tosh.,2009.
2. A.Rafiev Turkiy tillarning qiyosiy- tarixiy grammatikasi Tosh.,2004- yil
3. Dadaboyev H , Xolmanova Z. Turkiy tillarning qiyosiy- tarixiy grammatikasi Tosh ..,2015-yil
4. Is'hoqov M, Sodiqov Q, Omonov Q.Mangu bitiglar - Tosh., 2009-yil.
5. Serebrennikov B, Gadjieva N Sravnitelno- istorocheskaya grammatika tyurkskix yazikov M.,1986-yil

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14003742>

TURKIY TILLAR GRAMMATIK QURILISHINING TARIXIY-TIPOLOGIK XUSUSIYATLARI

Shamsudinova Iqbol

Ilmiy rahbar

Fozilova Gulnora

Eshmurodova Dilobar

TerDu, o'zbek filologiyasi fakulteti talabalari

Annonatsiya: Ushbu maqolada turkiy tillarning grammatik qurilishi haqida ma'lumotlar berilgan bo'lib, uning o'ziga xos xususiyatlari misollar bilan ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Turkiy tillar, grammatik ma'no, tarixiy-tipologik, to'plam, tasnif.

Turkiy tillar grammatikasi hozirgi o'zbek tilining rivojlanishi uchun muhim rol o'ynaydi. Turkiy tillar grammatikasi o'ziga xosdir. Turkiy tillarning go'zalligi va takrorlanmas tilligini, bu tilni o'rgangandan keyingina anglash mumkin. Turkiy tillar, turkiy xalqlarining madaniyati va tarixi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, o'zining noyob grammatik qurilishi va tipologik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ushbu maqolada turkiy tillarning grammatik tuzilishi, ularning tarixiy rivojlanishi va tipologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Turkiy tillar o'z tarixida bir necha asosiy bosqichlardan o'tgan. Dastlabki bosqichda (V-VIII asrlar) O'rta Osiyoda yashovchi turkiy qabilalar o'rtasidagi aloqalar natijasida turkiy tillar o'ziga xos xususiyatlar va strukturaviy elementlarni shakllantira boshladi. Bu davrda og'zaki adabiyot va qabilalararo aloqalar o'ta muhim ahamiyatga ega edi. X-XII asrlarda turkiy tillar o'zaro ta'sirda bo'lib, musulmon madaniyati va adabiyoti ta'sirida rivojlandi. Bu davrda

turkiy tillarda yozma manbalar, xususan, “Kutadgu bilig” va “Divanu lug‘at at-turk” kabi asarlar paydo bo‘ldi. Bu asarlar orqali turkiy tillarning grammatika va leksikasi rivojlandi. Turkiy tillarda so‘z tartibi odatda SOV (Subyekt-Obyekt-Fel) ko‘rinishida bo‘ladi, bu esa grammatik ma’nolarni aniqlashda qo‘shimchalar va kontekstga bog‘liqdir. Shuningdek, turkiy tillarda kelishiklar tizimi rivojlangan bo‘lib, bu tilning sintaktik va morfologik tuzilishini boyitadi. Misol: O‘zbek tilida “kitob” so‘ziga qo‘shimchalar qo‘shish orqali:

“kitob” (kitob)

“kitobim” (mening kitobim)

“kitoblaring” (sening kitoblaring)

Bu misolda har bir qo‘shimcha so‘zning ma’nosini o‘zgartirib, yangi ma’nolar keltiradi. Turkiy tillarda grammatik ma’no quyidagi usullar orqali ifodalanadi:

1. Elementar morfologik birliklar.
2. Agglyutinatív usulda grammatik ma’no ifodalash bilan birga, fleksiya asosidagi shakllar ham voqealanadi.
3. Fonetik ikkilantirish, leksik urg‘uni o‘zgartirish grammatik ma’noni ifodalashning bir usulidir.
4. O‘zakning takror qo‘llanishi natijasida grammatik ma’no ifodalanadi.
5. Turli so‘z shakllari tarkibida keluvchi morfologik birliklarning o‘zaro aloqasi natijasida analitik shakllar hosil qilinadi.

Turkiy tillar grammatik qurilishi va tipologik xususiyatlari bilan boy bo‘lib, ular o‘z tarixiy rivojlanishi davomida ko‘plab o‘zgarishlarni boshdan kechirdi. Agglutinatív tuzilishi, o‘ziga xos so‘z tartibi va kelishiklar tizimi turkiy tillarning xususiyatlarini tashkil etadi. Kelajakda bu tillarning rivojlanishi va saqlanishi, ularning madaniy merosi va identifikatsiyasini davom ettirish uchun muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. X.A. Dadaboyev, Z.T. Xolmanova “Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi”. :Toshkent-2015
2. Yo. Abdurasulov, “Turkiy tillarning qiyosiy tarixiy grammatikasi”. Toshkent. “Fan” nashriyoti. 2009

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14003754>

**O‘RTA OIYODA MATBAA TARIXINING O‘RGANILISHI.
XIVADAGI BIRINCHI TOSHBOSMA TARIXI**

Yaqubova Shaxlo Ruslanovna

“Ichan-Qal’a” davlat muzey-qo‘riqxonasi ilmiy xodimi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Turkiston hududida chop etilgan ilk manbalar, Markaziy Osiyoda kitob nashr qilishning paydo bo‘lishi va Xivadagi birinchi toshbosma haqida qisqacha ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: *Matbaachilik, Husayn Shams, A.B.Yazbedev, Eron, Rossiya, Hindiston, Xitoy, Ibrohim Sulton, G.N.Chabrov, O.P.Sheglova, R.Mahmudova, M.Rustamov, R.Xolmatov, Otajon Abdolov.*

**A STUDY OF THE HISTORY OF PRINTING IN THE MIDDLE AGE.
HISTORY OF EARLY LITHOGRAPHY IN KHIVA.**

ABSTRACT

This article provides brief information about the first sources printed in Turkestan, the emergence of book publishing in Central Asia, and the first lithograph in Khiva.

Keywords: *Typography, Husain Shams, A.B. Yazbedev, Iran, Russia, India, China, Ibrahim Sultan, G.N. Chabrov, O.P. Sheglova, R. Mahmudova, M. Rustamov, R. Kholmatov, Otajon Abdolov.*

XIX asr ikkinchi yarimida Chor Rossiyasining Markaziy Osiyoni istilo qilishi bu hududdagi musulmon jamiyatining rus va u orqali G'arb madaniyati bilan to'qnashuviga olib keldi. Bu jamiyatning siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy asoslarini keskin o'zgartirishi tabiiy edi.

Toshbosma kitoblar yordamida Turkiston hududida chop etilgan ilk manbalarni aniqlash va ular yordamida Rossiya imperiyasining madaniy va diniy siyosatini tadqiq etish mumkin.

Bu yo'nalishda bir necha tadqiqotlar olib borilgan. Xronologik tartibda oladigan bo'lsak, Markaziy Osiyoda milliy kitobchilik tarixi bilan birinchi bo'lib shug'ullangan olimlardan biri Husayn Shamsdir. U o'zbek tilida "Matbaachilik va uning qisqacha tarixi" risolasini yozgan.

Markaziy Osiyoda kitob nashr qilishning toshbosma usuli tanlanishining o'z sabablari bor. Gap shundaki, odatda har qanday jamiyatda kitobat ishi bilan bog'liq bo'lgan jarayonlarga yangiliklar birdaniga kirib kelavermaydi. Har qanday sivilizatsiyada kitobat shakllari va usullarining almashishi og'ir kechadi. Markaziy Osiyo va unga qo'shni mintaqalarda kitob chop qilish G'arb mamlakatlariga nisbatan tarixan kech paydo bo'lgani bunga yaqqol misoldir. Buning qator obyektiv va subyektiv sabablari mavjud edi. Avvalo, ikki ming yillik davr mobaynida tanho hukmronlik qilgan nusxa ko'chirish, ya'ni qo'lyozma usulini, ikkinchidan, xattotlik san'ati hunarmandlikining kuchli an'analarga asoslanganini aytib o'tish lozim. Jamiyatning texnologik yangiliklardan hadiksirashi, texnik tafakkur darajasi va ijtimoiy ong shakllari ham shunday omillardan edi. Shuningdek, din peshvolarining fan va texnikaga oid ilg'or kashfiyotlarga keskin salbiy munosabati sabab bo'lgan.

Shuningdek, A.B.Yazbedev Xiva toshbosmasi haqida ma'lumot beruvchi bir necha monografiyalar muallifidir. Olim faqat Xiva xonligiga oid asarlar bilan cheklangan. Ularning mavzulari manbashunoslik emas, balki san'atshunoslik jihatidan o'rganilgan. Bu yo'nalishda shuningdek R.Mahmudova, M.Rustamov, va R.Xolmatovlarning ham maqolalari e'lon qilingan. Ular ilmiy-ma'rifiy jamoatchilik va keng kitobxonlar ommasining mazkur davr haqida yangicha tasavvur hosil qilishiga

xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, G.N.Chabrov va O.P.Sheglovaning tadqiqotlarida ushbu mavzuga qisman qo‘l urilgan.

1874-yilda Markaziy Osiyoda, aynan Xivada toshbosma uskunasining ishga tushirilishi olamshumul ahamiyat kasb etgan edi.

Ilm-fan, madaniyat, adabiyot va san‘at homiysi bo‘lgan Xiva xoni Muhammad Rahimxon II – Feruz hattotlar ishini yengillashtirish niyatida o‘zining eng ishonchli kishilari yordamida Eron, Rossiya, Hindiston va Xitoydagi toshbosmalarning faoliyatini puxta o‘rganadi. 1866-yilda Tehronda o‘nta bosmaxona ish olib borayotganidan voqif bo‘lgan xon Xivada ham ana shunday toshbosma ochishga astoydil kirishadi. 1874-yilda xonning buyrug‘iga asosan kitob chop etish uchun Shveysariyaning Jeneva shahrida ishlab chiqarilgan dastgohlar Xivaga keltiriladi.

Xon toshbosmada yaxshi ishlay oladigan mutaxassislarni jalb etish maqsadida Erondan ko‘mak so‘raydi va shartnoma asosida eronlik usta Ibrohim Sulton ishga taklif etiladi. Shu zaylda birinchi toshbosma (litografiya) Xiva xonligida ishga tushiriladi.

Eronlik Ibrohim Sulton o‘ziga munosib, ishonchli bir shogird va hamroh izlaydi. Kasbning mashaqqatli tomonlari ko‘p bo‘lgani uchun unga nafaqat jismonan baquvvat, chaqqon, balki zehni o‘tkir, bir nechta tillarni ham mukammal biladigan shogird zarur edi. Ana shunday munosib shogird Otajon Abdolov bo‘ldi. U fors tilini, arab alifbosini yaxshi bilgani, tabiatan zehni o‘tkir, shuningdek, uquvli va chaqqon bo‘lgani uchun ham ustaga yoqib qoldi.

Ustoz yosh shogirdiga kasb sirlarini puxta o‘rgatadi va qisqa vaqt ichida Otajon toshbosmani o‘zlashtirib oladi. Ibrohim Sulton shogirdi Otajon Abdol o‘g‘li bilan 1874-yilning o‘zida Alisher Navoiyning “Hamsa” asarini va Munis Xorazmiyning “Munis ul-ushshoq” (“Oshiqlar do‘sti”) asarini bosmadan chiqaradi. Ibrohim Sulton bir yil Xivada bo‘lib Otajonga kitob nashr etish sir-sinoatlarini o‘rgatadi va bir yildan so‘ng o‘z yurti – Eronga qaytib ketadi.

Shartnoma muddati tugab, Ibrohim Sulton o‘z yurtiga qaytib ketadi va ustozning ishlarini munosib davom ettirish Otajon Abdolov zimmasiga yuklatiladi. Yosh usta toshbosmaning yana ko‘plab sir-sinoatlarini o‘rganishga harakat qildi va shu sohaning

yetuk mutaxassislari Aleksey Salapov hamda Gustav Shneydellarga shogirdlikka tushadi. Otajon qisqa vaqt ichida toshbosma usulining barcha sirlarini o'rganib, uni san'at darajasiga ko'tarishga erishadi ham. Bora-bora mahalliy xalq o'rtasida Otajon Abdolov "Otajon bosma" nomi bilan mashhur bo'ladi.

1920-yilga qadar Xivada ko'plab kitoblar bosmadan chiqarilgan bo'lsa-da, hali gazeta chop qilinmagan edi. Zero, bu vaqtda Turkistonning boshqa hududlarida toshbosmada gazetalar allaqachon chiqarilib boshlangan edi. Shu yilning o'zida Xivaga yana ko'plab yangi matbaachilik uskunalari, bosmaxona jihozlari, elektromotor va harflar keltiriladi.

Shu yildan e'tiboran Xivadagi toshbosma faoliyatida butkul yangi bir bosqich boshlanadi. Ya'ni gazeta chop etish yo'lga qo'yiladi. Shu yilning 8-mart kuni "Inqilob quyoshi" (hozirgi "Xorazm haqiqati") gazetasining birinchi soni bosmadan chiqadi. 1927-yilda Otajon Abdolov dunyodan o'tadi. Uning bu ezgu ishlarini shogirdlari davom qildiradilar.

Xorazmda matbaachilik sanoatini haqiqiy san'at darajasiga ko'targanlar. Xivadagi bosmaxona 1928-yilning 1-iyulida Urganch shahriga ko'chiriladi. Otajon Abdolovning munosib izdoshlari Xiva, Urganch shaharlari va vohamizning barcha tumanlarida bu xayrli ishni davom ettirdilar. Vohada matbaachilik sanoatini haqiqiy san'at darajasiga ko'targan Otajon Abdolovning shogirdlari Ota Miskinov, Nizomiddin Shamsiddinov, Boybobo Mahmudov, Rahimbergan Xudoyberganov, Sodiq Halimov, Matyoqub Kamolov, Boyjon Otajonov, Rahmonqul Otajonov, Qodir Abdullayev, Matrasul Masharipov singari kishilarning samarali mehnat qilganliklarini alohida ta'kidlash mumkin.

Bugun Otajon Abdolovning izdoshlari – viloyatimizning fidoyi tadbirkor matbaachilari shu sohaning tom ma'nodagi mutaxassislarga, tajribali noshirlariga aylanishgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Абдурасулов А. Хива (тарихий-этнографик очерклар). – Тошкент: Ўзбекистон. 1997.
2. Ахунджанов Э.А. К истории разветвля книжного дела в Хиве // Общественного науки в Узбекистане. №7-8. – Тошкент, 1997.
3. Бекчон Раҳмон ўғли. Озоднома. Қўлёзма. ЎзР ФА ШИ инв. № 8956.
4. Бобохонов А. Ўзбек матбааси тарихидан. – Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1979.
5. Лутфиллоҳ ал-Кайдоний. Фикҳи Кайдоний. ЎзР ФА ШИ тошбосмаси, № 10600.
6. Маҳмудова Р. Хива литографик матбаасида босилган асарлар // ўзбекистонда ижтимоий фанлар. № 5. – Тошкент, 1967.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14003770>

HOZIRGI TURKIY TILLARDA KELISHIK KATEGORIYASI (O‘ZBEK, QORAQALPOQ, QOZOQ, QIRG‘IZ TILLARI MISOLIDA)

Ikhbol Shamsudinova

Jo‘rayeva Mehriniso Safar qizi

Xongeldiyeva Sevara Shuxrat qizi

TerDU, o‘zbek filologiyasi fakulteti talabalari

Annotatsiya: ushbu maqolada hozirgi turkiy tillarda faol qo‘llaniluvchi kelishiklar haqida fikr yuritilgan bo‘lib, mulohazalar o‘zbek, qoraqalpoq, qozoq, qirg‘iz tillari misolida ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: kelishik, kategoriya, bosh kelishik, qaratqich kelishiga, tushum kelishigi, o‘rin-payt kelishigi, chiqish kelishigi, qiyos.

Ot turkumidagi so‘zning yoki ismlarning kelishik qo‘shimchalarini olib o‘zgarishi *turlanish* deyiladi. Kelishik qo‘shimchalari (egalik qo‘shimchalari bilan bir qatorda) turlovchi qo‘shimcha hisoblanadi. Turkiy tillardagi ism guruhiga oid so‘zlarda yagona tipdagi turlanish tizimi mavjud[1.53]. Qadimgi turkiy tildagi kelishiklar tizimi hozirgi turkiy tillardagi kelishiklar tizimiga nisbatan ham sifat ham miqdor jihatdan farqli ekanligi ko‘zga tashlanadi. Buning dastlabki sababi tarixiy taraqqiyot yo‘li hisoblansa, boshqa bir sababi ba’zi turdagi kelishiklarning grammatik ma’nosi tubdan o‘zgarib ketganligi hamda son jihatdan kamayib ketganligidir.

Turkiy tillar qiyosiy grammatikalarida hozirgi turkiy tillarda 6-8 kelishik mavjudligi haqida gap borsa-da, ayrim til va lahjalarda tushum, qaratqich, jo‘nalish, chiqish, o‘rin-payt kelishiklarining bir shaklda qo‘llanilishi, ba’zi tillar, jumladan,

yoqut tilida qaratqich kelishigining umuman qo'llanilmasligini hisobga olib hozirgi turkiy tillarni 5-7 kelishik tizimiga ega deyish mumkin[2.92].

Bosh kelishik - qadimgi turkiy tillarda ham hozirgi turkiy tillarda ham hech qanday ko'rsatkich shakliga ega bo'lmagan, ya'ni nol ko'rsatkichli shakl sifatida e'tirof etiladi.

Qaratqich kelishigi - qadimgi turkiy tilda mavjud bo'lmagan. Bu ko'rsatkich shakli o'rniga so'zlar qaratuvchi va qaralmishning sintaktik aloqasi asosida bog'langan. Biroq hozirgi turkiy tillarda jumladan, o'zbek tilida qaratqich kelishigi -ning(mening); qoraqalpoq tilida -nin(kunlerinin) - *Qis kunlerinin biri yedi*; qozoq tilida -nin(ozinin) - *ozinin uli bolmapti desedi*; qirg'iz tilida -nin(koyleginin) - *onin koyleginin omirau ag'ituli*; ko'rsatkich shakllarida qo'llaniladi. Ko'rinib turibdiki, uch til, ya'ni qozoq, qirg'iz va qoraqalpoq tillarida qaratqich kelishigi bir xil [-nin] tarzda faol qo'llanar ekan. o'zbek tilida esa uning biroz fonetik jihatdan o'zgargan shakli nisbatan faol.

Tushum kelishigi ma'no jihatdan barcha turkiy tillarda bir xil bo'lgan. Uning qadimgi turkiy shakllari i//i hamda ig'//ig' shakllarda bo'lgan. Biroq hozirgi turkiy tillarda uning bu shakllari deyarli faol emas. Hozirda o'zbek tilida tushum kelishigining -ni(kitobni) shakli - *Madina kitobni o'rtog'iga sovg'a qildi*; qoraqalpoq tilida -di(jerdi) shakli - *Jerdi qalin qar qaplag'an*; qozoq tilida -di(angimemdi) - *sonimen angimemdi aqirindap bastay bereyin*; qirg'iz tilida -in(kozin) - *ol kozin baqiraytip asha tusedi* shakllari faol qo'llaniladi. Tadqiqot natijasida, tushum kelishigi qozoq hamda qoraqalpoq tillarida bir xil, ya'ni -di shaklda qo'llanilishi aniqlandi.

Jo'nalish kelishigi hozirgi turkiy tillarda bitta ma'noni, ya'ni harakatning yo'nalish nuqtasini ifodalaydi[2.95]. Jo'nalish kelishigi hozirgi turkiy tillar, xususan o'zbek tilida -ga(uyga); qoraqalpoq tilida -ke(gojekke) - *Aysenemnin gojekke ko'zi tusti*; qozoq tilida -g'a(sazg'a) - *Onin mingen esegi sazg'a batip qaldi*; qirg'iz tilida -g'a(qalag'a) - *bari de qalag'a ketip baradi* shakllari faol tarzda qo'llaniladi. Ushbu kelishik turida ham o'xshash ko'rsatkich shakllari mavjud bo'lib, ular qozoq hamda qirg'iz tillarida namoyon bo'ladi.

O'rin-payt kelishigi harakat sodir bo'lgan o'rin, payt yoki harakat bajarilishiga vosita bo'lgan predmet ma'nosini anglatib keladi[2.97]. Bu kelishik shaklining turli

tillarda turlicha ko‘rinishlarda uchrashiga guvoh bo‘lamiz. Tadqiqimiz obyektini sifatida olingan hozirgi turkiy tillarda esa o‘rin-payt kelishigining quyidagi ko‘rsatkichlari faol qo‘llaniladi: o‘zbek tilida -da(xonada); qoraqalpoq tilida -te(mektepte) - *mektepte bo‘lg‘an qiziqli waqiyalardi aytisdi*; qozoq tilida -de(omirde) - *bul omirde baylardin palaudan juregi aynig‘an*; qirg‘iz tilida -da(art jag‘inda) - *arbakeshtin art jag‘inda tort-bes jasar bir bala otir*. Ushbu kelishik ko‘rsatkichlaridagi bir xillik o‘zbek tili hamda qirg‘iz tilida kuzatiladi.

Chiqish kelishigi fe‘ldan anglashilgan harakatning boshlanish o‘rni, payti hamda harakatning bajarilish yoki bajarilmasligiga vosita bo‘lgan predmetni anglatadi[2.98]. Hozirgi turkiy tillarda ushbu kelishik shaklining ham turli ko‘rinishli ko‘rsatkichlari faol qo‘llaniladi. Jumladan, o‘zbek tilida -dan(maktabdan); qoraqalpoq tilida -nan(aldinan) - *wolardin aldinan qonsinisi Murat ag‘a shiqti*; qozoq tilida -dan(palaudan) - *bul omirde baylardin palaudan juregi aynig‘an*; qirg‘iz tilida -tan(istiqtan) - *ol istiqdan ebdan qaljirag‘an* kabilar. Tadqiqotimiz davomida chiqish kelishigidagi o‘xshashlik o‘zbek tili va qozoq tilida -dan ko‘rsatkichi vositasida namoyon bo‘lishi aniqlandi.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlamog‘imiz joizki, turkiy tillarning materiali kelishik tizimini tarixiy jihatdan ikki ko‘rinishini belgilash imkonini beradi. Dastlabkisi, qadimiyroq bo‘lib turkiy bobotil davriga xos bo‘lsa, keyingisi turkiy tillarning lahja va dialektlarga ajralish va undan keyingi taraqqiyot bosqichlarini o‘z ichiga oladi. Qadimgi turkiy tillardagi kelishiklar tizimi hozirgi turkiy tillar kelishiklar tizimidan ham sifat, ham miqdor jihatdan tafovutlarni hosil qilishini ko‘rishimiz mumkin. Bundan tashqari qadimda ular anglatgan ma’no jihati boshqa bo‘lsa, hozirda boshqacha shuningdek, qadimgi turkiy tilda kelishiklarning son jihatdan ko‘pligi kishini hayratda qoldirsa, hozirgi turkiy tillarda kelishiklarning avvalgiga nisbatan biroz kamayganligi yoxud fonetik jihatdan o‘zgarishlarga uchraganligi ko‘zga tashlanadi. Biroq shunga qaramasdan qadimgi turkiy tillarda ham, hozirgi turkiy tillarda ham kelishiklar so‘zlarni ma’no-mazmun jihatdan jipslashtirib turuvchi birlik sifatida baholangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dadaboyev H.,Xolmanova Z. Turkit tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi. Toshkent – 2015
2. Abdurasulov Y. Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi, “Fan” nashriyoti. – Toshkent, 2004.
3. Rafiyev A. Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi(o‘quv qo‘llanma). Toshkent – 2004.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14003778>

OZOD SHARAFIDDINOV: YORQIN ISTE'DOD VA SERMAHSUL IJOD

Tulishova Gulzina Ravshanovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston Qahramoni, atoqli adabiyotshunos Ozod Sharafiddinovning zamonaviy o'zbek adabiyotshunosligi va tanqidchiligi rivojidadagi o'rni masalasi munaqqidning ilmiy-ijodiy faoliyati hamda sara asarlari misolida tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: Tanqidchi, adabiyotshunos, zabardast tarjimon, yirik jamoat arbobi, mohir ustoz-murabbiy, taniqli publitsist, ma'naviyat, tafakkur, tasavvur.

Abstract: The article examines the role of the Hero of Uzbekistan, famous literary critic Ozod Sharafiddinov in the development of modern Uzbek literary studies and criticism, using the example of the critic's scientific and creative work and works.

Key words: Critic, literary critic, excellent translator, great public figure, skilled teacher-coach, well-known publicist, spirituality, thinking, imagination.

Аннотация: В статье рассматривается роль Героя Узбекистана, известного литературного критика Озода Шарафиддинова в развитии современного узбекского литературоведения и критики на примере научной и творческой деятельности и творчества критика.

Ключевые слова: Критик, литературовед, прекрасный переводчик, крупный общественный деятель, опытный педагог-тренер, известный публицист, духовность, мышление, воображение.

KIRISH

Har bir xalq va millat tarixida shunday ulug‘ shaxslar bo‘ladiki, ular o‘zining favqulodda ulkan salohiyati, yurtparvarligi, ona-vataniga fidoiyligi va sadoqati bilan, el-yurtiga qilgan yuksak xizmati bilan katta shuhrat qozonadi hamda xalqining faxru g‘ururiga aylanadi. Atoqli tanqidchi va adabiyotshunos, zabardast tarjimon, yirik jamoat arbobi, mohir ustoz-murabbiy, taniqli publitsist, “Oltin qalam” mukofoti sovrindori Ozod Sharafiddinov ana shunday buyuk siymolarimizdan biri edi. XX asr o‘zbek adabiyoti va tanqidchiligi tarixini, xalqimiz ma’naviyati hamda tafakkuri rivojini Ozod Sharafiddinov ijodiy faoliyatisiz to‘liq tasavvur etib bo‘lmaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

“Adabiyotimiz tarixi o‘zanidan turib yaqin yuz yillikka nazar tashlasak, juda ko‘p sonli qalamkashlarning ijodlariga ko‘zimiz tushadi. Ulardan hech birining xizmatlarini kamsitmagan holda aytish mumkinki, keyingi ellik yil ichida faoliyat ko‘rsatgan adabiyotshunoslar, publitsistlar silsilasida Ozod Sharafiddinovning nomi alohida bir cho‘qqi yanglig‘ ko‘zga tashlanib turadi. Ozod Sharafiddinov o‘zidan o‘lmas ijodiy meros qoldirdi. Bu ijod nainki bir insonning, balki butun bir millatning faxru g‘ururi bo‘la oladigan ijoddir.”¹ O‘zbekiston Qahramoni Abdulla Oripovning bu samimiy e‘tirofi butun adabiy jamoatchilikning va ziyoli xalqimizning ham yakdil bir bahosi deyish mumkin.

Bu tarixiy haqiqat birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning so‘zlarida ham teran ifodasini topgan edi: “Ozod Sharafiddinov hayotda ham, ijodda ham o‘zining haqqoniy so‘zi, iroda va matonati bilan yurtdoshlarimizga, avvalambor yoshlarimizga ibrat bo‘layotgan, tom ma‘nodagi ma‘rifatparvar insondir”.² Haqiqatan ham, Ozod Sharafiddinov tanqidchi o‘z iste‘dodi va yorqin shaxsi bilan adabiy jarayonda hamda badiiy ijod olamini boyitish va rivojlantirishda qanchalar muhim rol o‘ynashi va qudratli ta‘sir ko‘rsatishi mumkinligini har jihatdan yaqqol isbotlab bera oldi. “Mudom muttasil fikrlab, fikrlaganda ham mustaqil mulohaza yuritib yashash ustozning bosh

¹ Abdulla Oripov. Yuksakka chorlovchi e‘tiqod. Ozod Sharafiddinov zamondoshlari xotirasida. –T.: O‘zbekiston, 2007-yil 3-b.

² Karimov I. Yuksak ma‘naviyat - yengilmas kuch. –T.: Ma‘naviyat, 2008-yil 84-b.

hayotiy shiorlaridan bo‘lgan... hayotga doimo talabchanlik bilan yondashuv, tiyiqsiz qiziquvchanlik, har ish, har bobda asl mohiyat sari intilish hissi umrining so‘nggi daqiqalarigacha ustozni tark etmaganligi ham barchamizga ibratli”. (Erkin A‘zam)

NATIJALAR

Ozod Sharafiddinov ijodiy faoliyatisiz XX asr o‘zbek adabiyoti va tanqidchiligi tarixini, xalqimiz ma‘naviyati hamda tafakkuri rivojini to‘liq tasavvur etib bo‘lmaydi. Ulug‘ adiblar ijodi kabi Ozod Sharafiddinovning ham adabiy-tanqidiy va ijodiy merosi bag‘oyat boy hamda ko‘lamdor, ayni vaqtda, mavzu yo‘nalishi xilma-xil, janr va shakl jihatidan ham rang-barangdir. “Buyuklikka qolip yo‘q” deyishadi. Bu muxtasar tashbeh-ibora Ozod Sharafiddinovning shaxsi va ijodiga nisbatan ham munosib bir ta‘rif bo‘la oladi.

Ozod Sharfiddinovlar avlodi ham shonli va mashaqqatli ijod yo‘llarini bosib o‘tdi. Sho‘rolar zamonida ijodkorlarning o‘rni, mavqeyi ularning iste‘dodi va ijodining yuksakligi bilan emas, balki partiyaga nechog‘lik sodiqligiga qarab belgilanar, partiya qarorlariga munosabatiga ko‘ra mukofotu yorliqlar bilan taqdirlanardi. Ya‘ni u tuzumda ijodkor iste‘dodi haqqoniy baholanmagan. Ana shunday g‘ayrioddiy qonun-qoidalar asosiga qurilgan g‘addor tuzumga qarshi chiqa olgan insonlardan biri ulug‘ yozuvchi Abdulla Qahhor bo‘lgan bo‘lsa, yana biri esa tanqidchi-adabiyotshunos Ozod Sharafiddinov bo‘lganligi ko‘plab zamondoshlar va etuk shogirdlar tomonidan haqli ravishda ta‘kidlanadi va samimiyat bilan xotirlanadi.¹

Ozod Sharafiddinov shaxsi va ijodini yaqindan bilgan va u kishini o‘ziga ustoz deb, doim e‘zozlab kelgan hassos shoirimiz O‘zbekiston Qahramoni Erkin Vohidovning ta‘kidlashicha, ozodlik ruhi faqatgina yangi avlod ijodidagina emas, balki XX asrning o‘ttizinchi yillaridayoq ustoz adib Abdulla Qahhor erkin ijod uchun va adabiyotdagi soxtalikka qarshi kurashning oldingi qatorida turgan. Ulug‘ yozuvchining o‘tkir publitsistik maqolalari, badiiy ijod haqidagi achchiq va iztirobli so‘zlari mafkuraviy mutelik, fikriy torlik hukm surayotgan muhitni larzaga solgan edi. Erkin

¹ Ozod Sharafiddinov zamondoshlari xotirasida. –T.: O‘zbekiston, 2007-yil 302-bet.

Vohidovning maqolalari va xotira-essellarida Abdulla Qahhor hamda Ozod Sharafiddinovlarga bo‘lgan ibratomiz munosabati, minnatdorchiligi davr haqiqatini ifoda etgani bilan ham qimmatlidir. “XX asr o‘zbek adabiy muhitida o‘z ibratli shaxsiyati, mustahkam e’tiqodu dunyoqarashi bilan ziyolilarimizning butun bir avlodi uchun namuna bo‘lib tanilgan alloma Ozod Sharafiddinov mening nafaqat shoir, balki inson sifatida shakllanishimga katta ta’sir ko‘rsatgan chin ma’nodagi ustoz edi” – deya e’tirof etadi. Haqiqatan ham, Ozod Sharafiddinov o‘tgan asr adabiyoti hamda adabiyotshunosligi taraqqiyotida beqiyos iz qoldirgan buyuk o‘zbek mutafakkirlaridan biri edi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Olimning XX asr yangi o‘zbek adabiyotining mustabid tuzum siyosatining tazyiq – tahdidlari tufayli toptalgan tarixini tiklash, qatag‘on qilingan Fitrat, Cho‘lpon, Otajon Hoshim kabi jadidlar merosini xalqqa qaytarish yo‘lidagi jonbozliklari bilan birga Shayxzoda, Mirtemir, Said Ahmad singari nohaq jabrlangan adiblar ijodini chuqur yoritishi ham ilmiy-ijodiy jasoratning bir namunasi bo‘la oladi. Mustabid tuzum sharoitida bunday kurash va shijoat oqibati qanchalar noxush va xavfli bo‘lganini hozirgi yoshlar yaxshi bilmasliklari mumkin. Shu bois og‘riqli bo‘lsa-da, yaqin tariximiz sahifalariga, tasavvur va tafakkurimizni boyituvchi ana shunday muhim fakt hamda misollarga murojaat qilishimizga to‘g‘ri keladi.

MUHOKAMA

Ozod Sharafiddinov ko‘p yillik izlanishlar va ne mashaqqatlar bilan to‘plab, nashrga tayyorlagan va muharriri bo‘lgan “Tirik satrlar” to‘plami ham “xalq dushmanlari”ning, ya’ni jadidlarning she’rlarini tiriltirishga urinish degan siyosiy tamg‘a bilan keskin qoralandi va 1968 yili shunday nodir asar shafqatsizlarcha yoqib yuborildi.

Ozod Sharafiddinov boshidan kechirgan nohaqlik va ruhiy iztiroblarni ko‘rsatuvchi mudhish tarixiy voqealardan yana birini keltirib o‘tish o‘rinli bo‘ladi. O‘nlab iste’dodli ijodkorlarga ustoz bo‘lgan haqgo‘y adib Abdulla Qahhorning “Yoshlar bilan suhbat” nomli nodir asariga ham Ozod Sharafiddinov muharrirlik qilgan va bu kitob ham o‘sha mash’um davr siyosati oqibatida 1968 yili qatag‘onga

uchradi, olovda yoqildi.¹ O‘z davrida adabiyotimiz va tanqidchiligimiz saviyasini ko‘tarishda muhim ahamiyat kasb etgan va hukmron sovet mafkurasining zo‘ravonlik siyosatiga qarshi bir isyon bo‘lib tuyulgan “Yoshlar bilan suhbat” kitobining ayanchli taqdiridan bugungi yosh kitobxonlarimiz deyarli bexabar deyish mumkin.

Adib vafotidan so‘ng zukko matnshunos va tarjimon Kibriyo Qahhorova hamda Ozod Sharafiddinov va Matyoqub Qo‘shjonovlarning sa‘y-harakati bilan 1968 yili chop etilgan² bu noyob kitobning qayta nashri bugun ham ijtimoiy adolatning yorqin bir dalili va unutilmas sabog‘i bo‘la oladi. Ushbu kitobning o‘tda yoqib yuborilishi, ya‘ni sovetlar tuzumida ko‘p takrorlangan jaholatning chirkin namoyishi bo‘lgan bu qabohat sababi haqida Ozod Sharafiddinovning so‘nggi kitobi – “Ijodni anglash baxti” (2004) nomli asarida ta‘sirchan xotiralar bitilgan. Ozod Sharafiddinov va boshqa ziyolilar guvohlik berishlaricha, 1967-yil 17- sentyabrda Alisher Navoiy nomidagi teatrda Abdulla Qahhorning 60 yillik yubileyi nishonlanadi. O‘sha anjumanda Abdulla Qahhorning qisqa nutqi kutilmagan darajada kuchli ta‘sir kuchiga ega bo‘lgan. Ya‘ni adibning “Men partiyaning soldati emas, ongli a‘zosiman!” degan so‘zlaridan zalda go‘yo bir bomba portlaganday bo‘ladi. Bu so‘zlar qisqa fursatda Moskvaga – Kompartiyaning Markaziy Komitetiga va boshqa sovet organlariga etib borgan. Bu davrda barcha sovet adiblari “butun qalbimiz jonajon partiyamizniki” degan Mixail Sholoxov kabi o‘zlarini “partiyaning soldati” deb hisoblashar edi. Abdulla Qahhor esa o‘sha nutqida inson erkini, inson aqlini himoya qilib chiqqan va inson ustidan zo‘ravonlik qilishga qarshi norozilik bildirgan. Abdulla Qahhor bu nutqidan keyin umrining oxirigacha va vafotidan keyin ham anchagacha ta‘na-dashnomlardan qutulmagan.

XULOSA

Munaqqid asarlari chuqur bilimi, tadqiqotchilik mahorati va xolisona ilmiy pozitsiyasi tufayli erishgan jiddiy bir yutug‘i sanaladi. Ularda butun ijodi bir-biriga hamohang bo‘lgan atoqli va yetuk adiblarimizning sermazmun hayot yo‘li, unutilmas

¹ Vohidov Erkin. Ustoz siyratiga chizgilar. Asarlar. Oltinchi jild. –T.: Sharq, 2018-yil 280-bet.

² Abdulla Qahhor Yoshlar bilan suhbat. –T.: Yosh gvardiya, 1968-yil.

shaxsi hamda ma'naviy qiyofasi samimiy va haqqoniy aks ettirilganki, ularni tanqid-adabiyotshunosligimizning yorqin sahifalari deya ta'riflash mumkin. Bunday xususiyat Ozod Sharafiddinovning deyarli barcha asarlariga xos mushtarak fazilatdir. Ozod Sharafiddinov asarlari hamda ulardagi adabiy-tanqidiy maqola va taqrizlari qaysi mavzuga bag'ishlanmasin, ularda so'z san'atining milliy o'ziga xoslik hamda badiiy mahorat masalalariga alohida e'tibor qaratilgani ham ustoz ijodiy faoliyatining izchil bir yo'nalishini tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Oripov. Yuksakka chorlovchi e'tiqod. Ozod Sharafiddinov zamondoshlari xotirasida. –T.: O'zbekiston, 2007-yil 3-b.
2. Karimov I. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. -T.: Ma'naviyat, 2008-yil 84-b.
3. Ozod Sharafiddinov zamondoshlari xotirasida. –T.: O'zbekiston, 2007-yil 302-bet.
4. Vohidov Erkin. Ustoz siyratiga chizgilar. Asarlar. Oltinchi jild. –T.: Sharq, 2018-yil 280-bet.
5. Abdulla Qahhor Yoshlar bilan suhbat. –T.: Yosh gvardiya, 1968-yil.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14003794>

BIM TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISH: YAPONIYA TAJRIBASI

Ashirmatova Nigina Baxodir qizi

Toshkent arxitektura-qurilish universiteti

ashirmatova99@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada loyihalashtirish sohasida BIM texnologiyalarini xorij davlatida ya'ni Yaponiyada joriy etishning tajribasi keltirib o'tilgan. BIM texnologiyalarini Yaponiyada joriy etishda kelib chiqqan natijalar va kamchiliklar ko'rib chiqiladi. Shuningdek hukumatni yangi texnologiyalarni rivojlantirish borasida qilingan harakatlari yoritilib beriladi.*

***Kalit so'zlar:** BIM texnologiyasi, binolarni axborot modellashtirish, loyihalashtirish, qurilish.*

***Annotation.** This article presents the experience of implementing BIM technologies in the field of design in a foreign country, that is, in the Japan. The results and disadvantages of implementing BIM technologies in Japan are considered. The government's efforts to develop new technologies will also be highlighted.*

***Key words:** BIM technologies, building Information modeling, designing, construction.*

KIRISH. Yaponiya Yer, infratuzilma, transport va turizm vazirligi (MLIT) 2020 yilda standart BIM ish oqimlari bo'yicha ko'rsatmalarni e'lon qildi, bu BIM texnologiyasini Yaponiya AEC sanoatining ishlash usuli tufayli darhol xalqaro qurilish standartlariga oshirish mumkin emasligini ta'kidladi. Hujjatda aytilishicha, BIM dan

foydalanish bo'yicha tavsiyalar ISO 19650 ga asoslangan bo'lishi kerak, ammo mahalliy sharoitlarga moslashtirilgan.

Yaponiya hukumati o'n yildan ortiq vaqtdan beri qurilish sanoatining kun tartibiga BIMdan foydalanishga harakat qilmoqda. 2010 yilda MLIT davlat qurilishida BIMni qo'llash bo'yicha pilot loyihalar boshlanishini e'lon qildi. Mandat bergan ba'zi muassasalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ✓ Yaponiya arxitektura instituti (JIA): Dizaynda BIMdan foydalanish bo'yicha ko'rsatmalar mavjud.
- ✓ Yaponiya arxitektura instituti (AIJ): BIM loyihalari uchun jarayon xaritasini taklif qiladi.
- ✓ Yaponiya qurilish pudratchilari federatsiyasi (JFCC): U BIMdan foydalanish bo'yicha bilimlarni markazlashtirish uchun ishlaydi.

Biroq, Yaponiyada BIM-dan foydalanish hech qachon majburiy bo'lmagan. Faqat bir nechta loyihalar hukumat ko'rsatmalariga amal qiladi va ular hukumat tomonidan boshqariladigan loyihalardir.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, BIM Yaponiyada sodir bo'layotgan texnologik inqilobning faqat bir jihati. Boshqa zamonaviy texnologiyalarga hisoblash dizayni, qurilish maydonchalarida oldindan dasturlashtirilgan va masofadan boshqariladigan robotlar va uchuvchisiz transport vositalaridan foydalanish kiradi[1]

ASOSIY QISM.

Yaponiyadagi BIM loyihalariga misollar

Suv ustidagi uy

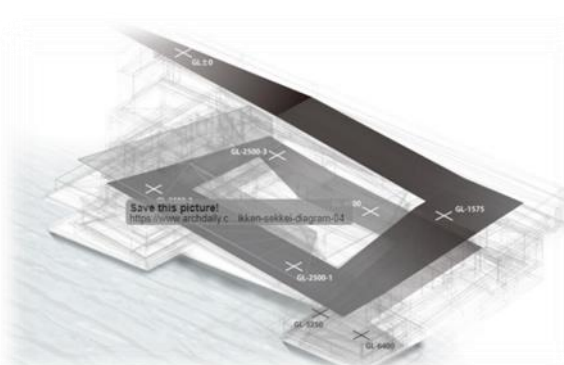
2015-yilda Nikken Sekkei tomonidan qurilgan mehmon uyi yotoqxonalariga kirishdan oqadigan doimiy spiral bo'shliq sifatida yaratilgan turar-joy binosidir. Butun struktura turli balandliklarga ega bo'lgan o'zaro bog'langan makon sifatida mavjud. Ikki qavatli bino ko'lga boradigan yo'ldan taxminan 7 metr pastga tushadigan qiyalikda joylashgan. Arxitektorlar boshidanoq tadqiqotning 3D modelini yaratish uchun Archicad, BIM SAPR dasturidan foydalanganlar.

BIM texnologiyasidan foydalanishning afzalliklari:

Yaxshiroq vizualizatsiya: 3D BIM modeli me'morlarga binodan ko'lgan ko'rinishini tasavvur qilishda yordam berdi. Arxitektorlarning so'zlariga ko'ra, ular xuddi haqiqiy bino ichidan o'tayotgandek bo'lgan.

Tahlil: Dasturiy ta'minot me'morlarga binoning saytdagi eng yaxshi joylashuvini, bo'shliqlar miqyosini, teshiklarning shakli va hajmini tahlil qilishda yordam berdi.

Uzluksiz hamkorlik: 3D BIM modellari bilan mijozlar va pudratchilar ma'kon va dizayn maqsadini yaxshiroq tushunishlari mumkin[2].

1-rasm. Suv ustidagi uy loyihasi

Shinjuku federal mehnat ma'muriyati binosi

Ushbu ofis binosi davlat idoralari binolarida BIMni joriy etish bo'yicha birinchi loyihadir. Loyiha taxminan 3500 kvadrat metr maydonni egallagan o'rta kattalikdagi davlat idorasidir. BIM dizayn jarayonining boshida ishlatilgan.

BIM texnologiyasidan foydalanishning afzalliklari:

Hosildorlikni oshirish: 3D BIM modelidan asosiy dizayndan operatsion dizayngacha foydalanish orqali arxitektorlar qurilish jarayonining mahsuldorligini oshirishga intilishdi.

Dizayn ishlarini optimallashtirish. 3D BIM modellaridan foydalangan holda arxitektorlar qaror qabul qilishni tezlashtirish va dizayn ishlarini optimallashtirishni rejalashtirgan.

Yaxshilangan aniqlik: BIM modeli yordamida amalga oshirilgan turli simulyatsiyalar dizayn aniqligini oshirishga yordam berdi.

2-rasm. Chapda Shinjuku federal mehnat ma'muriyati binosi

3-Rasm. O'ngda Shimizu yangi bosh ofisi

Shimizu yangi bosh ofis

Bosh ofis Yaponiyaning balandligi 100 metrdan ortiq bo'lgan temir-beton seysmik izolyatsiya konstruksiyasiga ega birinchi ko'p qavatli ofis hisoblanadi. Bu ajoyib seysmik ko'rsatkichlarga ega bo'lgan va tabiiy ofatdan yordam ko'rsatish inshooti sifatida xizmat qila oladigan bino yaratish uchun qilingan. BIM dizayn bosqichida modellashtirish va namoyish tajribalari uchun ishlatilgan.

BIM texnologiyasidan foydalanishning afzalliklari:

As-built modellashtirish: BIM as-built modellashtirish yordamida PCC (Quvvatni boshqarish markazi) panellari yordamida butun materiallarni qayta ishlash jarayonini chuqur o'rganish imkonini berdi.

Qurilish jarayoni monitoringi: BIM texnologiyasidan foydalangan holda qurilish jarayonidagi muammolar tezda tushunildi va hal qilindi.

Yangi Sukagava shahar hokimiyati

Fukusima prefekturasida joylashgan yangi Sukagava meriyasi mahalliy hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan BIMni amalga oshirish loyihasining namunasidir. AXS Satow Inc. dizayn tanlovida g'olib chiqdi. Sukagava shahri loyihada ishtirok etgan muhandislardan loyihada BIM metodologiyasidan foydalanishni so'radi. BIM nafaqat loyihalash bosqichida, balki qurilish bosqichida va loyiha tugagandan so'ng ham amalga oshirildi.

BIM texnologiyasidan foydalanishning afzalliklari:

Yuqori aniqlik va izchillik: BIM loyihaning me'moriy dizayndagi yuqori aniqlik va izchillikni ta'minlashini va dizaynni keng jamoatchilik bilan baham ko'rishini ta'minladi.

4-rasm. Chapda Yangi Sukagava shahar hokimiyati

5-rasm. O'ngda Steel Nest binosi

Steel Nest

Steel Nest - Sanei Construction Steel Structure kompaniyasining Yaponiya bo'limi uchun qurilgan yangi ofis binosi. Mijoz ofis maydonidan tashqari, binoning po'latdan yasalgan ramkalarni qayta ishlash texnologiyasini ko'rsatadigan ko'rgazma zalida ham ishlashini xohladi. Natijada nostandart bo'shliq paydo bo'ladi, bu Voronoi tuzilishi (turli o'lchamdagi yig'ilgan ko'pburchaklar). Loyihani birinchi eskizdan amalga oshirish uchun raqamli vositalar va ochiq BIM yondashuvidan foydalanilgan. Strukturaning ramkasini yaratish uchun Archicad ishlatilgan.

BIM texnologiyasidan foydalanishning afzalliklari:

Dizayn murakkabligini boshqarish. Strukturaviy makonning murakkabligi BIM yordamida osonlikcha hal qilindi.

Dizayn bosqichini o'z vaqtida yakunlash: 3D modelga ega bo'lish barcha ishtirok etuvchi dizayn guruhlarini o'rtasida taklif qilingan dizayn konsepsiyasi bo'yicha konsensus yaratishni oson va tezroq qildi.

Toho Gakuen musiqa maktabi

2014 yilda Nikken Sekkei tomonidan ishlab chiqilgan Toho Gakuen musiqa maktabi musiqa ta'limi uchun mos shaxsiy joy yaratishga qaratilgan. Strukturaning dizayni ochiq maydonning vertikal cho'ntaklari bilan ajratilgan beton kublarning zich ko'p darajali klasteridir. Loyihani amalga oshirish uchun arxitektorlar real vaqtda

dizayn iteratsiyasini sinab ko‘rish uchun hamkorlikdagi, fanlararo yondashuvdan foydalanganlar. Loyihani amalga oshirish uchun Archicad ishlatildi.

BIM-dan foydalanishning afzalliklari

Yaxshilangan muvofiqlashtirish: Archicad loyiha arxitektorlari, qurilish muhandislari va mexanik muhandislar o‘rtasida ajoyib darajada muvofiqlashtirishni ta’minladi.

Potentsial mojarolarni hal qilish. Dizayn ishlarining katta qismi Archicad-da amalga oshirildi, bu potentsial ziddiyatlarni aniqlash va real vaqtda yangi yechimlar bilan almashtirish imkonini berdi[3].

6-rasm. Toho Gakuen musiqa maktabi

XULOSA. Ushbu maqolada Yaponiyada BIM texnologiyalarini joriy etish tajribasi batafsil ko‘rib chiqildi. Yaponiyada BIM texnologiyalari bir qator loyihalarda muvaffaqiyatli qo‘llanilgan bo‘lsa-da, bu texnologiya hali keng miqyosda majburiy tarzda tatbiq etilmagan. Hozirgi kungacha faqat hukumat boshqaruvidagi ba’zi loyihalarda BIM ishlatilgan. Ushbu texnologiya Yaponiya arxitektura va qurilish sohasida samaradorlikni oshirish, qurilish jarayonlarini optimallashtirish va dizayn sifatini yaxshilashga katta hissa qo‘shmoqda. Yaponiyaning BIM texnologiyalarini joriy etishdagi tajribasi boshqa davlatlar uchun ham muhim bo‘lib, ular o‘z qurilish sanoatini modernizatsiya qilishda o‘rganishi va qo‘llashi mumkin bo‘lgan ko‘plab foydali saboqlarni o‘z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. BIM in Japan // Информационный портал Nikken Sekkei Электрон. дан. –URL:
<https://www.graphisoft.com/users/bim-case-studies/bim-in-japan-nikken-sekkei.html>
2. On the water house/Nikken Sekkei — Электронный ресурс :
<https://www.archdaily.com/940180/on-the-water-house-nikken-sekkei>
3. Adoption of BIM use in Japan— Электронный ресурс :
<https://www.novatr.com/blog/bim-projects-in-japan>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14003800>

BIM TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISH MUAMMOLARI

Ashirmatova Nigina Baxodir qizi

Toshkent arxitektura-qurilish universiteti magistri

ashirmatova99@gmail.com

Bo‘ronov Nizomiddin Sobirovich

dotsent

nbsarch2019@gmail.com

Annatsiya: Ushbu maqolada loyihalashtirish sohasida BIM texnologiyalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Loyihalashtirish faoliyatidagi hozirgi holat, an'anaviy loyihalashtirish bilan taqqoslaganda BIM texnologiyalarining ijobiy va salbiy tomonlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqola BIM texnologiyalaridan foydalanishni o'z ichiga olgan afzalliklarni tavsiflashni o'z ichiga oladi. Maqolada axborot modellashtirish yordamida hal qilinishi mumkin bo'lgan vazifalar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: BIM texnologiyasi, binolarni axborot modellashtirish, amalga oshirish muammolari, loyihalashtirish, qurilish, 2D, binoning hayot sikli, ekspluatatsiya.

Annotation. This article analyzes the development of BIM technologies in the field of design. Considered the current situation in the project activities, the pros and cons of BIM technology in comparison with the traditional design. The article deals with the advantages of the use of computer technology and information modeling for the design of energy-efficient buildings. The article also includes a description of the benefits that involves the use of BIM-technologies.

Key words: BIM technologies, building Information modeling, problems of implementation, designing, construction, 2D, building life cycle, exploitation.

KIRISH. Loyihalashdagi innovatsion yondashuv muammosi butun qurilish majmuasi uchun juda muhimdir. Hozirgi vaqtda loyiha tashkilotlarining texnologik imkoniyatlari sezilarli darajada o'zgardi, bu innovatsion dasturiy ta'minot asosida zamonaviy dizayn yechimlaridan ko'p foydalanish bilan bog'liq. Zamonaviy sharoitda loyihani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun axborot texnologiyalaridan keng foydalanish zarur. Ushbu ehtiyojlarni qondirishning yangi yo'li - BIM texnologiyasi.

BIM texnologiyasi - bu dizayn-qurilish ekspluatatsiyasining zamonaviy yondashuvi. U sizga turli xil dasturiy mahsulotlar va vositalarni birlashtirishga imkon beradi, bu esa sizga modellashtirishni ancha arzonlashtirishga imkon beradi, kelajakdagi ob'ektni vizualizatsiya qilish jarayonlarini soddalashtiradi[1].

Ushbu texnologiya qurilish sohasida yangi bo'lib, shuning uchun uni amalga oshirish va qo'llash bilan bog'liq ko'plab qarama-qarshiliklar mavjud. Shunga asoslanib, zamonaviy qurilishning asosiy vazifasi BIMning ahamiyatini anglash va axborot modellashtirishni rivojlantirish bilan bog'liq muammolarni hal qilishdir.

ASOSIY QISM.

BIM nima?

Hozirgi vaqtda ushbu tushuncha ko'pincha professional doiralarda paydo bo'ldi, ko'pincha konferensiyalar va forumlarda muhokama qilinadi, shuningdek, qurilish sohasidagi o'zini hurmat qiladigan har bir mutaxassis ko'pincha bu atamani o'z nutqida qo'llaydi[1]. Shu bilan birga, biz tez-tez ko'pchilikni tushunmaslik muammosiga duch kelamiz: BIM qisqartmasi nimani anglatadi?

BIM (Building information modeling, yoki Building information model) - binoning axborot modeli yoki binoning axborot modellashtirilishi. Ko'pchilik, agar BIM model bo'lsa, unda birinchi assotsiatsiya 3D modellashtirish va ma'lum bir obyektning axborot maketini yaratish g'oyasini ilgari suradi, deb hisoblashadi. Qisman, siz bunga rozi bo'lishingiz mumkin. Ammo BIM texnologiya nafaqat model, balki ma'lum bir sohadagi mutaxassislar tomonidan turli xil parametr obyektlariga topshiriq yordamida amalga oshiriladigan va loyihalashtirish bosqichida ham, loyihaning butun hayot aylanishi davomida ishlatiladigan zamonaviy

loyihalashtirishda butun innovatsion yondashuvdir. Bu, shuningdek, binoni qurish, jihozlash, ishlatish va ta'mirlashni ta'minlash, obyektning hayot aylanishini, shu jumladan uning iqtisodiy tarkibiy qismini boshqarish, atrofimizdagi texnogen yashash muhitini boshqarish uchun tubdan farq qiladi. Ushbu tizim odatdagi ikki o'lovli dizayn hujjatlaridan uzoqlashishga va faoliyat obyekti bilan bog'liq barcha omillar va ta'sirlarni hisobga olgan holda obyektning ko'rib chiqishning ko'p funktsional usuliga o'tishga imkon beradi.

BIM ishining asosiy prinsipida biz ishni dastlab loyihaning alohida qismlarini ishlab chiqishdan, ya'ni. chizmalar yaratish, smeta hujjatlarini ishlab chiqish, tegishli materiallarni tanlashdan emas, balki haqiqiy qurilish obyektini takrorlaydigan va parametrik ravishda berilgan yagona virtual modelni yaratishdan boshlaymiz. Dastlab, biz ushbu modelni yaratishga ko'p vaqt sarflaymiz, shunda kelajakda u yoki bu dastur tomonidan avtomatik ravishda yaratilgan yuqori sifatli dizayn hujjatlarini olamiz. Bu loyihalashtirish bosqichida BIM texnologiyalarining afzalliklaridan biri hisoblanadi, bu esa birinchi navbatda ushbu texnologiyadan foydalanishga qiziqqan qurilish tashkilotlarining e'tiborini tortadi.

Nima uchun BIM qurilish tashkilotlariga kerak?

Bizning fikrimizcha, har qanday tashkilot yoki kompaniyaning asosiy vazifalaridan biri aniq boshqaruv tizimini yaratish va loyiha faoliyatini amalga oshirishdir. Qurilishda bunday tizimning mavjudligi, albatta, zarurdir, bundan tashqari, faoliyat natijasi bunga bog'liq. Bunday holda, obyektning yaratishda asosiy maqsadlar tez va sifatli qurilish, hujjatlarni to'g'ri tuzish, qurilish paytida barcha tashqi omillarni, masalan, ekologik va iqlim sharoitlarini, ma'lum resurslarning mavjudligini, tashkilotning iqtisodiy holatini va boshqalarni hisobga olishdir. Ushbu omillarning barchasini hisobga olish va o'z vaqtida yaxshi natijaga erishish uchun ko'plab kompaniyalar innovatsion BIM texnologiyasidan faol foydalanishni boshladilar.

Ushbu texnologiyaning tashkilotlar uchun afzalliklarini hisobga olgan holda quyidagi fikrlarni ta'kidlash kerak:

- Virtual bino modelini yaratish;

- Ob’ektning individual parametrlarini belgilash;
- Yuqori sifatli loyiha hujjatlarini olish;
- Parametrlarni o’zgartirish orqali xato va noaniqliklarni tezda aniqlash va tuzatish;
- Muayyan sharoitlarda modelni eksperimental tekshirish;
- Qurilishning barcha bosqichlarida obyekt qurilishini boshqarish va nazorat qilish;
- Ob’ektning ishlashini dastlabki loyiha hujjatlari bilan doimiy ravishda kuzatib borish;
- Turli pudrat tashkilotlari tomonidan axborot modelidan foydalanish (sanitariya-tesisat tizimlari, shamollatish tizimlari, hisob-kitob va iqtisodiy tadqiqotlar va boshqalarni yaratish uchun);
- Ushbu obyektning ishlash talablariga muvofiq ta’mirlash va rekonstruktsiya ishlarini bajarish;
- Tashkilotlar uchun moslashtirilgan boshqa ko’plab dasturlar [2].

Xorijiy mutaxassislarning fikriga ko’ra, BIM-ni amalga oshirish davlat byudjeti hisobidan moliyalashtiriladigan obyektlarni qurish xarajatlarini 25 foizga kamaytirishni ta’minlaydi. Operatsion xarajatlarning pasayishi 35% dan ortiq. Axborot modelini shakllantirish tufayli an’anaviy yondashuvlarga nisbatan loyihani boshqarish yanada samarali ta’minlanadi. Shu bilan birga, shaffoflikning keskin o’sishi kuzatilmoqda, byudjet mablag’larining samaradorligi va maqsadli sarflanishini aniqroq baholash mumkin bo’ladi[3].

Shuni ham ta’kidlash kerakki, ushbu tizim barcha ma’lumotlarni bir-biriga birlashtirishga imkon beradi, bu ishlab chiqarish ishlarini to’liq baholash va qurilish jarayonidagi barcha zarur jarayonlar va muammolarni oldindan bilish imkonini beradigan aniq qurilgan modelni yaratadi. Bu ajralmas tarkibiy qism bo’lgan inson xavfsizligiga ham tegishli. Faoliyatni to’g’ri tashkil etish bilan biz BIM asosida qurilishni amalga oshirishni nazorat qiluvchi shaxs tomonidan noto’g’ri xatti-harakatlar qilish xavfini kamaytiramiz. O’zlari uchun inson xavfsizligini birinchi

o‘ringa qo‘yadigan korxonalar, albatta, muhim vaziyatlarni aniqlash va dizayn bosqichida ularning imkoniyatlarini hisobga olish imkonini beradigan BIM texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati haqida gapirishadi[4].

Albatta, ushbu texnologiya ideal tarzda qurilish jarayonini to‘liq nazorat qilish va to‘g‘ri amalga oshirishga imkon beradi. Bularning barchasi turli xil dasturiy ta‘minot yordamida amalga oshiriladi, ularning ijobiy va salbiy tomonlarini batafsil ko‘rib chiqish kerak bo‘ladi.

BIM texnologiyalari: muammolar va ularni hal qilish usullari.

BIM texnologiyalarini ishlab chiqarish jarayoniga joriy etishda asosiy muammolar quyidagilardan iborat:

1. Korxonalarining yangi texnologiyalarga unchalik qiziqishi yo‘qligi. Bu shuni anglatadiki, ushbu bosqichda ko‘pchilik strukturaning, xodimlarning to‘liq o‘zgarishi, qurilish jarayonining yangi texnologiyalarini joriy etish tufayli o‘tishga tayyor emas, chunki bularning barchasi dastlabki katta sarmoyani talab qiladi. Har bir inson vaqt sinovidan o‘tgan narsaga sarmoya kiritish yaxshiroq va yangisi tashkilotning qurilish jarayonini buzishi mumkin deb hisoblaydi.
2. Mutaxassislarning yetishmasligi. Bularning barchasi oliy o‘quv yurtlaridan kelib chiqadi, ularda o‘qitish hali ham ikki o‘lchovli loyihalashtirish darajasida. Mutaxassislar ta‘lim muassasalarining ta‘lim dasturlarida BIM yo‘qligi muammosini alohida ta‘kidlaydilar.
3. Ko‘pgina dasturlarning noto‘g‘ri ishlashi. Modellarini yaratishda va ularni boshqa dasturiy mahsulotlarga eksport qilishda juda ko‘p muammolar mavjud. Modelni yaratish va bir dasturdan boshqasiga o‘tkazishda xatolarni tuzatish uchun vaqt va kuch sarflashdan ko‘ra, ko‘pincha ikki o‘lchovli dasturiy ta‘minotda biron bir ishni bajarish osonroq.
4. Dasturiy ta‘minotning yuqori narxi. Bugungi kunda litsenziyalarning narxi o‘rtacha mingdan 12 ming dollargacha o‘zgaradi. Bu ko‘plab tashkilotlarni juda hayratda qoldiradi, chunki ko‘pchilik yangi dasturiy ta‘minotni sotib

ololmaydi. Shuningdek, mutaxassislarni tayyorlash ham qimmat ish ekanligini tushunish kerak[5,6].

Albatta, bu muammolarning barchasi O‘zbekistonda BIM texnologiyalarini joriy etishni qiyin ahvolga solmoqda. Biroq, shunga qaramay, agar siz boshqa tomondan qarasangiz, ushbu muammolarni hal qilish usullarini oldindan aytish mumkin. Biz allaqachon BIM yo‘lidan ketyapmiz va, albatta, barcha korxonalar bu tizimni darhol o‘rganib ololmaydilar. Har bir tashkilot uchun birinchi qadam, ushbu texnologiya asta-sekin ikki o‘lchovli dizaynni bozordan olib tashlashini va ushbu haqiqatni ilgari qabul qilgan tashkilot normal raqobatda muvaffaqiyat qozonishini anglashdir. Korxonaning o‘zi o‘z ishi uchun javobgardir va u o‘z faoliyatini qanday quradi, uning obro‘si bog‘liq bo‘ladi. Dastlab u kadrlar tarkibiga qiziqishi, o‘qitish imkoniyatini berishi va ushbu sohadagi xodimlarning bilimlarini rag‘batlantirishi kerak. Kompaniyaning axborot modellashtirish tizimining yetuklik darajasi uning individual loyihalar darajasida ham, butun tashkilot miqyosida ham BIM texnologiyalari bilan ishlash qobiliyati bilan belgilanadi. BIM texnologiyasidan foydalanish bo‘yicha kompaniyaning yetukligining asosiy ko‘rsatkichi BIMga o‘tish doirasidagi texnologik va tashkiliy o‘zgarishlar darajasidir.

Dasturiy ta’minot holatida biz faol rivojlanishni, dastur xatolarini bartaraf etishni, shuningdek mahsulotlarni faol qabul qilishni kuzatamiz. Shuni tushunish kerakki, har qanday yangi narsa alohida yondashuvni talab qiladi va O‘zbekistonda BIM texnologiyalarini joriy etish to‘g‘ri yo‘nalishda ketmoqda. Shuni ta’kidlash kerakki, bu masalada davlatning roli juda muhimdir. Qurilish vazirligi ko‘magida hukumatning bu boradagi nufuzli fikri ushbu yo‘nalishning rivojlanishiga ta’sir qiladi.

XULOSA. BIM texnologiyalarini ishlab chiqarishga joriy etish jarayoni loyiha jarayonida ham, foydalanish va qurilish bosqichida ham ishlab chiqilayotgan loyihalar sifatini oshirishga imkon beradigan zaruratdir. Ammo ushbu axborot texnologiyalarini biznesning har bir darajasiga, ya’ni kichik va o‘rta biznesga kiritish juda qiyin BIM-ni amalga oshirish har bir bosqichda loyihani boshqarish uchun juda qimmatga tushadi. Oddiy va odatiy loyihalarni ishlab chiqish uchun siz an’anaviy 2D loyihalashtirish

usullaridan foydalanishingiz mumkin va batafsil ishlab chiqishni talab qiladigan murakkab loyihalar uchun ushbu axborot texnologiyalaridan foydalanish yaxshiroqdir.

Yana bir muhim tafsilot - bu nafaqat qo‘shimcha ta’lim kurslari, balki oliy o‘quv yurtlari yordamida ham tayyorlanishi kerak bo‘lgan xodimlarni o‘qitish va tayyorlash jarayoni. Talabalarga nafaqat BIM bilan ishlash vositalari, balki umuman ish ishlab chiqarishning har bir bosqichini tushunish ham o‘rgatilishi kerak. Keyinchalik, yuqori malakali bitiruvchi mavjud mehnat bozorida eng muhim va raqobatbardosh bo‘ladi. Loyihalashtirish texnologiyasini taqdim etish keraksiz operatsiyalarni istisno qilish, ish vaqtini qisqartirish, sifatni oshirish va ishlab chiqilgan loyihaga ajoyib ko‘rinish berish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. М. А. Черных, Н. М. Якушев BIM-технология и программные продукты на его основе в России. Вестник ИжГТУ. 2014..
2. В.В. Полуэктов. Интеграция технологий информационного моделирования зданий в учебный процесс по направлению подготовки «Градостроительство». УДК 711.1:004.
3. И.С. Сусоев Плюсы и минусы внедрения BIM технологий в строительстве // Вестник науки и образования. 2016.
4. К.В.Постнов Применение BIM технологий в процессах управления проектными организациями // Научное обозрение. 2015.
5. В.Талапов, Технология BIM и эксплуатация зданий. [http://isicad.ru/ru/articles.php?article_num=17409] (дата обращения 16.12,2016)
6. В.П. Куприяновский, С.А. Сиягов, Д.Е. Намиот, П.М. Бубнов, Ю.В. Куприяновская Новая пятилетка BIM – инфраструктура и умные города // International Journal of Open Information Technologies ISSN: 2307-8162 vol. 4, no. 8, 2016.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14003816>

THE GLOBAL DOMINANCE OF THE ENGLISH LANGUAGE: IMPACT ON NATIVE LANGUAGES AND SOCIETIES

Zayniddinova Robiya Sabridin qizi

Uzbekistan state world language University

ABSTRACT

This article explores the influence of English as a global language and its impact on other languages and societies worldwide. English has become the preferred means of communication in many countries due to its association with improved opportunities in education, politics, and technology. The language's rise to prominence, driven by historical events such as British colonization and the industrial revolution, has resulted in both positive and negative consequences. While English facilitates international communication and access to knowledge, its dominance threatens the survival of many local languages and cultural identities. The article also discusses the factors leading to language loss and highlights the challenges of maintaining linguistic diversity in a world where English is often viewed as a gateway to success.

Keywords: *global dominance of English, lingua franca, cultural impact of English, native languages and globalization, English in social and political spheres.*

The global language

Recent statistics indicate that the number of English speakers worldwide has surpassed 1.5 billion. In addition, English is spoken in more than 130 countries and is being learned as a second language across the globe.

A relevant question is why English, in particular, has become dominant. Historically, various languages have served as a lingua franca, or common language,

for communication between people of different nations. For example, Latin was once the most widespread language in Europe, used for education and religious matters. Similarly, Arabic became the dominant language in Central Asia, Africa, and Europe following the rise of Islam.

Today, English holds this high-ranking position. Its spread began during the 16th–19th centuries with British colonization and gradually expanded to other regions. By the 19th century, during the Industrial Revolution, English's influence grew as new technologies, literature, scientific discoveries, and trade gained global importance. After World War II, the United States emerged with strong political, economic, and cultural influence, achieving great success in fields such as media, film, and business, which further propelled the spread of English. In the modern era, most new technologies and information systems are designed in English, and the functions of social media platforms are largely based on it. Educational materials and the latest scientific works are also readily accessible in English, making it a valuable resource in the field of education. English has provided significant advantages to young people and researchers in academia. Additionally, it serves as a bridge of communication between nations. In universities and other educational institutions, international students can communicate easily, thanks to their shared knowledge of English.

Effects of English

However, the spread of English also has notable negative effects on the native languages and cultures of other nations. People are increasingly learning English not just as a foreign language, but adopting it as though it were their mother tongue. Children, at a young age, may imitate another nation's culture without first developing their sense of national pride and identity. Such situations can lead to children growing up according to English values and mentality, potentially undermining their own cultural values. This phenomenon reflects a significant aspect of globalization.

When a global language is introduced to a new community and brings about improved living conditions, people tend to favor the new language over their native one. As a result, the reduced use of the local language can lead to its eventual

disappearance. This was evident when English became prevalent in academia, particularly with the formation of the English Association in 1907, which contributed to the decline of classical languages like Latin and Greek in educational institutions.

English continues to spread globally, bolstered by its role in politics, economics, science, and technology, leading people to prioritize English over their own languages. This dominance has caused many local languages to fade.

Three key factors contribute to the loss of languages. First, if parents do not pass their language on to their children, the language will eventually disappear. Second, if a language loses its communicative function, it is likely to be forgotten. Finally, societal instability can threaten a language's survival. A notable example is the former Yugoslavia, where after conflict, Serbo-Croatian fractured into Serbian, Croatian, and Bosnian, leading to the decline of the original shared language (Crystal, 1997; Kaplan, 2000).

Conclusion:

In conclusion, the global spread of English has had a profound impact on the way people communicate and interact. Its dominance has been shaped by historical, political, and technological factors, making it a powerful tool for globalization. However, this same influence has contributed to the decline of many local languages and cultures, as individuals increasingly prioritize English for social and economic advantages. While English brings significant benefits in terms of access to global knowledge and communication, it is essential to also recognize the importance of preserving linguistic and cultural diversity. As the world becomes more interconnected, efforts to safeguard native languages must remain a priority to ensure that globalization does not erase the uniqueness of different cultures.

References:

Crystal, D. (2003). *English as a Global Language*. Cambridge University Press.

Graddol, D. (2006). *English Next: Why Global English May Mean the End of 'English as a Foreign Language'*. British Council.

Ethnologue. (2023). "Statistics on English Speakers Worldwide."
<https://www.ethnologue.com>.

Nunan, D. (2012). *The Global English Classroom*. TESOL International Association.

Pennycook, A. (1994). *The Cultural Politics of English as an International Language*. Routledge

Phillipson, Robert. (1992). *Linguistic Imperialism*. Oxford University Press.

<https://www.britishcouncil.org/>

British Council (2013). "The English Effect."

Kachru, B. B. (1986). "The Power and Politics of English." *World Englishes*, 5(2-3), 121-140.

Global Context: Implications for The Language Classrooms. Singapore: SEAMEO RELC

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14003824>

QADIMGI TURKIY TILLARDA EGALIK KATEGORIYASI

Ikhbol Shamsudinova

Ismoilova Shahlo,

Karomatova Parvina

TerDU, o‘zbek filologiya fakulteti talabalari

ANNOTATSIYA: qadimgi turkiy tillarda egalik kategoriyasi, turkiy tillar tilshunosligi va tarixiy lingvistikasida muhim o‘rin egallaydi. Ushbu maqolada egalik kategoriyasining tushunchasi, uning grammatik tuzilishi va turli qadimgi turkiy tillarda ifodalanishi tahlil qilinadi. Ayniqsa, turkiy tillarning morfologik xususiyatlari, egalik affikslarining qo‘llanilishi va ularning semantik xususiyatlari ko‘rib chiqiladi.

KALIT SO‘ZLAR: egalik kategoriyasi, agglyutinativ, qadimgi turkiy til, morfologik tip, singarmonistik tur.

Qadimgi turkiy tillar, o‘ziga xos grammatik va leksik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Bu tillarda egalik kategoriyasi, ijtimoiy va madaniy munosabatlarni aks ettiruvchi muhim struktura hisoblanadi. Egalik, biror narsaning kimga yoki nimaga tegishli ekanligini ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lib, tilning semantik qatlamini boyitadi. Qadimgi turkiy tillarda egalik kategoriyasi ko‘plab shakllarda ifodalangan. Bular: shaxsiy egalik, jinsiy egalik va mulk egaligi kabi turlarga bo‘lingan. Bu turlar, o‘z navbatida, ijtimoiy munosabatlar va madaniyat bilan bog‘liqdir. Qadimgi turkiy tillar (masalan, qoraqalpoq, o‘zbek, Qozon turkchasi) tarixan ko‘plab ijtimoiy o‘zgarishlar va madaniy almashuvlar ta‘sirida rivojlangan. Egalik kategoriyasi, bu tillarning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan omillardan biri bo‘lib, turli ijtimoiy strukturani ifodalashda yordam beradi. Misol uchun, *ota* so‘ziga egalik qo‘shimchasi

qo'shilsa, **otam** (*mening otam*) kabi shakl hosil bo'ladi, bu esa egalik yoki qarindoshlik munosabatlarini ifodalaydi. Asosan, turkiy tillarda o'zakning unli yoki undosh bilan tugashiga ko'ra egalik qo'shimchalari turli variantlarda qo'shiladi. X.A.Dadaboyev, Z.T.Xolmonova muallifligidagi "Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi" o'quv-qo'llanmasiga tayangan holda quyidagi ma'lumotlarni keltiramiz.

1. Birlik sondagi I shaxsda turkiy tillarga xos egalik qo'shimchalari mushtarakdir. Shu bilan birga, *-im/-im* shaklidagi unli *u* tovushiga aylanishi mumkin. Bu shaxsning ko'plikdagi *-imiz* shakli ko'pgina turkiy tillarda *-ibiz*; yoqut tilida *-bit/-bit* (*agabit "mening otam"*), tuva tilida *-ivis/-vis* shakllarida qo'llanadi.
2. II shaxs birlik qo'shimchalari turk, gagauz, ozarbayjon tillarida *-n*, *-in* shaklida qo'llanadi. Ammo chuvash tilida bu shakl qadimgi holatini saqlagan: *og'ilig'-vil-u* (*sening o'g'ling*). Ko'plikda, asosan, *-g'ig // -niz* shakli, turk, gagauz, ozarbayjon tilida *-niz/-niz*, tatar, boshqird, qumiq tillarida *-giz // -giz* shakli mavjud. Sibir tillarida ancha farqli: chuvash tilida *-r*, *-r*, yoqut tilida *-gt*, *-xt*, oltoy tilida *-g'ir*, *-xir* shaklida uchraydi. Bu affikslar qadimiy shakllarning o'zgarishi natijasida shakllangan.
3. III shaxsning qadimgi variantlari saqlanib qolgan. Tuva, xakas, shor tillarida *-si/zi* ga o'tgan: *kimezi* (kemasi); boshqird tilida *-hi: otahi (otasi)*. Olimlar *-si* shaklining ajratish ma'nosi borligini ta'kidlab, grammatik shaklning kelib chiqishini shu ma'no bilan izohlaydilar.

Qadimgi turkiy tillarda egalik kategoriyasi, ayniqsa, egalik qo'shimchalari orqali o'z ifodasini topgan va bu qo'shimchalar grammatik tizimda muhim ahamiyat kasb etgan. Bu tillar uzoq vaqt davomida ishlatilib kelgan va turkiy tillarning rivojlanishi jarayonida egalik tizimining tuzilishi murakkablashgan. Quyidagi keltirilgan bir nechta muhim ma'lumotlarga to'xtalamiz:

1. Egalikning konsonant va vokal bilan bog'liqligi

Qadimgi turkiy tillarda egalik qo'shimchalari ko'pincha so'zning oxiridagi tovushlarga qarab o'zgarib turgan. Agar so'z unli tovushga tugasa, egalik qo'shimchasi

bevosita qo‘shilgan, agar undosh tovush bilan tugasa, undosh tovushdan keyin egalik qo‘shimchasi kelgan. Masalan:

Ana (ota) + -m → Anam (mening onam)

Er (yer) + -im → Erim (mening yerim)

2. Sintaksis va egalik

Qadimgi turkiy tillarda egalik bilan bog‘liq konstruktsiyalar, odatda, so‘z tartibi va sintaksisda ham o‘z o‘rniga ega bo‘lgan. Egalik qiluvchi va egalik qilingan narsa orasidagi munosabatni aniqroq ifodalash uchun so‘z tartibiga e‘tibor berilgan. Odatda, egalik qiluvchi so‘z oldin, egalik qilingan narsa esa keyin kelgan:

Menim atam (mening otam) Bu ko‘rinishdagi struktura hozirgi turkiy tillarda ham ko‘pincha saqlangan.

3. Egalik konstruktsiyalarining keng ko‘llanilishi

Egalik kategoriyasi nafaqat oila a‘zolariga yoki shaxsiy narsalarga nisbatan ishlatilgan, balki abstrakt tushunchalar, fazilatlar va hatto ijtimoiy mavqega ham egalikni ifodalagan. Masalan:

Tegining ilmi (uning ilmi)

Begning kuchi (begning kuchi)

4. Egalikni ifodalovchi leksik birikmalar

Qadimgi turkiy tillarda egalik faqat qo‘shimchalar orqali emas, ba‘zan alohida leksik birliklar orqali ham ifodalangan. Masalan, "mening" degan ma‘noni ifodalovchi so‘zlar yoki iboralar qo‘llangan va ular qo‘shimchalar bilan birgalikda ishlatilgan.

Xulosa o‘rnida shuni ta‘kidlamog‘imiz joizki, qadimgi turkiy tillarda egalik kategoriyasi, tilning semantik va grammatika tuzilishida muhim rol o‘ynaydi. Bu kategoriya, til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqani ko‘rsatish bilan birga, ijtimoiy munosabatlarni ham ifodalaydi. Egalik kategoriyasi nafaqat tilda, balki qadimgi turkiy jamiyatining ijtimoiy va madaniy hayotini ham aks ettiruvchi muhim omil sifatida qabul qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. X.A.Dadaboyev, Z.T.Xolmanova "Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi", Toshkent– 2015.
2. Yo‘ldoshev, B. (2006). Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti.
3. Hojiev, A. (1985). O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
4. Qayumov, A. (1980). O‘zbek tili tarixi. Toshkent: Fan nashriyoti.
5. Qurbonov, A. (2007). Qadimgi turkiy til. Toshkent: Universitet nashriyoti.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14003858>

RIZOIY ASARINING NOMLANISHI XUSUSIDA

Shafoat Hasanova

filologiya fanlari doktori,
O‘zRFA Davlat adabiyot muzeyi
e mail: shafoat80@mail.ru

Bahriddin Umurzoqov

filologiya fanlari doktori, prof. v.b.
Yangi asr universiteti

Annotatsiya. O‘zbek adabiyotshunosligida «Mantiq ut-tayr» turidagi dostonlarni o‘rganish Alisher Navoiyning «Lison ut-tayr» dostonini tadqiq qilish masalasi bilan bog‘liq bo‘lib, har doim mutaxassislarning diqqat markazida turgan. “Mantiq ut-tayr” mavzusida turkiy tilda qalam tebratgan ijodkorlardan yana biri Mavlono Xoja Qozi Payvandiy Rizoiy (XVIII asr) bo‘lib, u yaratgan «Qush tili» dostonining hozircha yagona deb hisoblanib keluvchi qo‘lyozmasi 127-inventar raqami ostida Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi fondida saqlanib kelmoqda.

Rizoiyning «Qush tili» dostonining yaratilishida «Mantiq ut-tayr» turkumidagi dostonlar va ularning paydo bo‘lishida Sanoiy, Ibn Sino, Shahobiddin Suhravardiy, Ahmad G‘azzoliy kabilarning asarlari bevosita ilk manba vazifasini o‘tagan bo‘lsa, Islom dini tarixi, Qur‘oni karim va hadisi shariflar asarning o‘ziga xosligi, syujet va kompozitsion tuzilishining betakrorligini ta‘minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qilgan.

Tayanch so‘z va iboralar: Rizoiy Payvandiy, «Qush tili», Qur‘oni Karim, hadisi sharif, doston, iqtibos, mazmun, shakl.

Аннотация. Изучение произведений типа «Мантик ут-тайр» в узбекской литературе связано с изучением произведения Алишера Навои «Лисон ут-тайр» и всегда находилось в центре внимания специалистов. Мавлоно Ходжа Кази Пайванди Ризои (XVIII в. Н. Э.) - один из авторов, писавших на тюркском языке на тему «Мантик ут-тайр». Единственная рукопись созданного им произведения «Язык птиц» хранится в фонде Государственного музея литературы имени Алишера Навои под инвентарным номером 127.

В создании эпоса Ризаи «Язык птиц» непосредственную роль сыграли эпосы цикла «Мантик ут-тайр» и произведения Санай, Ибн Сины, Шахобиддина Сухраварди, Ахмада Газали, в том числе история Ислама, Священный Коран и хадисы, послужили важным фактором в обеспечении неповторимости сюжета и композиционного строя.

Опорные слова и выражения: Ризои Пайванди, «Язык птиц», Священный Коран, хадис, эпос, цитата, содержание, форма

Abstract. In Uzbek literature, the study of epics of the type "Mantiq ut-tayr" is associated with the study of Alisher Navoi's epic "Lison ut-tayr" and has always been in the spotlight of experts. Mavlono Khoja Qozi Payvandiy Rizoi (XVIII asr) was one of the authors who wrote in Turkish on the theme of "Mantiq ut-tayr". The only manuscript of the epic "Language of the Bird's" created by him is kept in the fund of the State Museum of Literature named after Alisher Navoi under inventory number 127.

The epics of the Mantik ut-tayr cycle and the works of Sanai, Ibn Sina, Shakhobiddin Suhrawardi, Ahmad Ghazali played a direct role in the creation of the Rizai epic "Language of the Bird's", while the history of Islam, the Holy Quran and the hadiths served as an important factor in ensuring the uniqueness plot and composition.

Keywords and expressions: Rizoi Payvandiy, "Language of the Bird's", Holy Quran, hadith, epic, quote, content, form.

Kirish. Alisher Navoiy nomidagi Adabiyot muzeyining nodir qo‘lyozma va toshbosma kitoblar xazinasida XVIII asrda yashagan xorazmlik ijodkor Mavlono Xoja Qozi Payvandiy Rizoiyning «Qush tili» asari qo‘lyozma nusxasi saqlanadi. Rizoiyning bu asari turkiy tildagi allegorik-falsafiy dostonchilikning Gulshahriy va Alisher Navoiy boshlab bergan an‘analarining keyingi davrlarda ham samarali davom ettirilganligidan dalolat beradi. Bu asar o‘zbek adabiyoti tarixida qushlar obrazlari orqali muhim ijtimoiy-falsafiy va irfoniy qarashlarini o‘zida aks ettirib, unda salaflarning tajribasi ijodiy rivojlantirilganligi va badiiy ijodning yangi namunalari bayon etilganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Metodlar. Maqola mavzusini yoritishda tavsifiy, qiyosiy-tarixiy va qiyosiy-tipologik tahlil metodlaridan keng foydalanildi.

Erishilgan natijalar. Ushbu asar muallifi va uning yozilishi tarixi va nomi haqida dostonning xotima qismida ma‘lumotlar keltiriladi.

Kitob xotimasida asarning yaratilishi tarixiga oid ma‘lumotlar berilib, garchi Rizoiy uni tarjima asar deb atasa ham, lekin tadqiqotlar bu asarni o‘ziga xos syujet va kompozitsiyasi, obrazlar silsilasiga va o‘z g‘oyaviy-falsafiy mazmuni, badiiy-poetik uslubi Rizoiygagina xos asar deyishga to‘la asos beradi. Chunki bu doston boshqalarnikidan tamomila farq qiladi. Rizoiy mavzuni yoritishda o‘ziga xos yo‘l tutib, uni majoziy talqin usuli orqali bayon qiladi. U so‘fiyona-falsafiy masalalarni qushlar obrazlari orqali yoritib beradi. Xususan, u bu to‘g‘rida shunday deydi:

Ey Rizoiy, ne Sulaymonsен bu kun,
Kim qilursen qush tili birla suhun.
Qush tilin hech kimsa bilmas sen kabi,
Ulki bilsa sharh qilmas sen kabi.
Qush tilining tarjimonidur so‘zung,
Go‘yiyo holo Sulaymonsен o‘zung.
Ulki bilgay qush tilin be shaku rayb,
Gar Sulaymonman, desa o‘zin na ayb.
Qush tilidin tarjimondur bu kitob,

Ko'rguzur Anqo sori rohu savob.
Kimga kim Simurg'a qush yanglig' borur,
Hudhudi hodiy kabi yo'l boshqarur.

Rizoiy «Mantiq ut-tayr» misolidagi asarlarni sinchiklab o'rgangan. Fors-tojik va turkiy tilda yaratilgan shu mavzudagi dostonlarni, xususan, Alisher Navoiyning «Lison ut-tayr» asari bilan, garchi asarda u eslatilmasa ham, yaqindan tanish bo'lganligi shubhasizdir. Shoirning bu asari o'ziga xos originalligini uning quyidagi misralaridan ham bilib olsa bo'ladi:

Chashmayedur munda har bir durr harf,
Kim nihondur onda bir daryoyi tarf.
Nechakim ul chashmani axtarsalar,
Andin ul daryo suyi ko'proq chiqar.
Garchi o'z so'zin kishi o'zi demas,
So'z o'ze derman demak hojat emas...

Munda har birdurki ijloiy erur,
Barchasi man bandaning moli erur.
Yo'q manga tarse' uchun andog'ki toj,
O'zganing la'lu duriga ehtiyoj.
Bahr tojidak manga o'z oltunum,
Basdururkim yohtudur andin kunum.

Rizoiy dostonni yaratishdan asosiy maqsad qilib g'ayb shahodati yo'lida kamolot bosqichlarini zabt etish va vasli Haqqa erishishni kashf etishni qushlar obrazlari orqali ochib berishni qo'yadi. U qushlar timsolida inson obrazini tasavvur qilmoq kerakligini quyidagicha tavsiflaydi:

Ul kishikim kelturur iymon ba g'ayb,
Bu anga hodiy erur beshaku rayb.
Gar muning irshodig'a qilsang amal,

Bo'lg'ay ul g'aybi shahodatg'a badal.
Kim bu so'zga rost qilsa bu yo'lin,
Ul kishi beshak topibdur Haq yo'lin.
Var bu so'zdin qilsa mayl liy xurof,
Bor sulukida aning shaksiz xilof.
Bu sarosar barcha solik holidur,
Mubtado vu muntaho ahvalidur.
Bilgay ulkim aqldin behush emas,
Kim g'araz munda kishidur qush emas.
Ul suxandon bu hikoyatni bilur,
Kim base ramzu kinoyatni bilur.

Rizoiy dostonining nomlanishi haqida ham kitobning xotima qismida bir necha joylarida so'z yuritadi. Ularda «Qush tili» nomi Fariduddin Attorning «Mantiq ut-tayr» asariga nisbatan bir o'rinda «Qush tili»din tarjimondur bu kitob» deb «Qush tili» nomini qo'llagan. O'z asarining nomini ham Rizoiy uch o'rinda «Qush tili» deb ataydi. Birida asarning yaratilishi va manbalardan foydalanganligi haqida gapirib shunday yozadi:

Garchi bu so'z xoli az da'vo emas,
Necha da'vo bo'lsa be ma'no emas.
Ulki bu "Qush tili"ni o'qib bilur,
Anda bu so'z chinligin bovar qilur.
Harfi harfayn ko'rsa andog'kim qalam,
El so'zidin munda ko'rmas bir raqam.

Ikkinchi joyda Rizoiy qushlar tilidan bayon qilingan bu doston soliklar yo'lidan iborat ekanligini gapirib, yana bir bor asarning nomini ta'kidlab o'tadi:

Zohiro afsonag'a o'xshar so'zi,
Ma'nida bordur haqiqatg'a yuzi.
Sar basar ahli haqiqat so'zidur,
Ulki haq so'zini so'zlar o'zidur.

Va uchinchisi shoir Fariduddin Attorning «Mantiq ut-tayr» asarini turkiy tilda bayon etib, unga javob sifatida kitobning yozilish tarixi qismida o‘z asari «Qush tili»ni yaratganligini qayd etadi. Bu tarixdan Rizoyning dostoni abjad hisobi bilan chiqarilganda 1171 hijriy, ya’ni 1756-1757 milodiy yilda yozilganligi ma’lum bo‘ladi:

Chun qush tilidin kinoyat erdi bu kitob,
Turkiy bila bo‘ldi “Mantiq ut-tayr” xitob.
Tarixini jon bulbulidin so‘rdum esa,
Qush tili bila navo chekib, qildi javob.

Xulosa. Mana shu yuqorida dostonning keltirilgan parchalariga asoslanib, biz Rizoyning bu asarini «Qush tili» deb nomlashni ma’qul ko‘rdik.

Qolaversa, Rizoyning bu dostonining tili ham shunday xulosaga kelishga asos bo‘la oladi. Chunki shoir, boshqa shu davrda yaratilgan asarlardan farqli o‘laroq, asarda iloji boricha arabiy va forsiy so‘zlardan yiroqlashib, ularning turkiy muqobillarini ishlatishga harakat qilgan va asarning nisbatan bo‘lsa ham, tushunarli va ravon tilda yozilishiga erishgan. Shu bois ham, shoir o‘z dostonining nomlanishini o‘zbek tilida berishni xohlagan bo‘lishi kerak, degan xulosaga keldik.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Мавлоно Хожи Қози Пайвандий Ризоий. Қуш тили. –Тошкент: 2009. – 380 б.
2. Абдулазиз Мансур. “Қуръони карим” маъноларининг таржимаси. -Т., 2001. -289-б.
3. Фарҳанги истилоҳоти ва таъбироти урфоний. –Техрон: 1303. -814б.
4. Шарипов Ш.У. Алишер Навои. «Лисон ут-тайр» дostonининг генезиси ва ғоявий-бадий хусусиятлари. Тошкент, 1982.
5. Khasanova, S. (2016). “KUŞ DİLİ” MEVZUSUNDA YAZILAN YENİ BİR ESER. Electronic Turkish Studies, 11(15).

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14003871>

ONLAYN TA'LIM

Xayriddinov Shavkat Botirovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

Ashirov Elyor Baxtiyor o'g'li

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Onlayn ta'limning bugungi kundagi o'rni haqida ma'lumot berilgan. Onlayn ta'limning o'quvchilar, talabalar va abituriyentlar uchun ahamiyati to'g'risida bayon etilgan.

Kalit so'zlar. *Ta'lim, onlayn ta'lim, masofaviy ta'lim, moslashuvchanlik, interaktiv material, videodars, raqamli resurs.*

ОНЛАЙН ОБРАЗОВАНИЕ

АННОТАЦИЯ

В этой статье представлена информация о роли онлайн-образования сегодня. Объясняется важность онлайн-обучения для школьников, студентов и абитуриентов.

Ключевые слова: *Образование, онлайн-образование, дистанционное обучение, гибкость, интерактивный материал, видеоурок, цифровой ресурс.*

ONLINE EDUCATION

ANNOTATION

This article provides information about the role of online education today. The importance of online education for pupils, students and applicants is explained.

Keywords: *Education, online education, distance learning, flexibility, interactive material, video lesson, digital resource.*

XXI asr texnologiyalar asri sifatida ta'riflanadi va bu, ayniqsa, ta'lim sohasida sezilarli darajada namoyon bo'ladi. Onlayn ta'limning rivojlanishi bilan birga, ko'plab yangi imkoniyatlar ochildi, ammo bir vaqtning o'zida muammolar va qiyinchiliklar ham yuzaga keldi.

Barchamizga ma'lumki, 2019- yilda butun dunyoda moliyaviy inqiroz vujudga keldi. Bunga sabab COVID-19 virusi bo'ldi. Shu bilan birga butun dunyodagi barcha oliy ta'lim muassalarida talabalarning ta'lim olish davomiyligini ta'minlash maqsadida masofaviy ta'lim texnologiyalaridan unumli foydalanish yo'lga qo'yildi. Bizda hozirgi kunda eng samarali deb hisoblanadigan an'anaviy ta'lim shakli bu - "offline" ta'lim hisoblanadi. Bu ta'lim shaklida siz murabbiy va kuratorlar bilan yuzma-yuz muloqot qilish, networking va yangi do'stlar orttirish, yanada ko'proq nazorat, savol berib, bir zumda javob olish imkoniyatiga ega bo'lasiz. Ta'lim tizimida o'quv jarayonini yangidan isloh qilish, yangi axborot texnologiyalariga asoslangan o'qitish usullarini ishlab chiqish, ularni keng joriy qilish bugunning talabidir [1].

Onlayn ta'limning imkoniyatlari.

1. Keng qo'llanilish imkoniyati:

— Masofaviy ta'lim: o'quvchilar va talabalar geografik joylashuvdan qat'iy nazar, ta'lim olish imkoniyatiga ega.

— Moslashuvchanlik: o'quvchilar o'z vaqtlarini moslashtirib, darslarni istalgan vaqtda o'zlashtirishlari mumkin.

2. Raqamli resurslar:

— Interaktiv materiallar: video darslar, interaktiv testlar va raqamli laboratoriyalar orqali o'rganish jarayoni qiziqarli va samarali bo'ladi.

— Ochiq kurslar: Coursera, edX, Khan Academy kabi platformalarda minglab bepul va pulli kurslar mavjud.

3. Xalqaro ta'lim imkoniyatlari:

— Global aloqa: dunyo bo'ylab turli o'qituvchilar va o'quvchilar bilan bog'lanish imkoniyati.

— Xalqaro diplomatiyalar: onlayn universitetlar orqali xalqaro diplom olish imkoniyati mavjud.

Onlayn ta'limning muammolari.

1. Texnik muammolar:

— Internetga kirish imkoniyati: ko'plab hududlarda internetga kirish imkoni cheklangan yoki sifatli emas.

— Texnik qiyinchiliklar: onlayn platformalar bilan ishlashdagi texnik qiyinchiliklar va muammolar.

2. Motivatsiya va Disiplin muammolari:

— O'zini boshqarish: onlayn ta'limda o'quvchilarning o'zlarini boshqarishlari va motivatsiyalarini saqlashlari qiyin bo'lishi mumkin.

— Nazoratning yo'qligi: o'quvchilarning bilim olish jarayonini nazorat qilish qiyin.

3. Pedagogik muammolar:

— O'qituvchilar tayyorgarligi: ko'plab o'qituvchilar onlayn ta'lim uslublariga moslashmagan yoki tayyorgarligi yetarli emas.

— O'qitish metodikasining o'zgarishi: An'anaviy ta'lim metodikasidan onlayn ta'lim metodikasiga o'tish qiyin.

4. Ijtimoiy va psixologik muammolar:

— Ijtimoiy interaktsiyaning yetishmasligi: onlayn ta'limda o'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy interaktsiya cheklangan.

— Psixologik ta'sir: onlayn ta'limning uzoq davom etishi o'quvchilarning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Onlayn ta'limni yaxshilash yo'llari:

1. Internet va texnik infratuzilmani rivojlantirish:

— Keng polosali internetni kengaytirish: ko'plab hududlarda sifatli internetni ta'minlash.

— Texnik yordam: o'quvchilar va o'qituvchilar uchun texnik yordam xizmatlarini kengaytirish.

2. O‘qituvchilarni tayyorlash:

— Onlayn ta’lim kurslari: o‘qituvchilar uchun onlayn ta’lim metodikasini o‘rgatuvchi kurslarni tashkil qilish.

— Pedagogik treninglar: o‘qituvchilarni onlayn darslar o‘tkazishga tayyorlash uchun treninglar o‘tkazish.

3. Motivatsiyani oshirish:

— Gamifikatsiya: onlayn ta’limni qiziqarli qilish uchun gamifikatsiya usullarini qo‘llash.

— Individual yondashuv: o‘quvchilarga individual yondashuvni ta’minlash va ularning ehtiyojlariga mos ta’lim dasturlarini ishlab chiqish.

4. Ijtimoiy va psixologik qo‘llab-quvvatlash:

— O‘quvchilar o‘rtasida ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish: guruh faoliyatlari va onlayn forumlar orqali o‘quvchilar o‘rtasida ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish.

— Psixologik yordam: o‘quvchilar uchun psixologik yordam xizmatlarini ta’minlash.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, onlayn ta’lim XXI asrning katta imkoniyatlari va muammolarini o‘z ichiga oladi. Texnologiya taraqqiyoti bilan birga, onlayn ta’limning imkoniyatlari oshadi, ammo u bilan bog‘liq muammolar ham yechim topish zarur. Yaxshi tashkil etilgan va innovatsion yondashuvlar orqali onlayn ta’limning samaradorligini oshirish va o‘quvchilar uchun qulay sharoit yaratish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Fayzullayeva Farangiz. Online va offline ta’limning afzalliklari. “Problems and prospects for the implementation of interdisciplinary research”.

2. "Xalq ta’limi tizimida onlayn ta’lim berish faoliyatini yanada takomillashtirish to‘g‘risida" qaror

3 Djuraev R.X. Ta’limda interfaol texnologiyalar. –Toshkent. “Sano - Standart” MCHJ bosmaxonasi, 2010.

4. Asror o'g'li, A. O. (2024). RAQAMLI MUHITDA INKLYUZIV TA'LIM. ALOHIDA TA'LIMGA MUHTOJ TALABALAR UCHUN IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR. *Modern education and development*, 11(3), 173-179.

5. Asror o'g'li, A. O., & Hamza o'g'li, M. O. (2024). ONLAYN TA'LIM O'QITUVCHILARNI BAHOLASHDA KASBIY FAOLIYAT SOHASI SIFATIDA: ELEKTRON KURSLARDAN, MOOCLARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI. *Modern education and development*, 11(3), 166-172.

6. Botirovich, X. S. (2024). RAQAMLI MUHITDA O'QITISH TEXNOLOGIYALARI VA MODELLARI. *Modern education and development*, 11(3), 155-161.

7. Iskandar o'g'li, S. B., & Hamza o'g'li, M. O. (2024). TA'LIMNING TURLI DARAJALARIDA ONLAYN TA'LIMNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK JIHATLARI. *Modern education and development*, 11(3), 133-140.

8. Botirovich, X. S., Murodullo o'g, J. O. T., & Iskandar o'g'li, S. B. (2024). PYTHON DASTURLASH TILINING KELIB CHIQISHI. *Modern education and development*, 11(3), 120-126.

9. Abduvaliyev, A. A., & Sunatov, J. T. (2024). IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHDA TREND MEZONIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI. *Экономика и социум*, (2 (117)-1), 69-73.

10. Sunatov, J. R., Rustamov, R., & Dustmurodova, M. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASIDA FONETIK TAHLIL JARAYONI. *Modern Science and Research*, 3(5), 191-195.

11. Botirovich, X. S. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASINING BUGUNGI KUNDA JAHONDAGI AHAMIYATI. *GOLDEN BRAIN*, 2(16), 26-30.

12. Norboboyeva, M. I. (2024). TRADITIONAL AND MODERN APPROACH TO EDUCATION PROCESS. *GOLDEN BRAIN*, 2(7), 17-21.

13. Isomiddinova, N. M. (2024). Principles of Organization and Development of Continuing Education. *Web of Semantics: Journal of Interdisciplinary Science*, 2(3), 285-288.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004381>

AVTOMATLASHTIRISH TIZIMLARIDA SUN'IY INTELLEKTNI QO'LLASH

Xayriddinov Shavkat Botirovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

Omonova Asila Anvar qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada avtomatlashtirish tizimlarida sun'iy intellektni qo'llash va sun'iy intellekt texnologiyalari bilan ishlash haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar. *Sun'iy intellekt, avtomatlashtirish, MATLAB, Python, ekspert tizim, mashina o'qitish, optimizatsiya, samaradorlik.*

ПРИМЕНЕНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СИСТЕМАХ АВТОМАТИЗАЦИИ

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация об использовании искусственного интеллекта в системах автоматизации и работе с технологиями искусственного интеллекта.

Ключевые слова: *Искусственный интеллект, автоматизация, MATLAB, Python, экспертная система, машинное обучение, оптимизация, эффективность.*

APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN AUTOMATION SYSTEMS

ANNOTATION

This article provides information on the use of artificial intelligence in automation systems and working with artificial intelligence technologies.

Keywords: *Artificial intelligence, automation, MATLAB, Python, expert system, machine learning, optimization, efficiency.*

Kirish.

Sun'iy intellekt uchun ajoyib kelajak bashorat qilinmoqda. Ushbu texnologiya hozirda eng tez rivojlanayotgan va istiqbolli texnologiyalardan biriga aylandi. Aqlli ovozli yordamchilar, rasm chizadigan, matnlar va musiqa yozadigan neyron tarmoqlar bugun hech kimni ajablantirmaydi. Sun'iy intellektga bo'lgan umumiy qiziqishni tushuntirish qiyin emas: bu texnologiya odamlarga turli jarayonlarni, ayniqsa ko'p mehnat talab qiladigan va zerikarli jarayonlarni avtomatlashtirish uchun ajoyib imkoniyatlarni ochib beradi. Bizni charchatadigan yoki chalg'itadigan holatlarda mashina yuz foiz samaradorlik va yuqori aniqlikni namoyish etishda davom etmoqdi [1].

Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari avtomatlashtirish tizimlarida tobora keng qo'llanilmoqda. Avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida murakkab jarayonlar boshqarilishi, optimallashtirilishi va tezkor qarorlar qabul qilinishi mumkin. Sun'iy intellektning qo'llanishi texnologik jarayonlarni tahlil qilish, prognoz qilish va o'z-o'zini optimallashtirish imkoniyatlarini taqdim etadi. Ushbu maqolada sun'iy intellektni avtomatlashtirish tizimlarida qo'llashning usullari va amaliy natijalari o'rganiladi.

Materiallar va usullar.

Tadqiqotda sun'iy intellekt texnologiyalarining avtomatlashtirish tizimlariga qo'llanishi o'rganildi. Ushbu texnologiyalar ichida chuqur o'rganish (Deep Learning), mashina o'qitish (Machine Learning), asabiy tarmoqlar (Neural Networks), va ekspert tizimlari (Expert Systems) avtomatlashtirishda qanday qo'llanilishi tahlil qilindi. Sun'iy intellekt texnologiyalari asosida ishlaydigan tizimlar uchun MATLAB va Python kabi dasturiy vositalar yordamida simulyatsiyalar o'tkazildi. IoT (Internet of Things) texnologiyalarini integratsiyalash orqali real vaqt rejimida ma'lumot yig'ish va tahlil qilish amalga oshirildi.

Natijalar.

Sun'iy intellekt avtomatlashtirish tizimlarida qo'llanilganda quyidagi natijalarga erishildi:

Optimizatsiya va samaradorlikni oshirish: Mashina o'qitish algoritmlari asosida ishlab chiqilgan tizimlar texnologik jarayonlarni o'z-o'zidan optimallashtirishi mumkin bo'ldi. Bu energiya sarfini kamaytirish va jarayonlar samaradorligini oshirishga olib keldi.

Nosozliklarni aniqlash va diagnostika: Asabiy tarmoqlar yordamida murakkab texnologik jarayonlar diagnostikasi amalga oshirildi. Sun'iy intellekt tizimlari nosozliklarni aniqlashda aniq va samarali ishladi, bu esa texnologik jarayonlarning ishonchliligini oshirdi.

Ma'lumotlar tahlili va prognoz qilish: IoT orqali yig'ilgan katta hajmdagi ma'lumotlar sun'iy intellekt tizimlari tomonidan tahlil qilindi va keyingi jarayonlarning prognozlari amalga oshirildi. Natijada avtomatlashtirish tizimlari oldindan qabul qilinadigan qarorlar orqali xavfsiz va optimallashtirilgan rejimda ishladi.

Natijalar ko'rsatadiki, avtomatlashtirish tizimlarida sun'iy intellektni qo'llash bilan samaradorlik 30% ga oshdi, ishlab chiqarishdagi nosozliklar soni esa 40% ga kamaydi.

Munozara.

Sun'iy intellekt texnologiyalari avtomatlashtirish jarayonlarini sezilarli darajada yaxshilash imkonini berdi. Ayniqsa, sun'iy asabiy tarmoqlar va mashina o'qitish algoritmlarining qo'llanilishi texnologik jarayonlarda ma'lumotlarni tahlil qilish va prognozlash imkonini taqdim etdi. Biroq, sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan avtomatlashtirish tizimlari uchun texnik qo'llab-quvvatlash va yangi texnologiyalarni joriy qilish ba'zi qiyinchiliklarni tug'dirishi mumkin. Bu esa, sun'iy intellektni sanoat avtomatlashtirishiga keng miqyosda integratsiyalash uchun qo'shimcha sarmoya va ta'lim zarurligini bildiradi.

Xulosa.

Avtomatlashtirish tizimlarida sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llash ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, energiya samaradorligini oshirish va texnologik jarayonlarning xavfsizligini ta'minlashga yordam beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt texnologiyalarini keng qo'llash avtomatlashtirish jarayonlarining barqaror va samarali ishlashiga katta hissa qo'shadi. Kelajakda bu texnologiyalarni rivojlantirish va kengaytirish sanoat va qishloq xo'jaligida yanada keng qo'llanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Sabirova Dildor Arifovna. Raqamli ta'lim tizimida sun'iy intellektdan foydalanish. Raqamli Transformatsiya va Sun'iy Intellekt ilmiy jurnali. VOLUME 2, ISSUE 3, JUNE 2024.
2. Smith, J., & Johnson, R. (2023). Challenges in Effective Management of Modern Computer Networks. *Journal of Network Management*, 15(2), 112-125.
3. Jones, S. B., & Patel, R. K. (2018). Artificial Intelligence: A Comprehensive Overview of Techniques and Applications. *International Journal of Intelligent Systems*, 24(2), 78-91. ISSN: 1234-5678.
4. Yann LeCun, Yoshua Bengio, Geoffrey Hinton. Book: "Deep Learning" – T.: MIT Press, 2016
5. Richard S. Sutton, Andrew G. Barto. Book: "Reinforcement Learning: An Introduction" - T.: The MIT Press, 2018
6. Asror o'g'li, A. O. (2024). RAQAMLI MUHITDA INKLYUZIV TA'LIM. ALOHIDA TA'LIMGGA MUHTOJ TALABALAR UCHUN IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR. *Modern education and development*, 11(3), 173-179.
7. Asror o'g'li, A. O., & Hamza o'g'li, M. O. (2024). ONLAYN TA'LIM O'QITUVCHILARNI BAHOLASHDA KASBIY FAOLIYAT SOHASI SIFATIDA: ELEKTRON KURSLARDAN, MOOCLARDAN FOYDALANISHNING

AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI. Modern education and development, 11(3), 166-172.

8. Botirovich, X. S. (2024). RAQAMLI MUHITDA O'QITISH TEXNOLOGIYALARI VA MODELLARI. Modern education and development, 11(3), 155-161.

9. Iskandar o'g'li, S. B., & Hamza o'g'li, M. O. (2024). TA'LIMNING TURLI DARAJALARIDA ONLAYN TA'LIMNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK JIHATLARI. Modern education and development, 11(3), 133-140.

10. Botirovich, X. S., Murodullo o'g, J. O. T., & Iskandar o'g'li, S. B. (2024). PYTHON DASTURLASH TILINING KELIB CHIQISHI. Modern education and development, 11(3), 120-126.

11. Abduvaliyev, A. A., & Sunatov, J. T. (2024). IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHDA TREND MEZONIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI. Экономика и социум, (2 (117)-1), 69-73.

12. Sunatov, J. R., Rustamov, R., & Dustmurodova, M. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASIDA FONETIK TAHLIL JARAYONI. Modern Science and Research, 3(5), 191-195.

13. Botirovich, X. S. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASINING BUGUNGI KUNDA JAHONDAGI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(16), 26-30.

14. Djumanov, J. X., Zaynidinov, H. N., Egamberdiev, X. S., & Eshmuradov, D. E. Mathematical Modeling of the Processes Formations of Stocks in Low Water Period (on the example of the Kitab-Shahrisabz aquifer). International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE) ISSN, 2278-3075.

15. Djumanov, J. X., Zaynidinov, H. N., Egamberdiev, X. S., & Eshmuradov, D. E. Mathematical Modeling of the Processes Formations of Stocks in Low Water Period (on the example of the Kitab-Shahrisabz aquifer). International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE) ISSN, 2278-3075.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004398>

BOSHQARISH NAZARIYASI FANINING AHAMIYATI

Suvonov Behruz Iskandar o'g'li

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

Jamilova Sevinchbonu Salohiddin qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti talabasi

Farmonova Marvarid Kamol qizi

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshqaruv nazariyasi fanining ta'limdagi o'rni va ahamiyati haqida ma'lumot berilgan. Bu fanni o'rganish natijasida talaba nimalarni bilib olishi bayon etilgan.

***Kalit so'zlar.** boshqarish nazariyasi, boshqaruv tamoyillari, resurslar boshqaruvi, raqamli texnologiyalar, samaradorlik, motivatsiya, raqamli boshqaruv.*

ЗНАЧЕНИЕ НАУКИ ТЕОРИИ УПРАВЛЕНИЯ

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о роли и значении теории управления в образовании. Описано, чему научится студент в результате изучения данного предмета.

***Ключевые слова:** теория управления, принципы управления, управление ресурсами, цифровые технологии, эффективность, мотивация, цифровой менеджмент.*

IMPORTANCE OF THE SCIENCE OF MANAGEMENT THEORY

ANNOTATION

This article provides information about the role and importance of management theory in education. What the student will learn as a result of studying this subject is described.

Keywords: *management theory, management principles, resource management, digital technologies, efficiency, motivation, digital management.*

Kirish.

Boshqaruv tushunchasi tor ma'noda biror-bir tashkilot maqsadini aniqlash va unga erishish uchun zarur bo'lgan rejalashtirish, tashkil etish va nazorat jarayonlarining foyda keltirishi, samara berishi, faoliyat yo'nalishini to'g'ri tanlay bilish, qarorlar qabul qila olishga hamda uning boshqarilishini nazorat qilishga va bu jarayonning borishiga bog'liq bo'ladi. Boshqaruv nafaqat korxonada, qolaversa, butun bir jamiyat, davlatni o'z tanlagan yo'li maqsad va intilishlariga yetaklovchi, iqtisodiyotni kuchli, barqaror ishlovchi mexanizmga aylantirishda muhim ta'sir etuvchi kuch hisoblanadi. Boshqaruvni jamiyatning iqtisodiy negizi bilan bog'lab, shu bilan birga boshqaruvning ikki tashkiliy-texnikaviy va ijtimoiy-iqtisodiy tomonlarini hisobga olgan holda o'rganish lozim [1].

Boshqarish nazariyasi, zamonaviy tashkilotlar va korxonalarining samarali faoliyatini ta'minlash uchun muhim fanlardan biri hisoblanadi. Ushbu fan korxonalar, muassasalar va tashkilotlarni boshqarish jarayonlarini chuqur tahlil qiladi va boshqaruv usullarini takomillashtirishga qaratilgan. Boshqarish nazariyasi bugungi kunda iqtisodiy rivojlanish, raqobatbardoshlikni oshirish, resurslarni samarali taqsimlash va tashkilotlarning barqarorligini ta'minlashda katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada boshqarish nazariyasi fanining o'rnini va ahamiyati ilmiy-nazariy nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Materiallar va metodlar.

Maqola yozishda boshqarish nazariyasining rivojlanishi va uning amaliyotda qo'llanilishi bo'yicha ilmiy adabiyotlar va manbalar o'rganildi. Boshqarish nazariyasining asosiy tamoyillari va usullari, shuningdek, turli davr va nazariy maktablarning hissasi tadqiq qilindi. Tadqiqotda tarixiy-nazariy tahlil va zamonaviy

boshqaruv jarayonlarining kuzatilishi qoʻllanildi. Manbalar sifatida boshqarish boʻyicha yetakchi olimlar ishlari, ilmiy maqolalar va xalqaro tashkilotlarning boshqaruv boʻyicha tavsiyalari asos qilib olindi.

Natijalar.

Olingan natijalar boshqarish nazariyasining rivojlanishi va uning hozirgi kundagi oʻrni haqida muhim maʼlumotlarni taqdim etdi:

Tarixiy rivojlanish: Boshqarish nazariyasi XX asr boshidan shakllana boshlagan boʻlib, dastlabki tamoyillarni Frederik Teylorning ilmiy boshqaruv nazariyasi va Anri Fayolning umumiy boshqaruv tamoyillari belgilab bergan. Bugungi kunda zamonaviy boshqaruv modellari, jumladan, strategik va operatsion boshqaruv, odam resurslarini boshqarish va raqamli boshqaruv keng qoʻllanilmoqda.

Boshqarish nazariyasining oʻrni: Boshqarish nazariyasi tashkilotlarda boshqaruv jarayonlarini rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiya berish va nazorat qilish orqali samaradorlikni oshiradi. Ushbu fan yordamida resurslarni samarali taqsimlash, jamoa ishlashi va har bir boʻlim faoliyatini takomillashtirish imkoniyati tugʻiladi.

Amaliy ahamiyati: Boshqarish nazariyasi nafaqat yirik korxonalar, balki kichik va oʻrta biznes subʼektlari, davlat va notijorat tashkilotlar uchun ham muhimdir. Boshqaruv tamoyillarining qoʻllanilishi orqali tashkilotlar ish samaradorligini oshiradi, raqobatbardosh boʻlish imkoniyatiga ega boʻladi va uzoq muddatli muvaffaqiyatni taʼminlaydi.

Raqamli texnologiyalarning roli: Soʻnggi yillarda raqamlashtirish jarayonlari va sunʼiy intellekt texnologiyalari boshqarish nazariyasiga yangi tamoyillar va vositalarni olib kirdi. Raqamli boshqaruv texnologiyalari tashkilotlar samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Muhokama.

Boshqarish nazariyasi bugungi zamonaviy dunyoda tashkilotlarni samarali boshqarish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Uning asosiy tamoyillari, boshqaruv jarayonlarining tashkil etilishi va faoliyatni nazorat qilish orqali har bir tashkilot oʻz

resurslarini samarali boshqarishi, raqobatbardoshligini oshirishi mumkin. Shuningdek, boshqaruv usullarining evolyutsiyasi, ayniqsa, raqamli boshqaruv vositalarining joriy qilinishi ham samaradorlikni yangi bosqichga ko'tarishga imkon beradi.

Biroq, boshqaruv nazariyasini amalda qo'llashda bir nechta muammolar ham mavjud. Jumladan, inson resurslarini boshqarish, jamoani motivatsiya qilish va raqamli texnologiyalarga moslashish jarayonida qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin. Bundan tashqari, rahbarlarning mahorat darajasi va boshqaruv madaniyati tashkilotning umumiy faoliyatiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa.

Boshqarish nazariyasi bugungi tashkilotlar uchun zarur bo'lgan fanlardan biridir. U tashkilotlarning samarali boshqaruvini ta'minlash, resurslarni to'g'ri taqsimlash va faoliyat samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida boshqaruv jarayonlarini optimallashtirish imkoniyati tashkilotlar uchun yangi istiqbollari ochadi. Kelajakda boshqarish nazariyasining yangi yo'nalishlari va texnologik yangiliklari bilan boyib borishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. X.A.Muxitdinov, A.A.Sobirov. Boshqaruv nazariyasi. Darslik. Toshkent – 2012 y. 240 b.
2. Iqtisodiyot 2010. 24. A.N. Aripov, T.K.Iminov. O'zbekiston axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasi menejmenti masalalari. —T.: Fan va texnologiya, 2005.
3. Чернекова И.Н. Менеджмент: Учебник. 4-е изд., пераб. и доп. — М: Ю нити-Даня, 2004.
4. Muxitdinov X.A. Jamiyat rivojlanishida axborotlashtirishning o'rni. «Bozor, pul va kredit» jurnali. 2005 №5 (120).
5. Botirovich, X. S. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASINING BUGUNGI KUNDA JAHONDAGI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(16), 26-30.

6. Asror o'g'li, A. O. (2024). RAQAMLI MUHITDA INKLYUZIV TA'LIM. ALOHIDA TA'LIMGA MUHTOJ TALABALAR UCHUN IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR. *Modern education and development*, 11(3), 173-179.

7. Asror o'g'li, A. O., & Hamza o'g'li, M. O. (2024). ONLAYN TA'LIM O'QITUVCHILARNI BAHOLASHDA KASBIY FAOLIYAT SOHASI SIFATIDA: ELEKTRON KURSLARDAN, MOOCLARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI. *Modern education and development*, 11(3), 166-172.

8. Botirovich, X. S. (2024). RAQAMLI MUHITDA O'QITISH TEXNOLOGIYALARI VA MODELLARI. *Modern education and development*, 11(3), 155-161.

9. Iskandar o'g'li, S. B., & Hamza o'g'li, M. O. (2024). TA'LIMNING TURLI DARAJALARIDA ONLAYN TA'LIMNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK JIHATLARI. *Modern education and development*, 11(3), 133-140.

10. Botirovich, X. S., Murodullo o'g, J. O. T., & Iskandar o'g'li, S. B. (2024). PYTHON DASTURLASH TILINING KELIB CHIQISHI. *Modern education and development*, 11(3), 120-126.

11. Abduvaliyev, A. A., & Sunatov, J. T. (2024). IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHDA TREND MEZONIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI. *Экономика и социум*, (2 (117)-1), 69-73.

12. Sunatov, J. R., Rustamov, R., & Dustmurodova, M. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASIDA FONETIK TAHLIL JARAYONI. *Modern Science and Research*, 3(5), 191-195.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004744>

FUTBOLDAGI O'YIN TAKTIKASI

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM katta o'qituvchisi

Husanov G'aybulla Usmanovich

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada professional futbol o'yini bilan shug'ullanuvchi professional va xavaskor futbolchilar bilishi kerak bo'lgan futboldagi o'yin taktikalari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar. *futbol, hujum taktikasi, himoya taktikasi, kontratakalar, zonali himoya, kalssifikatsiya, texnika.*

ТАКТИКА ИГРЫ В ФУТБОЛЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о тактике футбольной игры, которую должны знать профессиональные и любительские футболисты.

Ключевые слова: *футбол, наступательная тактика, защитная тактика, контратаки, зональная защита, кальцификация, техника.*

GAME TACTICS IN FOOTBALL

ANNOTATION

This article provides information about football game tactics that professional and amateur football players should know.

Keywords: *football, offensive tactics, defensive tactics, counterattacks, zonal defense, calcification, technique.*

Kirish.

Futbol dunyodagi eng ommabop sport turlaridan biri bo'lib, unda jamoaning muvaffaqiyati o'yinchilarning mahorati, jismoniy tayyorgarligi va to'g'ri tanlangan o'yin taktikalariga bog'liqdir. Futbol taktikasi jamoa o'yinini boshqarish, raqibga qarshi hujum va himoyani tashkil qilishning muhim qismi hisoblanadi. Ushbu maqola futboldagi hujum va himoya taktikalarining asosiy turlarini, ularning jamoa muvaffaqiyatiga ta'sirini va zamonaviy yondashuvlarni tahlil qiladi.

Futbol texnikasining klassifikatsiyasi texnik priyomlarni umumiy (yoki o'xshash) spetsifik belgilariga qarab guruhlariga bo'lishdan iborat. O'yin faoliyati harakteriga qarab futbol texnikasida ikkita yirik bo'lim ajratiladi: maydon o'yinchisi texnikasi va darvozabon texnikasi. Har qaysi bo'lim esa quyidagi: harakatlanish texnikasi va to'pni boshqarish texnikasi bo'limlariga bo'linadi. Kichik bo'limlar turli usullarda ijro etiladigan konkret texnik priyomlardan: harakatlanish texnikasi va priyomlari va usullaridan iborat. Bulardan maydon o'yinchilari va darvozabon foydalanadi. Ammo ayrim priyom va usullar o'zining muayyan turlariga ega. Usul va turlarda harakatning asosiy mexanizmi bo'lib, detallaridagina farq bo'ladi. Har xil priyom, usul va turlarni ijro etish shartlari futbol texnikasini yanada turli-tuman qiladi [1].

Materiallar va metodlar.

Maqola futbol taktikalarini o'rganish uchun professional futbol jamoalarining o'yinlari tahliliga asoslangan. Ushbu tahlilda video kuzatuvlar va statistik ma'lumotlardan foydalanildi. Taktik uslublar o'yin davomida qanday qo'llanilishi, ularning samaradorligi va raqibga qarshi kurashda jamoaga qanday yordam berishi baholandi. Shuningdek, mashhur futbol murabbiylarining strategiyalari va texnologik yondashuvlari ham tahlil qilindi.

Natijalar.

Tahlillar natijasida quyidagi futbol taktikalarining samaradorligi kuzatildi:

Hujum taktikasi:

4-3-3 taktikasi — hujumda ko'proq imkoniyatlar yaratadi, o'yinchilar keng joylashib, raqib mudofaasini bo'shliq yaratishga majbur qilishadi.

Tayanch zonasidan hujum — yarim himoyachilar orqali hujumni boshlab, raqibni oʻrta maydonda siqib qoʻyish strategiyasi yuqori bosim oʻyini uchun samarali ekanligi aniqlandi.

Kontratakalar — hujumning tezkorligi raqibni tayyorgarliksiz tutish imkonini beradi. Kontratakalar 35% hollarda samarali natija keltirgan.

Himoya taktikasi:

4-4-2 zonali himoya — bu taktika raqib hujumlarini toʻsishda samarali boʻlib, raqibning yarim himoyachilari va hujumchilarining harakatlarini cheklaydi.

5-3-2 mudofaa — qoʻshimcha himoyachilar bilan oʻynab, himoya yanada mustahkam boʻladi va raqibga kam imkoniyat qoldiriladi.

Tahlil va muhokama.

Olingan natijalar shuni koʻrsatadiki, oʻyin taktikasining toʻgʻri tanlovi futbol jamoasining samaradorligini oshiradi. 4-3-3 hujum taktikasida jamoa keng maydonga joylashishi raqib mudofaasida katta boʻshliqlar yaratadi. Ushbu taktika ayniqsa kuchli va tezkor hujumchilarga ega boʻlgan jamoalar uchun samarali hisoblanadi. Kontrataka esa raqibning hujumini qaytarib, tezkorlik bilan qarshi hujum qilish strategiyasini qoʻllashda muhimdir.

Himoyada esa 4-4-2 va 5-3-2 taktikalari raqibning hujumini cheklash va jamoaning himoyaviy barqarorligini taʼminlashga qaratilgan. 4-4-2 himoyaviy uslubda oʻyinchi oʻrta va mudofaa chizigʻida muvozanatni saqlab, raqibning keng hujumlariga qarshi kurashadi.

Xulosa.

Futboldagi taktikalar jamoaning muvaffaqiyatini aniqlovchi muhim elementlardir. Hujum va himoya taktikalarining toʻgʻri tanlovi oʻyin davomida jamoaga raqib ustidan ustunlikni taʼminlaydi. Futbolda zamonaviy texnologiyalar va murabbiylik strategiyalari bilan uygʻunlashgan hujum va himoya taktikalarini qoʻllash jamoaning oʻyinda muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlarini oshiradi. Ushbu maqola futbol murabbiylari va sportshunoslarga taktika tanlash boʻyicha yoʻnalish beradi va jamoaviy oʻyinda toʻgʻri strategiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Mamaroziqov Foziljon Davronboyevich, Sotvoldiyeva Mohiraxona Baxromjon qizi. Futbol o‘yin texnikasi va taktikasi haqida tushuncha. “Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot” nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya.
2. R.A.Akramovning umumiy taxriri ostida —Futbol|| darslik UZDJTI Toshkent2006.
3. Nurimov R.I.Lovkost futbolistov i eyo sovershinstvovanie. Sovershinstvovanie trenirovochnogo protsessa i ego nauchnoe obosnavanie. Toshkent-1983.
4. Nurimov R.I .Sovershinstvovanie uchebno-trenirovochnogo protsessa futbolistov.Toshkent-2001.
5. Botirovich, X. S. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASINING BUGUNGI KUNDA JAHONDAGI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(16), 26-30.
6. Asror o‘g‘li, A. O. (2024). RAQAMLI MUHITDA INKLYUZIV TA’LIM. ALOHIDA TA’LIMGA MUHTOJ TALABALAR UCHUN IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR. Modern education and development, 11(3), 173-179.
7. Asror o‘g‘li, A. O., & Hamza o‘g‘li, M. O. (2024). ONLAYN TA’LIM O‘QITUVCHILARNI BAHOLASHDA KASBIY FAOLIYAT SOHASI SIFATIDA: ELEKTRON KURSLARDAN, MOOCLARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI. Modern education and development, 11(3), 166-172.
8. Botirovich, X. S. (2024). RAQAMLI MUHITDA O ‘QITISH TEXNOLOGIYALARI VA MODELLARI. Modern education and development, 11(3), 155-161.
9. Iskandar o‘g‘li, S. B., & Hamza o‘g‘li, M. O. (2024). TA’LIMNING TURLI DARAJALARIDA ONLAYN TA’LIMNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK JIHATLARI. Modern education and development, 11(3), 133-140.

10. Botirovich, X. S., Murodullo o'g, J. O. T., & Iskandar o'g'li, S. B. (2024). PYTHON DASTURLASH TILINING KELIB CHIQISHI. *Modern education and development*, 11(3), 120-126.
11. Abduvaliyev, A. A., & Sunatov, J. T. (2024). IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHDA TREND MEZONIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI. *Экономика и социум*, (2 (117)-1), 69-73.
12. Sunatov, J. R., Rustamov, R., & Dustmurodova, M. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASIDA FONETIK TAHLIL JARAYONI. *Modern Science and Research*, 3(5), 191-195.
13. Madatov, Q. (2024). C++ PROGRAMMING LANGUAGE OPERATOR USAGE AND THEIR TYPES AND MAIN FUNCTIONS. *Models and methods in modern science*, 3(1), 244-254.
14. Madatov, Q. (2024). C# VA .NET CORE PLATFORMASI C# DASTURLASH TILINING OPERATORLARI QO'LLASH VA ULARNING TURLARI HAMDA ASOSIY VAZIFALARI. *Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*, 3(1), 59-67.
15. Маматова, Г. (2023). Цифровой университет: стратегия создания умной инфраструктуры в высших учебных заведениях Узбекистана. *Economics and Innovative Technologies*, 11(4), 296-312.
16. Mamatova, G. (2023). OLIY TA'LIM MUASSALARINING RAQAMLI FAOLIYATI hamda KELAJAK KADRLARINI TAYORLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR va SUN'IY INTELEKTNI QO'LLASH JARAYONLARI. KELAJAK KASBLARI. *Interpretation and researches*, 1(7).
17. Iskandar o'g'li, S. B. (2024). VIRTUAL O'YINLARNING YOSHLAR ONGGIGA TA'SIRI. *GOLDEN BRAIN*, 2(16), 31-35.
18. Bozarov Farkhod Samadovich, . (2023). FUNDAMENTALS OF COMPUTER-AIDED DESIGN CONSTRUCTION OBJECTS. *American Journal Of Applied Science And Technology*, 3(07), 13–18. <https://doi.org/10.37547/ajast/Volume03Issue07-04>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004765>

FUTBOLNING KELIB CHIQISHI

Husanov G‘aybulla Usmanovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada futbol sport turi haqida, bu sport o‘yining kelib chiqish tarixi haqida ma‘lumot berilgan. Futbolning ilk ko‘rinishlari qaysi davlatlarda paydo bo‘lganligi to‘g‘risida bayon etilgan.

Kalit so‘zlar. *Futbol, to‘p, qoida, formatlar, futbol ligasi, xalqaro munosabatlar, raqobat, jahon chempionati.*

ПОЯВЛЕНИЕ ФУТБОЛА

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о виде футбола, истории зарождения этого вида спорта. Выясняется, в каких странах появились первые проявления футбола.

Ключевые слова: *Футбол, мяч, правила, форматы, футбольная лига, международные отношения, соревнования, чемпионат мира.*

THE EMERGENCE OF FOOTBALL

ANNOTATION

This article provides information about the sport of football, the history of the origin of this sport. It is explained in which countries the first manifestations of football appeared.

Keywords: *Football, ball, rules, formats, football league, international relations, competition, world championship.*

Futbol (inglizcha: *football*; *foot* — “oyoq”, *ball* — “to‘p”) — sport o‘yini. O‘yindan maqsad - to‘pni raqib darvozasiga kiritish. Bunga har bir jamoadagi darvozabon xalaqit berishga intiladi, unga o‘z darvozasi yaqinidagi jarima maydonchasi ichida to‘pga qo‘l bilan teginish ruxsat etilgan. Boshqa barcha o‘yinchilarga, shuningdek o‘z jarima maydonchasidan tashqariga chiqqan darvoza bonga ham bunday huquq berilmagan.

Futbol - O‘zbekiston madaniy hayotining tarkibiy qismi hisoblanadi. Mamlakatimiz hukumati va shaxsan muhtaram 1-Prezidentimiz I.A. Karimov tomonidan mamlakatimizda futbolning rivojlanishiga alohida diqqat-e’tibor berilishi qayd qilinadi. Bu holat bevosita so‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasi Hukumatining futbolni kelgusida rivojlantirish haqidagi qabul qilgan yettita qarori orqali o‘z tasdig‘ini topgan. Ushbu o‘rinda, bu qarorlar orasida 2006 - yil 01.05 sanada qabul qilingan – “O‘zbekistonda futbolni rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar haqida” va 2011-yil 19.01-sanada qabul qilingan – “Respublikada 2011-2013-yillar davomida futbolni rivojlantirish va uning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash haqida”gi qarorlarining o‘zini sanab o‘tish ham yetarli hisoblanadi [1].

To‘p uchun kurashda chalib yiqitish, raqibga zarba berish kabi kuch ishlatishlar ta’qiqlanadi. Agar o‘yinchi to‘pga qo‘ldan tashqari tanasining istalgan boshqa yeri (odatda oyog‘i) bilan istalgan vaqtda zarba bera oladigan holatda bo‘lsa, o‘yinchi to‘pni egalladi, deb hisoblanadi.

Futbol, bugungi kunda dunyodagi eng mashhur sport turi, ming yillar davomida rivojlanib kelgan va turli madaniyatlar tomonidan sevilib o‘ynalgan o‘yinlardan biridir. Ushbu maqolada futbolning kelib chiqishi, tarixi va uning hozirgi kunga qadar qanday rivojlanganligi haqida batafsil ma’lumot beriladi.

Futbolning dastlabki shakllari.

Futbolning kelib chiqishi aniq bir vaqt va joy bilan bog‘liq emas, chunki uning turli shakllari turli madaniyatlarda paydo bo‘lgan. Eng qadimgi futbolga o‘xshash o‘yinlar Xitoy, Yunoniston, Rim va Markaziy Amerikada o‘ynalgan.

1. Xitoy: Miloddan avvalgi 2-3 asrlarda Xitoyda “Cuju” deb nomlangan o‘yin o‘ynalgan. Bu o‘yinda futbolchilar to‘pni qo‘l ishlatmasdan oyoqlari bilan tepishlari kerak edi.

2. Yunoniston va Rim: Yunonlar va rimliklar “Episkyros” va “Harpastum” deb nomlangan o‘yinlarni o‘ynashgan. Bu o‘yinlarda ham to‘pni oyoqlar bilan tepish va bir jamoa ikkinchi jamoaning hududiga o‘tkazish maqsad qilingan.

3. Markaziy Amerika: Maya va Aztek tsivilizatsiyalarida “Pok-A-Tok” deb nomlangan o‘yin o‘ynalgan. Bu o‘yin to‘p bilan bog‘liq bo‘lib, unda futbolchilarning muayyan qoidalarga ko‘ra harakatlanishlari talab etilgan.

O‘rta asrlarda futbol.

O‘rta asrlarda futbolning turli shakllari Yevropa bo‘ylab ommalashdi. Angliya, Fransiya, Italiya va boshqa Yevropa mamlakatlarida futbolning zamonaviy shakllariga yaqin bo‘lgan o‘yinlar o‘ynalgan.

1. Angliya: Angliyada “Mob Football” deb nomlangan o‘yin o‘ynalgan. Bu o‘yinda futbolchilar katta guruhlar bo‘lib o‘ynashgan va o‘yin ko‘pincha qattiq va xavfli bo‘lgan.

2. Fransiya va Italiya: Fransiyada “La Soule” va Italiyada “Calcio Storico” deb nomlangan o‘yinlar o‘ynalgan. Bu o‘yinlar ham zamonaviy futbolga o‘xshash bo‘lib, futbolchilar to‘pni qo‘l va oyoq bilan harakatlantirganlar.

Zamonaviy futbolning rivojlanishi.

Zamonaviy futbolning rivojlanishi 19-asrning oxirida Angliyada boshlangan. Futbolning zamonaviy qoidalari va formatlari shakllangan va bu sport turi xalqaro miqyosda ommalashgan.

1. Qoidalar va Formatlar: 1863-yilda Angliyada Futbol Assotsiatsiyasi (The Football Association) tashkil etilgan va futbolning birinchi rasmiy qoidalari ishlab chiqilgan. Bu qoidalar futbolning zamonaviy shakli uchun asos bo‘ldi.

2. Futbol ligalarining tashkil etilishi: 1888-yilda Angliyada birinchi futbol ligasi tashkil etilgan. Bu ligada turli futbol klublari o‘zaro raqobat qilgan va futbolning professional darajada rivojlanishiga yordam bergan.

3. Xalqaro musobaqalar: 1930-yilda FIFA tomonidan birinchi Jahon Chempionati tashkil etilgan. Bu musobaqa futbolning xalqaro miqyosda rivojlanishiga katta hissa qo'shgan va futbolning dunyo bo'ylab mashhurligini oshirgan.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, futbolning kelib chiqishi ming yillar davomida turli madaniyatlar va o'yinlar orqali rivojlanib kelgan. Bugungi kunda futbol dunyodagi eng mashhur sport turi bo'lib, millionlab futbolchilar va milliardlab muxlislar tomonidan seviladi. Futbolning tarixi va rivojlanishi insoniyatning sportga bo'lgan muhabbati va raqobat ruhi bilan chambarchas bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Iseyev Shamil Tagirovich. Futbolchilarni yillik siklda tayyorlashni rejalashtirish. O'quv qo'llanma. Toshkent – 2014.
2. R.A.Akramovning umumiy taxriri ostida —Futbol|| darslik UZDJTI Toshkent2006.
3. Nurimov R.I.Lovkost futbolistov i eyo sovershinstvovanie. Sovershinstvovanie trenirovochnogo protsessa i ego nauchnoe obosnavanie. Toshkent-1983.
4. Nurimov R.I .Sovershinstvovanie uchebno-trenirovochnogo protsessa futbolistov.Toshkent-2001.
5. Botirovich, X. S. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASINING BUGUNGI KUNDA JAHONDAGI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(16), 26-30.
6. Asror o'g'li, A. O. (2024). RAQAMLI MUHITDA INKLYUZIV TA'LIM. ALOHIDA TA'LIMGGA MUHTOJ TALABALAR UCHUN IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR. Modern education and development, 11(3), 173-179.
7. Asror o'g'li, A. O., & Hamza o'g'li, M. O. (2024). ONLAYN TA'LIM O'QITUVCHILARNI BAHOLASHDA KASBIY FAOLIYAT SOHASI SIFATIDA: ELEKTRON KURSLARDAN, MOOCLARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI. Modern education and development, 11(3), 166-172.

8. Botirovich, X. S. (2024). RAQAMLI MUHITDA O 'QITISH TEXNOLOGIYALARI VA MODELLARI. Modern education and development, 11(3), 155-161.
9. Iskandar o'g'li, S. B., & Hamza o'g'li, M. O. (2024). TA'LIMNING TURLI DARAJALARIDA ONLAYN TA'LIMNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK JIHATLARI. Modern education and development, 11(3), 133-140.
10. Botirovich, X. S., Murodullo o'g, J. O. T., & Iskandar o'g'li, S. B. (2024). PYTHON DASTURLASH TILINING KELIB CHIQISHI. Modern education and development, 11(3), 120-126.
11. Abduvaliyev, A. A., & Sunatov, J. T. (2024). IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHDA TREND MEZONIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI. Экономика и социум, (2 (117)-1), 69-73.
12. Sunatov, J. R., Rustamov, R., & Dustmurodova, M. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASIDA FONETIK TAHLIL JARAYONI. Modern Science and Research, 3(5), 191-195.
13. Madatov, Q. (2024). C++ PROGRAMMING LANGUAGE OPERATOR USAGE AND THEIR TYPES AND MAIN FUNCTIONS. Models and methods in modern science, 3(1), 244-254.
14. Madatov, Q. (2024). C# VA. NET CORE PLATFORMASI C# DASTURLASH TILINING OPERATORLARI QO'LLASH VA ULARNING TURLARI HAMDA ASOSIY VAZIFALARI. Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 3(1), 59-67.
15. Маматова, Г. (2023). Цифровой университет: стратегия создания умной инфраструктуры в высших учебных заведениях Узбекистана. Economics and Innovative Technologies, 11(4), 296-312.
16. Mamatova, G. (2023). OLIY TA'LIM MUASSALARINING RAQAMLI FAOLIYATI hamda KELAJAK KADRLARINI TAYORLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR va SUN'IY INTELEKTNI QO'LLASH JARAYONLARI. KELAJAK KASBLARI. Interpretation and researches, 1(7).

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004777>

BADMINTONNING PAYDO BO'LISHI

Burxanov Anvar Asrarovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Badminton sport turining kelib chiqishi va paydo bo'lishi haqida ma'lumot berilgan. Shu bilan birga bu sport turining keng ommalashishi va mashhur bo'lishi to'g'risida bayon etilgan.

Kalit so'zlar. *Badminton, uchuvchi pat, volan, yog'och raketka, patli ko'ptok, kort, maydon, musobaqa, federatsiya, turnir.*

ПОЯВЛЕНИЕ БАДМИНТОНА

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о зарождении и появлении вида спорта бадминтон. При этом было заявлено, что этот вид спорта станет популярным и востребованным.

Ключевые слова: *Бадминтон, волан, волан, деревянная ракетка, мяч из перьев, kort, поле, соревнование, федерация, турнир.*

THE EMERGENCE OF BADMINTON

ANNOTATION

This article provides information about the origin and emergence of Badminton sport. At the same time, it was stated that this sport will become popular and popular.

Keywords: *Badminton, shuttlecock, shuttlecock, wooden racket, feather ball, court, field, competition, federation, tournament.*

Badminton insoniyat tamaddunining eng qadimiy o'yinlaridan biridir. Uning kelib chiqishi borasida ko'plab afsonalar mavjud. Qadimgi Yunoniston, Yaponiya, Hindiston va hatto Afrika xalqlarining rivoyatlarida bundan ikki ming yillar avval kattalar va bolalar volan (badminton koptogi) o'ynaganliklari qayd etilgan. "Uchuvchi pat" deb nomlangan qadimiy sport o'yini Xitoyda eramizdan ming yil oldin ham ma'lum bo'lgan. U Yaponiyada "oyabane" deb atalgan hamda bir nechta g'oz pati va quritilgan sakura mevasidan tayyorlangan volanni yog'och raketkalarda oshirib tashlashga asoslangan. V.Gyugo va I.F.Shillerlarning asarlaridan Yevropada XVI asrda o'ynalgan volan o'yini haqida bilib olish mumkin. Fransiyada bunday o'yin "je-de-pom" (olma bilan o'ynash) deb nomlangan.

XIX asrda Angliyada gersog Beford xonadonida volan o'yini ayniqsa juda ommalashadi. Gersog badminton assotsiatsiyasining homiysi bo'lgan. Bugungi kunda u egalik qilgan Front Xollda ko'hna raketka va volanlarning ajoyib kolleksiyasi saqlanadi. 1860-yilda Isaak Sprat badminton haqida kitob yozdi va unda ushbu o'yinning ilk qoidalarini tavsiflab berdi. Zamonaviy badmintonning Vatani Hindiston hisoblanadi. U XIX asrda Hindistonda keng ommalashgan va ayrim manbalarga ko'ra - "pune", boshqalarida aytilishicha — "roopa" deb atalgan o'yindan kelib chiqqan.

O'sha davrda Hindistonda xizmat qilgan ingliz zobitlari bu o'yinni katta qiziqish bilan o'ynaganlar. 1872-yilda Vatanlariga qaytgach, ular mazkur qiziqarli o'yinni Glochestershir yaqinidagi Badminton yer-mulkida namoyish etishadi. Aynan shu yil Angliyada mana shu yer-mulk nomidan kelib chiqib "badminton" deb nom berilgan o'yinning "tug'ilgan yili" hisoblanadi.

1875- yilda "Folkstaun" nomli badminton klubiga asos solinadi. Assotsiatsiyaning ilk prezidenti polkovnik Dolbi bo'lib, u "pune" - "roopa" o'yinlari qoidalari asosida badmintonning yangi qoidalarini ishlab chiqishda faol ishtirok etadi. Ana shu qoidalarning ayrimlari bugungi kungacha saqlanib qolgan. Asta-sekin Angliyada badminton klublari yuzaga kela boshlaydi. Shuni ta'kidlash kerakki, o'sha davrda turli hududlarda o'lchami har xil bo'lgan maydonlarda o'ynashgan. Gvilforddagi kort ayniqsa mashhur bo'lgan. Aynan mana shu kortning o'lchamlari

(44x20 fut yoki 13,4012x6,096 m) 1887-yilda Badminton klubi tomonidan nashr etilgan o'yin qoidalariga kiritiladi.

1898-yilda badminton bo'yicha ilk rasmiy turnir bo'lib o'tadi. 1899-yil 4-aprelda Londonda birinchi marta Angliya chempionati o'tkaziladi. Keyinchalik Angliyada chempionatlar ommalashadi, badminton klublari soni ham ortib, badminton o'yini Birlashgan Qirollik va butun Yevropada keng ommalashib boradi. Yangi sport o'yini tez ommalashib, o'z navbatida, volan ishlab chiqarish ham rivojlanadi. 1898-yilda volan ishlab chiqarish bo'yicha ilk patentni Enn Jekson xonim oladi. Badminton nafaqat Angliya, balki uning ko'pdan ko'p mustamlakalarida ham keng tarqaladi.

Shu bois, 1934-yil 5-iyulda Xalqaro badminton federatsiyasi (IBF)ga asos solgan mamlakatlarning aksariyati Buyuk Britaniyaning sobiq mustamlakalari hisoblanadi. Bugunga kelib mazkur federatsiyaga 100 dan ortiq mamlakat a'zo. Xalqaro badminton federatsiyasi (IBF) turli musobaqalar o'tkazib keladi. Ular orasida erkaklar milliy terma jamoalari o'rtasida o'tkaziladigan Tomas kubogi (IBFning birinchi prezidenti nomi bilan atalgan), ayollar terma jamoalari o'rtasida bo'lib o'tadigan Uber kubogi (IBFning mashhur va faol vakilasi nomiga qo'yilgan) musobaqalari eng yiriklari hisoblanadi.

Tomas kubogiga 1948-yilda asos solingan bo'lib, u har uch yilda bir marta o'tkaziladi. Saralash bosqichi to'rtta hududda: Amerika, Avstraliya, Osiyo va Yevropa mintaqalarida bo'lib o'tadi. Mintaqaviy musobaqalar g'oliblari kubok sohibligiga nomzodni aniqlash uchun o'tkaziladigan asosiy bosqichda kuch sinashadilar. Asosiy bosqich g'olibi finalda uch yil oldingi musobaqada kubokni qo'lga kiritgan jamoa bilan ro'baro keladi. Uber kubogi bahslari esa 1956-yildan beri uch yilda bir marta o'tkazib kelinmoqda. 1968-yildan boshlab ikki yilda bir marta Yevropa shaxsiy birinchiligi, 1972-yildan esa qit'aning jamoaviy chempionati o'tkazilmoqda.

Badminton o'yinining rasmiy qoidalaridan tashqari badmintonchining axloq kodeksi ham mavjud. U o'yinchilarning kortdagi o'zaro munosabatlarining umumqabul qilingan tartibi bo'lib, musobaqa davomida odobsizlik holatlari ro'y berishining oldini olishga, do'stona munosabatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu

ayniqsa, hakamsiz o'tkaziladigan havaskorlik bahslarida juda muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, o'yin boshanishi oldidan raqiblar o'zaro tanishadilar: bir-birlarining qo'llarini siqib o'z ismi shariflarini aytishadi. O'yin davomida begona gap-so'zlar va xatti harakatlarga chalg'imagidilar, qo'pol va odobsiz so'zlarni ishlatmaydilar [1].

O'sha yili "Kosmonavtlar kubogi" deb nomlangan tumir ham tashkil qilinadi. Bu bejiz emasdi. Chunki dunyoning birinchi kosmonavti Yu.Gagarin o'zining tarixiy parvozidan keyin jumalistlarga bergan intervyusida shunday degandi: "Badminton o'ynashni yoqtiraman. Bu juda ajoyib o'yin". 1963-yilda Moskva shahrida birinchi SSSR chempionati bo'lib o'tadi. 1974-yilda sobiq Sovet Ittifoqi Xalqaro badminton federatsiyasi a'zoliciga qabul qilinadi. XXI asr boshlarida Xalqaro badminton federatsiyasi o'z nomini o'zgartirdi. Hozirda u Butunjahon badminton federatsiyasi (BWF) deb nom olgan.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, barcha sport o'yinlari kabi badminton sport o'yinining ham o'ziga xos yaratilish va paydo bo'lishi tarixi mavjud. Bu sport turi bilan shug'ullanuvchi professional va xavaskor badmintonchilar o'zlarining qiziqqan sport turlari tarixi bilan tanishib, ma'lumotga ega bo'lishlari har tomonlama foydali hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. G'ayratjon Qosimovich Ahmedov. Badminton sport o'yini bo'yicha olib boriluvchi musobaqa turlari. Academic Research in Educational Sciences. ISSN: 2181-1385. Volume 3 | Issue 5 | 2022.
2. T.S.Usmonxodjayev. Harakatli o'yinlar. T. "O'qituvchi". 1992 yil.
3. A.N.Normurodov. Jismoniy tarbiya. T. "O'qituvchi". 1998 yil.
4. I.Sultanov. Gimnastika sog'lomlashtiruvchi rivojlantiruvchi vosita. 2007yil.
5. Botirovich, X. S. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASINING BUGUNGI KUNDA JAHONDAGI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(16), 26-30.

6. Asror o'g'li, A. O. (2024). RAQAMLI MUHITDA INKLYUZIV TA'LIM. ALOHIDA TA'LIMGA MUHTOJ TALABALAR UCHUN IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR. *Modern education and development*, 11(3), 173-179.
7. Asror o'g'li, A. O., & Hamza o'g'li, M. O. (2024). ONLAYN TA'LIM O'QITUVCHILARNI BAHOLASHDA KASBIY FAOLIYAT SOHASI SIFATIDA: ELEKTRON KURSLARDAN, MOOCLARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI. *Modern education and development*, 11(3), 166-172.
8. Botirovich, X. S. (2024). RAQAMLI MUHITDA O'QITISH TEXNOLOGIYALARI VA MODELLARI. *Modern education and development*, 11(3), 155-161.
9. Iskandar o'g'li, S. B., & Hamza o'g'li, M. O. (2024). TA'LIMNING TURLI DARAJALARIDA ONLAYN TA'LIMNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK JIHATLARI. *Modern education and development*, 11(3), 133-140.
10. Botirovich, X. S., Murodullo o'g, J. O. T., & Iskandar o'g'li, S. B. (2024). PYTHON DASTURLASH TILINING KELIB CHIQISHI. *Modern education and development*, 11(3), 120-126.
11. Abduvaliyev, A. A., & Sunatov, J. T. (2024). IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHDA TREND MEZONIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI. *Экономика и социум*, (2 (117)-1), 69-73.
12. Sunatov, J. R., Rustamov, R., & Dustmurodova, M. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASIDA FONETIK TAHLIL JARAYONI. *Modern Science and Research*, 3(5), 191-195.
13. Bozarov, F. (2024). ANALOGICAL AND DIGITAL SCHEMATICS: A COMPREHENSIVE OVERVIEW. "Science Shine" International Scientific Journal. ИЗВЛЕЧЕНО ОТ <https://science-shine.uz/index.php/ilmnuri/article/view/1082>
14. Bozarov Farkhod Samadovich, & Mamatov Firdavs Dilshod ugli. (2023). Analogical And Digital Schematics: A Comprehensive Overview. *American Journal of Science and Learning for Development*, 2(11), 160–136. <https://doi.org/10.51699/ajsl.v2i11.3042>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004790>

BASKETBOL O‘YINI QOIDASI

Burxanov Anvar Asrarovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada basketbol o‘yining qonun-qoidalari haqida ma’lumot berilgan. Professional va xavaskor o‘yinchilar bilishi kerak bo‘lgan asosiy qoidalar to‘g‘risida bayon etilgan.

Kalit so‘zlar. *Basketbol, ixtiro, qonun-qoida, jamoa, sport, raqobat, xalqaro o‘yin, milliy o‘yin, hakam, videokuzatuv.*

ПРАВИЛА ИГРЫ В БАСКЕТБОЛ

АННОТАЦИЯ

В этой статье представлена информация о правилах игры в баскетбол. Описаны основные правила, которые следует знать профессиональным игрокам и любителям.

Ключевые слова: *Баскетбол, изобретение, правила, команда, спорт, соревнование, международная игра, национальная игра, судья, видеонаблюдение.*

BASKETBALL GAME RULES

ANNOTATION

This article provides information about the rules of the basketball game. Basic rules that professional and amateur players should know are described.

Keywords: *Basketball, invention, rules, team, sport, competition, international game, national game, referee, video surveillance.*

Kirish.

Basketbol dunyo miqyosida mashhur sport turlaridan biri bo'lib, 1891 yilda Jeyms Neysmit tomonidan ixtiro qilingan. Ushbu sport o'yinining muhim tomoni o'yin qoidalariga rioya qilishdir. Qoidalarning aniq belgilanganligi jamoalar o'rtasidagi adolatli va teng raqobatni ta'minlaydi. Ushbu maqola basketbolning asosiy qoidalari, ularning o'yin jarayonidagi ahamiyati va zamonaviy o'zgartirishlari haqida tahliliy ma'lumot beradi.

Materiallar va metodlar.

Maqola FIBA (Xalqaro Basketbol Federatsiyasi) tomonidan tasdiqlangan basketbol qoidalarini tahlil qilishga asoslangan. Shuningdek, milliy va xalqaro o'yinlar tahlili orqali qoidalarning qanday qo'llanilishi va o'yin jarayonida qanday o'zgarishlarga olib kelishi o'rganildi. Tadqiqot davomida basketbol qoidalari, amaliy video kuzatuvlar, o'yin protokollari va hakamlarning qarorlariga asoslangan ma'lumotlardan foydalanildi.

Natijalar.

Basketbol o'yin qoidalari asosan hujum va himoyani boshqarish, o'yinchilar o'rtasidagi aloqalarni tartibga solish hamda vaqt va maydon bo'yicha cheklovlarni ta'minlashga qaratilgan. Quyida asosiy qoidalar tahlil qilingan:

Vaqtning boshqarish:

4 chorakdan iborat o'yin: Har bir chorak 10 daqiqadan iborat bo'lib, umumiy o'yin vaqti 40 daqiqa. Har chorak oxirida qisqa tanaffus beriladi. Natijada o'yin dinamikasi oshadi.

Shot clock (24 soniya qoidasi): Har bir hujum 24 soniya ichida amalga oshirilishi kerak. Bu qoidaning kiritilishi o'yinda hujum tezligini oshirgan va himoyachilarning vaqt ichida harakatlanishini kuchaytirgan.

O'yinchilar harakati:

Sakkiz soniya qoidasi: Hujum qilayotgan jamoa to'pni o'z maydonidan raqib maydoniga 8 soniya ichida olib o'tishi kerak. Bu qoida raqibga qarshi tezkor va samarali hujumlarni tashkil etishni rag'batlantiradi.

Dribbling (to'pni yerga urib harakatlanish): O'yinchining har qanday harakati to'pni yerga urish bilan amalga oshirilishi kerak. Bu qoida o'yin tartibini saqlash va harakatlarni cheklashda muhim rol o'ynaydi.

Foul va buzilishlar:

Shaxsiy foul: Har bir o'yinchi 5 ta shaxsiy foul qilgach, o'yindan chetlatiladi. Bu qoida o'yinda haddan tashqari qo'pol harakatlarni oldini olishga xizmat qiladi.

Komanda foul: Agar bir jamoa chorak davomida 5 ta yoki undan ko'p foul qilsa, raqib jamoa avtomatik ravishda jarima zarbasini amalga oshirish huquqiga ega bo'ladi.

Ballarni hisoblash:

Ikki va uch ochkolik zarbalar: 6,75 metrlik chiziqdan uzoqda amalga oshirilgan zarba uch ochkolik hisoblanadi, chiziq ichida esa ikki ochkolik. Ushbu qoida o'yinda strategik zarbalarni ahamiyatini oshiradi.

Tahlil va muhokama.

Basketbol o'yin qoidalari o'yinning tezkor va dinamik bo'lishiga yordam beradi. Shot clock qoidasining kiritilishi hujum jarayonlarini tezlashtirdi va o'yinni yanada jozibador qildi. Shuningdek, foul qoidalari o'yinchilarni himoyada ehtiyotkor bo'lishga undaydi, bu esa o'yinni yanada texnikaviy qilib qo'ydi. Shaxsiy foul qoidasi o'yinchilarga to'g'ridan-to'g'ri javobgarlik yuklaydi va ularni himoyada yaxshiroq o'ynashga majbur qiladi.

Vaqt va maydon qoidalari o'yinni aniq va adolatli tashkil qilishga yordam beradi, bu esa jamoalar o'rtasida raqobatni mustahkamlaydi. Jamoalar hujum va himoyada tezkor qarorlar qabul qilishi va o'yin dinamikasini saqlab turishi talab etiladi.

Xulosa.

Basketbolning asosiy qoidalari jamoaviy o'yinlar uchun asos yaratadi va o'yinning tezligi hamda adolatli raqobatini ta'minlaydi. Foul, vaqtda cheklov va ballar hisoblash qoidalari o'yinni jozibador va raqobatbardosh qiladi. Zamonaviy basketbol taktik va texnik tomondan jiddiy rivojlanishni boshdan kechirmoqda, bunda qoidalarning to'g'ri qo'llanilishi jamoa muvaffaqiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Basketbol qoidalari o'yinchilarni tartibda ushlab turish bilan birga, o'yinning jozibadorligini oshiradi va strategik elementlarni ta'kidlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Faxriddin Xo‘jayev “Basketbol” uslubiy qo‘llanma Tafakkur nashiryoti toshkent 2015-yil.
2. Shamuratova, B., Shamuratov, U., & Shamuratova, P. (2022). YOSH BASKETBOLCHILARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHDA HARAKATLI VA ESTAFETALI O‘YINLARNING O‘RNI. Academic research in educational sciences, 3(2), 664-668.
3. Botirovich, X. S. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASINING BUGUNGI KUNDA JAHONDAGI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(16), 26-30.
4. Asror o‘g‘li, A. O. (2024). RAQAMLI MUHITDA INKLYUZIV TA’LIM. ALOHIDA TA’LIMGAMUHTOJ TALABALAR UCHUN IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR. Modern education and development, 11(3), 173-179.
5. Asror o‘g‘li, A. O., & Hamza o‘g‘li, M. O. (2024). ONLAYN TA’LIM O‘QITUVCHILARNI BAHOLASHDA KASBIY FAOLIYAT SOHASI SIFATIDA: ELEKTRON KURSLARDAN, MOOCLARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI. Modern education and development, 11(3), 166-172.
6. Botirovich, X. S. (2024). RAQAMLI MUHITDA O‘QITISH TEXNOLOGIYALARI VA MODELLARI. Modern education and development, 11(3), 155-161.
7. Iskandar o‘g‘li, S. B., & Hamza o‘g‘li, M. O. (2024). TA’LIMNING TURLI DARAJALARIDA ONLAYN TA’LIMNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK JIHATLARI. Modern education and development, 11(3), 133-140.
8. Botirovich, X. S., Murodullo o‘g‘li, J. O. T., & Iskandar o‘g‘li, S. B. (2024). PYTHON DASTURLASH TILINING KELIB CHIQISHI. Modern education and development, 11(3), 120-126.

9. Abduvaliyev, A. A., & Sunatov, J. T. (2024). IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHDA TREND MEZONIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI. Экономика и социум, (2 (117)-1), 69-73.

10. Sunatov, J. R., Rustamov, R., & Dustmurodova, M. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASIDA FONETIK TAHLIL JARAYONI. Modern Science and Research, 3(5), 191-195.

11. Iskandar o'g'li, S. B. (2024). VIRTUAL O'YINLARNING YOSHLAR ONGGIGA TA'SIRI. GOLDEN BRAIN, 2(16), 31-35.

12. Sa'dullayev, A., Abdurazzoqov, S., & Asadullayeva, M. (2024). MARKETING OF SOCIAL NETWORKS IN THE MODERN WORLD ROLE IN THE FIELD. Talqin va tadqiqotlar.

13. Botirovich, X. S., & Iskandar o'g'li, S. B. (2024). PERFORM ADDITION AND MULTIPLICATION OPERATIONS IN EXCEL. GOLDEN BRAIN, 2(16), 42-46.

14. Sunatov, J. R., Shamatova, G., & Maxmanazarov, O. (2024). TA'LIMDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH (MS POWERPOINT AMALIY DASTURIY TA'MINOT MISOLIDA). Talqin va tadqiqotlar, (28).

15. S.M.Sidikov, I.To'xtanazarov, D.R.Norqulov, I.Ismoilov. "Basketbol". Farg'ona – 2015.

16. Bozarov Farkhod Samadovich, . (2023). FUNDAMENTALS OF COMPUTER-AIDED DESIGN CONSTRUCTION OBJECTS. American Journal Of Applied Science And Technology, 3(07), 13–18. <https://doi.org/10.37547/ajast/Volume03Issue07-04>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004797>

BASKETBOLDA O'YIN TAKTIKASI

Amirkulov Otabek Ismoilovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada professional basketbolchilar o'rganishlari kerak bo'lgan Basketbol o'yinining taktikalari haqida ma'lumot berilgan.

***Kalit so'zlar.** basketbol, hujum taktikasi, himoya taktikasi, Pick-and-roll, zona himoyasi, man-to-man.*

ТАКТИКА ИГРЫ В БАСКЕТБОЛЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о тактике игры в баскетбол, которую должны освоить профессиональные баскетболисты.

***Ключевые слова:** баскетбол, наступательная тактика, защитная тактика, пик-н-ролл, зонная защита, личный контакт.*

GAME TACTICS IN BASKETBALL

ANNOTATION

This article provides information about the tactics of the basketball game that professional basketball players should learn.

***Keywords:** basketball, offensive tactics, defensive tactics, Pick-and-roll, zone defense, man-to-man.*

Kirish.

Basketbol jahon bo'ylab mashhur sport turi bo'lib, o'yinchilar mahorati va jismoniy tayyorgarligi bilan bir qatorda murakkab taktikalardan foydalanishni talab qiladi. O'yin davomida jamoaning muvaffaqiyati ko'p jihatdan hujum va himoya taktikasiga bog'liqdir. Ushbu maqolada basketbolda o'yin taktikasining asosiy turlari, ularning rivojlanish tarixi va hozirgi zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi.

Taktika deb muayyan texnik xususiyatga ega vaziyat talablariga javob beruvchi (raqibni chalg'itish, harakat usuli yoki yo'nalishini o'zgartirish va h) samarali mazmunga ega harakat usulini qo'llash orqali raqobatli musobaqada (baxsda, olishuvda, tanlovda) g'alabaga erishish san'atiga aytiladi. Barcha sport turlari kabi basketbolda ham har bir o'yinga bo'lajak raqib jamoa o'yinchilari imkoniyatlari, ulaming sirasrorlari, o'yin uslubi haqidagi maTumotlami bilgan holda bir necha variantli taktik rejalar tuziladi va real o'yin-vaziyatlariga qarab shu taktik rejalaming eng maqbul (samarali) variantidan foydalaniladi. Strategiya qisqa (bir o'yinga) va uzoq (musobaqa siklari yakunigacha) muddatlarga tuziladigan, o'z tarkibiga jamoani g'alabaga olib boradigan taktik rejalar majmuasini kiritgan loyihani ifodalaydi [1].

Materiallar va metodlar.

Maqolada basketbolda qo'llaniladigan taktikalarning tahlili uchun amaliy kuzatuvlar va professional basketbol jamoalari o'yinlarining video tahlili amalga oshirildi. O'yinlar davomida hujum va himoya usullariga alohida e'tibor berilib, o'yinchilar harakatlari va jamoa sifatida ishlashlari o'rganildi. Maqolada zamonaviy analitik usullar, xususan, basketbol statistikasidan foydalanildi.

Natijalar.

Olingan ma'lumotlar tahlili natijasida quyidagi asosiy taktikalarning basketbol o'yiniga ta'siri aniqlandi:

Hujum taktikalari:

Pick-and-roll — bu usul o'yinchilarga raqib himoyasini buzish imkonini beradi. Kuzatilgan jamoalarda bu taktika o'yinning 35-40% da ishlatilgan.

Iso (Isolation) taktikasi — jismoniy kuchli yoki texnik jihatdan ustun o'yinchiga asoslangan yakkama-yakka holat.

Himoya taktikalari:

Zona himoyasi — raqib o'yinchilarni hudud bo'yicha taqsimlash orqali hujumni cheklash taktikasidir. O'yinlarda zonali himoya yuqori samaradorlikni ko'rsatdi.

Man-to-man — har bir himoyachi o'ziga tayinlangan o'yinchiga qarshi himoyalanaadi. Bu taktika individual mahoratga ko'proq tayanadi.

Tahlil va muhokama.

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, hujum va himoya taktikalari basketbol jamoalarining o'yindagi muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir qiladi. **Pick-and-roll** hujum strategiyasi juda samarali bo'lib, u hujumchilarni erkin joylashishga yordam beradi. Shuningdek, raqibga qarshi individual o'yin uslubini ishlab chiqish uchun **Iso taktikasidan** foydalanish, kuchli individual o'yinchilarga ega jamoalarda muvaffaqiyat keltiradi.

Himoyada esa **zona himoyasi** raqibning tashqi o'yinini cheklaydi, ayniqsa raqib kam kuchli o'yinchilardan iborat bo'lsa. Biroq, **man-to-man** himoya taktikasini kuchli jismoniy tayyorlangan jamoalar afzal ko'radi.

Xulosa.

Basketbolda o'yin taktikasi murakkab bo'lib, jamoa o'yiniga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Hujum va himoya taktikalari to'g'ri tanlanganda, jamoa muvaffaqiyatini oshirishda katta ahamiyatga ega bo'ladi. Ushbu maqolada keltirilgan tahlillar murabbiylarga va basketbol jamoalariga taktikalarning to'g'ri tanlash bo'yicha yo'nalishlar beradi va zamonaviy basketbolda muvaffaqiyatga erishishda qo'llanilishi mumkin bo'lgan strategik yondashuvlar haqida tushunchani kengaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. A.A.Pulatov, F.V.Ganiyeva, B.M.Miradilov, D.T.Xusanova, F.A.Pulatov. Basketbol nazariyasi va uslubiyoti. Toshkent – 2017 y. 349 b.
2. Nurimov R.I .Sovershinstvovanie uchebno-trenirovochnogo protsessa futbolistov.Toshkent-2001.
3. Botirovich, X. S. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASINING BUGUNGI KUNDA JAHONDAGI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(16), 26-30.
4. Asror o‘g‘li, A. O. (2024). RAQAMLI MUHITDA INKLYUZIV TA’LIM. ALOHIDA TA’LIMGAMUHTOJ TALABALAR UCHUN IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR. Modern education and development, 11(3), 173-179.
5. Asror o‘g‘li, A. O., & Hamza o‘g‘li, M. O. (2024). ONLAYN TA’LIM O‘QITUVCHILARNI BAHOLASHDA KASBIY FAOLIYAT SOHASI SIFATIDA: ELEKTRON KURSLARDAN, MOOCLARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI. Modern education and development, 11(3), 166-172.
6. Botirovich, X. S. (2024). RAQAMLI MUHITDA O‘QITISH TEXNOLOGIYALARI VA MODELLARI. Modern education and development, 11(3), 155-161.
7. Iskandar o‘g‘li, S. B., & Hamza o‘g‘li, M. O. (2024). TA’LIMNING TURLI DARAJALARIDA ONLAYN TA’LIMNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK JIHATLARI. Modern education and development, 11(3), 133-140.
8. Botirovich, X. S., Murodullo o‘g‘li, J. O. T., & Iskandar o‘g‘li, S. B. (2024). PYTHON DASTURLASH TILINING KELIB CHIQISHI. Modern education and development, 11(3), 120-126.
9. Abduvaliyev, A. A., & Sunatov, J. T. (2024). IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHDA TREND MEZONIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI. Экономика и социум, (2 (117)-1), 69-73.

10. Sunatov, J. R., Rustamov, R., & Dustmurodova, M. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASIDA FONETIK TAHLIL JARAYONI. *Modern Science and Research*, 3(5), 191-195.
11. Madatov, Q. (2024). C++ PROGRAMMING LANGUAGE OPERATOR USAGE AND THEIR TYPES AND MAIN FUNCTIONS. *Models and methods in modern science*, 3(1), 244-254.
12. Madatov, Q. (2024). C# VA .NET CORE PLATFORMASI C# DASTURLASH TILINING OPERATORLARI QO‘LLASH VA ULARNING TURLARI HAMDA ASOSIY VAZIFALARI. *Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*, 3(1), 59-67.
13. Маматова, Г. (2023). Цифровой университет: стратегия создания умной инфраструктуры в высших учебных заведениях Узбекистана. *Economics and Innovative Technologies*, 11(4), 296-312.
14. Mamatova, G. (2023). OLIY TA‘LIM MUASSALARINING RAQAMLI FAOLIYATI hamda KELAJAK KADRLARINI TAYORLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR va SUN‘IY INTELEKTNI QO‘LLASH JARAYONLARI. KELAJAK KASBLARI. *Interpretation and researches*, 1(7).
15. Sa‘dullayev, A., Abdurazzoqov, S., & Asadullayeva, M. (2024). MARKETING OF SOCIAL NETWORKS IN THE MODERN WORLD ROLE IN THE FIELD. *Talqin va tadqiqotlar*.
16. Iskandar o‘g‘li, S. B. (2024). VIRTUAL O‘YINLARNING YOSHLAR ONGGIGA TA‘SIRI. *GOLDEN BRAIN*, 2(16), 31-35.
17. Bozarov, F. (2024). ANALOGICAL AND DIGITAL SCHEMATICS: A COMPREHENSIVE OVERVIEW. "Science Shine" International Scientific Journal. извлечено от <https://science-shine.uz/index.php/ilmnuri/article/view/1082>
18. Sa‘dullayev, A., Abdurazzoqov, S., & Asadullayeva, M. (2024). MARKETING OF SOCIAL NETWORKS IN THE MODERN WORLD ROLE IN THE FIELD. *Talqin va tadqiqotlar*.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004801>

OLIV O'QUV YURTLARIDA JISMONIY TARBIYA FANINING AHAMIYATI

Sultonov Vahob Murotovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM stajyor o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya fanining talabalar uchun o'rni haqida ma'lumot berilgan. Jismoniy tarbiyaning talabalar sog'lig'i uchun ahamiyati to'g'risida bayon etilgan.

***Kalit so'zlar.** Jismoniy tarbiya, oliy o'quv yurtlari, sog'liq, ruhiy holat, ijtimoiy integratsiya, stress.*

ЗНАЧЕНИЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В СТРАНАХ С ВЫСШИМ ОБРАЗОВАНИЕМ

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о роли физического воспитания студентов высших учебных заведений. Объясняется значение физического воспитания для здоровья студентов.

***Ключевые слова:** Физическое воспитание, высшие учебные заведения, здоровье, психическое состояние, социальная интеграция, стресс.*

THE IMPORTANCE OF PHYSICAL EDUCATION IN HIGHER EDUCATION COUNTRIES

ANNOTATION

This article provides information about the role of physical education for students in higher education institutions. The importance of physical education for the health of students is explained.

***Keywords:** Physical education, higher education institutions, health, mental state, social integration, stress.*

Kirish.

Jismoniy tarbiya fani oliy o'quv yurtlarida ta'limning ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu fan talabalarning umumiy jismoniy rivojlanishi va sog'lig'ini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Jismoniy tarbiya nafaqat tanani chiniqtiradi, balki intellektual rivojlanishga, ijtimoiy moslashuvga ham yordam beradi. Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya fanining ahamiyati, uning talabalarning sog'lig'i va ruhiy holatiga ta'siri tahlil qilinadi.

Jismoniy tarbiya darslari bakalavrlar va mutaxassislarning kasbiy faoliyatida katta ta'sir ko'rsatadi. O'quv faoliyati davomida talaba harakatda o'zini cheklaydi va diqqatini va ko'rishni jamlagan holda asosan aqliy ishlaydi. Asab tizimi doimiy ruhiy stress bilan charchagan bo'lishi mumkin. Ayni paytda jismoniy tarbiya darslari yordamga keladi. Aqliy faoliyat sohasini jismoniyga o'zgartirish orqali o'quvchilarga asab tizimi va butun tananing charchoqlarini bartaraf etish imkoniyati beriladi. Aniqlanishicha, shu tariqa ish unumdorligi oshadi va jismoniy faollikni to'g'ri taqsimlash bilan o'quvchilarda aqliy faollik kuchayadi [1].

Materiallar va metodlar.

Maqolada oliy o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining sog'liq, jismoniy va ruhiy rivojlanishga ta'sirini o'rganish uchun kuzatuv va anketali so'rov metodlaridan foydalanildi. 100 nafar talaba orasida sog'liq holati, stress va jismoniy faoliyat holatini o'rganish uchun anketalar tarqatildi. Shuningdek, oliy ta'limda jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining talabalar faoliyatiga ta'siri kuzatildi.

Natijalar.

Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, jismoniy tarbiya fanining joriy etilishi talabalarning jismoniy holatini yaxshilashga yordam bergan. So'rov natijalariga ko'ra, talabalarning 85% jismoniy tarbiya mashg'ulotlaridan keyin o'zlarini yaxshi his qilganini bildirgan, ularning stress darajasi kamaygan va umumiy sog'liq holatlari yaxshilangan. Shuningdek, talabalar orasida ijtimoiy faollik va jamoaviy ish ko'nikmalari ham ortgan.

Jismoniy holat: Talabalarning jismoniy faolligi oshishi ularning yurak-qon tomir tizimi sogʻligʻini mustahkamlashiga yordam bergan. Oʻquv yili davomida talabalar oʻrtasida olingan natijalarga koʻra, ulardagi kislorod isteʼmoli koʻrsatkichlari 20% ga yaxshilangan.

Stress va ruhiy holat: Jismoniy faoliyat stressni kamaytirishda muhim omil boʻlib, talabalarning 70% dan ortigʻi jismoniy mashgʻulotlardan keyin psixologik jihatdan tinchlanganini va ularning kundalik hayotdagi stress darajasini pasaytirganini bildirgan.

Ijtimoiy integratsiya va intizom: Jamoaviy sport mashgʻulotlari talabalar orasida ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashga va ular oʻrtasidagi jamoaviy intizomni oshirishga yordam bergan. Talabalarning 60% dan koʻprogʻi jismoniy tarbiya darslari orqali ijtimoiy koʻnikmalarini rivojlantirganliklarini taʼkidlagan.

Muhokama.

Jismoniy tarbiya oliy oʻquv yurtlarida sogʻlom turmush tarzini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Jismoniy tarbiya sogʻliqni saqlash va mustahkamlashning eng samarali yoʻli hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, talabalarning sogʻligʻi, ruhiy barqarorligi va jamoaviy aloqalari yaxshilanmoqda. Jismoniy mashgʻulotlar faqat tanani chiniqtirish bilan cheklanib qolmasdan, talabalar oʻrtasida ijtimoiy va ruhiy integratsiyani ham kuchaytiradi.

Bundan tashqari, jismoniy tarbiya talabalarda oʻz-oʻzini boshqarish va oʻz intizomini rivojlantiradi. Biroq, olingan natijalar shuni koʻrsatmoqdaki, jismoniy tarbiya faniga talabalar oʻrtasida qiziqishning pasayishi ham kuzatilmoqda. Bu fan dasturining mazmunini yangilash va uni zamonaviy texnologiyalar bilan boyitish zarurati mavjud.

Xulosa.

Jismoniy tarbiya oliy oʻquv yurtlarida talabalarning sogʻliq va jismoniy rivojlanishiga, shuningdek, ularning ruhiy holati va ijtimoiy koʻnikmalarini rivojlantirishga katta hissa qoʻshadi. Maʼlumotlar shuni koʻrsatadiki, jismoniy tarbiya nafaqat talabalar sogʻligʻini yaxshilash, balki ularning kundalik hayotlarida ham stress

darajasini kamaytirishda samarali bo'lib kelmoqda. Bu fan talabalarni nafaqat jismoniy, balki ruhiy jihatdan ham chiniqtiradi va ularning ijtimoiy hayotdagi faolligini oshiradi. Shu sababli, oliy o'quv yurtlarida jismoniy tarbiya fanining ahamiyati juda yuqori.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Djurabekov Elmurod Tuxtamurodovich. Jismoniy tarbiya fanining talaba hayotidagi o'rni va ahamiyati. INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE "SCIENCE, EDUCATION AND INNOVATION: PROBLEMS, SOLUTIONS AND PROSPECTS" MAY 17-18, 2024.
2. Salamov R.S. "Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati". 1 jild. Darslik. ITAPRESS. T. 2014 yil. 297 b.
3. Курамшин Ю.Ф. "Теория и методика физической культуры". Учебник / С.С. 2004 г. 464 с.
4. Матвеев Л.П. Теория и методика физического воспитания. Учебник. Москва. – 1991 г. 200 с.
5. Botirovich, X. S. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASINING BUGUNGI KUNDA JAHONDAGI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(16), 26-30.
6. Asror o'g'li, A. O. (2024). RAQAMLI MUHITDA INKLYUZIV TA'LIM. ALOHIDA TA'LIMGGA MUHTOJ TALABALAR UCHUN IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR. Modern education and development, 11(3), 173-179.
7. Asror o'g'li, A. O., & Hamza o'g'li, M. O. (2024). ONLAYN TA'LIM O'QITUVCHILARNI BAHOLASHDA KASBIY FAOLIYAT SOHASI SIFATIDA: ELEKTRON KURSLARDAN, MOOCLARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI. Modern education and development, 11(3), 166-172.

8. Botirovich, X. S. (2024). RAQAMLI MUHITDA O'QITISH TEXNOLOGIYALARI VA MODELLARI. *Modern education and development*, 11(3), 155-161.
9. Iskandar o'g'li, S. B., & Hamza o'g'li, M. O. (2024). TA'LIMNING TURLI DARAJALARIDA ONLAYN TA'LIMNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK JIHATLARI. *Modern education and development*, 11(3), 133-140.
10. Botirovich, X. S., Murodullo o'g, J. O. T., & Iskandar o'g'li, S. B. (2024). PYTHON DASTURLASH TILINING KELIB CHIQISHI. *Modern education and development*, 11(3), 120-126.
11. Abduvaliyev, A. A., & Sunatov, J. T. (2024). IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHDA TREND MEZONIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI. *Экономика и социум*, (2 (117)-1), 69-73.
12. Sunatov, J. R., Rustamov, R., & Dustmurodova, M. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASIDA FONETIK TAHLIL JARAYONI. *Modern Science and Research*, 3(5), 191-195.
13. Маматова, Г. (2023). Цифровой университет: стратегия создания умной инфраструктуры в высших учебных заведениях Узбекистана. *Economics and Innovative Technologies*, 11(4), 296-312.
14. Mamatova, G. (2023). OLIY TA'LIM MUASSALARINING RAQAMLI FAOLIYATI hamda KELAJAK KADRLARINI TAYORLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR va SUN'IY INTELEKTNI QO'LLASH JARAYONLARI. KELAJAK KASBLARI. *Interpretation and researches*, 1(7).
15. Sunatov, J. R., Shamatova, G., & Maxmanazarov, O. (2024). TA'LIMDA KOMPYUTER TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH (MS POWERPOINT AMALIY DASTURIY TA'MINOT MISOLIDA). *Talqin va tadqiqotlar*, (28).

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004819>

O‘ZBEKISTONDA BASKETBOLNING RIVOJLANISHI

Sultonov Vahob Murotovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM stajyor o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘zbekitonda basketbol sportr o‘yining rivojlanishi va unga qaratilayotgan e’tibor haqida ma’lumot berilgan.

***Kalit so‘zlar:** basketbol, O‘zbekiston, rivojlanish, milliy terma jamoa, sport infratuzilmasi, yoshlar basketboli, murabbiy tayyorlash.*

РАЗВИТИЕ БАСКЕТБОЛА В УЗБЕКИСТАНЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о развитии баскетбола в Узбекистане и внимании, уделяемом ему.

***Ключевые слова:** баскетбол, Узбекистан, развитие, национальная сборная, спортивная инфраструктура, юношеский баскетбол, подготовка тренеров.*

DEVELOPMENT OF BASKETBALL IN UZBEKISTAN

ANNOTATION

This article provides information about the development of the sport of basketball in Uzbekistan and the attention paid to it.

***Keywords:** basketball, Uzbekistan, development, national team, sports infrastructure, youth basketball, coach training.*

Kirish.

O‘zbekistonda sportning turli turlari rivojlanib kelayotgan bo‘lsa-da, basketbol so‘nggi yillarda yangi rivojlanish bosqichiga ko‘tarilmoqda. Basketbol o‘zining jismoniy kuch talab etishi va jamoaviy o‘yin sifatida o‘smirlar va yoshlar orasida ommalashgan sport turi hisoblanadi. O‘zbekistonda basketbol rivojlanishi bir nechta tarixiy bosqichlarni o‘z ichiga oladi, lekin hozirgi zamonaviy bosqich yangi sport infratuzilmasi va xalqaro musobaqalarda ishtirok etish orqali sezilarli natijalar ko‘rsata boshladi. Ushbu maqola O‘zbekistonda basketbolning rivojlanish jarayonlari, muammolar va istiqbollarga bag‘ishlanadi.

O‘zbekiston sportchilarini “Basketbol” degan o‘yin bilan birinchi marta Moskva instruktorlar va chaqiriq yoshidagi yigitlarni harbiy xizmatga tayyorlash maktabining bitiruvchisi Turkiston o‘lkasiga xizmat safariga yuborilgan umumta’lim vakili L.Barxash tanishtirgan. U 1920 yilning aprel oyida Skobalev (hozirgi Farg‘ona) shahrida instruktorlardan va harbiy xizmatga chaqiriq yoshiga etayotgan o‘smirlardan iborat basketbol jamoasi tashkil etadi. Ularga o‘yin qoidasini tushuntirib namunaviy o‘yinni o‘ziga o‘tkazib ko‘rsatadi. 28x16 metrli maydonchada o‘rtasidan ikkita uzunasiga chiziq tortilgan chegara qo‘yib, har birida 9 nafardan o‘yinchi bo‘lgan ikki jamoa uchrashadi [1].

Materiallar va metodlar.

Tadqiqotda O‘zbekiston basketbolining rivojlanish bosqichlari va zamonaviy yutuqlari tahlil qilindi. Tadqiqotning metodologik qismi asosan tarixiy tahlil va statistika ma’lumotlariga asoslangan. Shuningdek, O‘zbekiston basketbol federatsiyasining rasmiy ma’lumotlari, xalqaro va milliy musobaqalar natijalari, basketbolchilar va murabbiylar bilan o‘tkazilgan intervyular ham tahlil qilingan. Ma’lumotlar yig‘ishda davlat sport tashkilotlarining rasmiy hisobotlari va OAV manbalari qo‘llanildi.

Natijalar.

O‘zbekistonda basketbolning rivojlanishi bo‘yicha olingan natijalar quyidagicha tahlil qilindi:

Basketbol infratuzilmasi: Mamlakatda so‘nggi yillarda basketbol inshootlari va sport zallari soni oshdi. Xususan, Toshkent, Samarqand va boshqa yirik shaharlarda zamonaviy basketbol maydonchalari qurilib, jamoalar va sport maktablari uchun yangi imkoniyatlar yaratildi. Bu esa yosh avlodni basketbol bilan shug‘ullanishga rag‘batlantirdi.

Milliy va xalqaro musobaqalar: O‘zbekiston basketbol milliy terma jamoasi xalqaro musobaqalarda faol ishtirok etmoqda. Yaqinda O‘zbekiston jamoasi Osiyo Basketbol chempionatida ishtirok etdi. Yoshlar terma jamoasi esa turli mintaqaviy musobaqalarda muvaffaqiyatli ishtirok etib, bir nechta medallarni qo‘lga kiritdi. Bu esa basketbolning rivojlanishiga katta turtki bo‘ldi.

Yoshlar basketboli: Basketbol bo‘yicha bolalar va o‘smirlar sport maktablarining tashkil etilishi yosh avlodni sport bilan shug‘ullanishga jalb qilishga katta hissa qo‘shmoqda. Mamlakatdagi ko‘plab sport akademiyalari va maxsus basketbol to‘garaklari orqali yosh basketbolchilar yetishib chiqmoqda.

Murabbiylar tayyorlash: Basketbol murabbiylari tayyorlash dasturlari yanada kengaytirildi. Chet eldan kelgan murabbiylar va xalqaro dasturlar orqali O‘zbekiston basketboli xalqaro tajribaga ega bo‘lmoqda.

Muhokama.

O‘zbekistonda basketbolning rivojlanishi jadal sur‘atlarda ketmoqda, ammo bir nechta muammolar hal qilinishi kerak. Birinchidan, milliy basketbol chempionatining darajasini oshirish zarur. Hozirgi kunda musobaqalarning raqobatbardoshligi past darajada bo‘lib, xalqaro maydonlarga chiqish imkoniyatlarini cheklab qo‘yadi. Ikkinchidan, sport inshootlarining sifatini oshirish va qishloq hududlarida basketbol infratuzilmasini kengaytirish zarur.

Murabbiylar tayyorlash bo‘yicha dasturlarni yana ham kuchaytirish va chet ellik mutaxassislarni jalb etish orqali milliy basketbolni zamonaviy texnika va strategiyalar

bilan boyitish lozim. Shuningdek, yoshlar o'rtasida basketbolni yanada ommalashtirish va ta'lim tizimida basketbol mashg'ulotlarini kengaytirish ham kelajakda milliy basketbolning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa.

O'zbekistonda basketbol rivojlanishi davom etayotgan bo'lib, infratuzilma, yoshlar tayyorlash va milliy terma jamoaning muvaffaqiyatlari uning asosiy yo'nalishlari hisoblanadi. Milliy basketbolning yanada rivojlanishi uchun raqobatbardosh musobaqalar tashkil etish, xalqaro tajribaga ega bo'lish va sport infratuzilmasini kengaytirish kerak. Shuningdek, murabbiylar tayyorlash, yoshlar sportiga ko'proq e'tibor qaratish va basketbolni ommalashtirish orqali mamlakat basketbolini yuqori darajaga olib chiqish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Talgat Ayazbekovich Raxmatullayev. O'zbekistonda basketbol o'yinining rivojlanishi. SCIENTIFIC PROGRESS. VOLUME 4 | ISSUE 6 | 2023.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2018 йил 5 мартдаги ПҚ-3583-сон «Ўзбекистон Республикаси Жисмоний тарбия ва спорт вазирлигини ташкил этиш тўғрисида»ги қарори Тошкент. 2018 йил 6 март.

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2018 йил 5 июльдаги 507-сон “Жисмоний тарбия ва спорт вазирлиги хузуридаги жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш жамғармаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги қарори Тошкент. 2018 йил 6 июль.

4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2018 йил 5 мартдаги ПФ-5368-сон «Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида давлат бошқаруви тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» фармони. Тошкент. 2018 йил 6 март.

5. Botirovich, X. S. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASINING BUGUNGI KUNDA JAHONDAGI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(16), 26-30.

6. Asror o'g'li, A. O. (2024). RAQAMLI MUHITDA INKLYUZIV TA'LIM. ALOHIDA TA'LIMGA MUHTOJ TALABALAR UCHUN IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR. Modern education and development, 11(3), 173-179.

7. Asror o'g'li, A. O., & Hamza o'g'li, M. O. (2024). ONLAYN TA'LIM O'QITUVCHILARNI BAHOLASHDA KASBIY FAOLIYAT SOHASI SIFATIDA:

ELEKTRON KURSLARDAN, MOOCLARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI. Modern education and development, 11(3), 166-172.

8. Botirovich, X. S. (2024). RAQAMLI MUHITDA O‘QITISH TEXNOLOGIYALARI VA MODELLARI. Modern education and development, 11(3), 155-161.

9. Iskandar o‘g‘li, S. B., & Hamza o‘g‘li, M. O. (2024). TA‘LIMNING TURLI DARAJALARIDA ONLAYN TA‘LIMNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK JIHATLARI. Modern education and development, 11(3), 133-140.

10. Botirovich, X. S., Murodullo o‘g‘li, J. O. T., & Iskandar o‘g‘li, S. B. (2024). PYTHON DASTURLASH TILINING KELIB CHIQISHI. Modern education and development, 11(3), 120-126.

11. Abduvaliyev, A. A., & Sunatov, J. T. (2024). IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISHDA TREND MEZONIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI. Экономика и социум, (2 (117)-1), 69-73.

12. Sunatov, J. R., Rustamov, R., & Dustmurodova, M. (2024). KOMPYUTER LINGVISTIKASIDA FONETIK TAHLIL JARAYONI. Modern Science and Research, 3(5), 191-195.

13. Madatov, Q. (2024). C++ PROGRAMMING LANGUAGE OPERATOR USAGE AND THEIR TYPES AND MAIN FUNCTIONS. Models and methods in modern science, 3(1), 244-254.

14. Madatov, Q. (2024). C# VA .NET CORE PLATFORMASI C# DASTURLASH TILINING OPERATORLARI QO‘LLASH VA ULARNING TURLARI HAMDA ASOSIY VAZIFALARI. Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 3(1), 59-67.

15. Маматова, Г. (2023). Цифровой университет: стратегия создания умной инфраструктуры в высших учебных заведениях Узбекистана. Economics and Innovative Technologies, 11(4), 296-312.

16. Mamatova, G. (2023). OLIY TA‘LIM MUASSALARINING RAQAMLI FAOLIYATI hamda KELAJAK KADRLARINI TAYORLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR va SUN‘IY INTELEKTNI QO‘LLASH JARAYONLARI. KELAJAK KASBLARI. Interpretation and researches, 1(7).

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004835>

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK DIZAYNDAN FOYDALANISH METODIKASI

Yuldasheva Dilafruz Maxamadaliyevna

FarDU Maktabgacha ta‘lim kafedrası dotsenti, Filologiya fanlari doktori (DSc)

yuldilaf@mail.ru

Matkarimova Shaxnoza Maxamadjanovna

Farg‘ona shahar 16-Davlat maktabgacha ta‘lim tashkiloti uslubchi-tarbiyachi

saxnozamatkarimova647@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada bo‘lajak pedagoglarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda pedagogik dizaynni imkoniyatlari atroflicha yoritilgan. Kompetensiyali pedagog o‘z bilim, ko‘nikma va malakalarini muayyan vaziyatda safarbar qilishi va qo‘llashi, o‘z maqsadiga erishish va faoliyatining har bir bosqichida kasbiga mos keladigan vazifalarni hal qila olishiga atroflicha yondashilgan. Kommunikativ kompetensiya orqali pedagoglar atrofdegı tarbiyalanuvchilar hamda ota-onalar bilan o‘zaro munosablarni yo‘lga qo‘yishlarida dizayn imkoniyatlaridan foydalanishni nazarda turgan.

Kalit so‘zlar: ta‘lim, kompetensiya, kommunikativ nutq, pedagogik dizayn, rivojlanish, talaba, ta‘lim oluvchi.

ABSTRACT

This article describes in detail the possibilities of pedagogical design in the development of speech competences of future teachers. A competent pedagogue is carefully approached to be able to mobilize and apply his knowledge, skills and abilities in a specific situation, to achieve his goal and to solve the tasks corresponding to his profession at each stage of his activity. By means of communicative competence, pedagogues mean the use of design opportunities in establishing mutual relations with the surrounding pupils and parents.

Key words: education, competence, communicative speech, pedagogical design, development, student, learner.

KIRISH

Mamlakatimizda ta'lim sohasi rivojlanayotgan soha bo'lib, u butun dunyo va ta'lim sohasi mutaxassisleri va tadqiqotchilarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Yurtimizda ta'lim-tarbiya sifati, jumladan, boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirish, malakali mutaxassislar bilan ta'minlash, o'quv uslubiy ta'minotini mustahkamlashga qaratilgan islohotlar natijasida boshlang'ich sinflarda ona tili fanini integrativ yondashuv asosida o'qitish, ta'lim mazmunini ilmiy tashkil etish va fanlarni o'zlashtirishda kompetensiyadan foydalanish ta'lim samarasini yuksaltirmoqda.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish - o'z bilim ko'nikma va malakalarini muayyan vaziyatda safarbar qilish va qo'llash, o'z maqsadiga erishish va faoliyatining har bir bosqichida kasbga mos keladigan vazifalarni bajarish imkoniyatiga ega bo'ladi. Kommunikativ kompetensiya yaxshi rivojlangan pedagoglarda axloqiy me'yorlar va qadriyatlarni rivojlantirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish imkoniyatlari kengroq bo'ladi,

Kommunikativ kompetensiya bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kognitiv va ijtimoiy rivojlanishi hamda dunyoni bilishi uchun zarur vositadir. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda **Pedagogik dizayndan** foydalanish metodikasi o'qitish jarayonini tashkil etish, shu jumladan, o'quv materiallarini bayon etishni takomillashtirishda katta ahamiyatga ega. Bunda ta'lim jarayoniga pedagogik dizayn va uning modellarini joriy etish va ulardan foydalanish maqsadga erishishdagi eng samarali yo'llardan biri hisoblanadi.

Pedagogik dizayn (ID - instructional design) - bu o'quv maqsadlari va ehtiyojlarini tahlil qilish, o'quv faoliyati, materiallar va baholash strategiyalarini tizimli ishlab chiqish hamda talabalarning belgilangan ta'lim natijalariga erishishini ta'minlash jarayoni.

Mazmunga boy pedagogik dizayn asosidagi ta'lim muhitida ta'lim oluvchilar og'zaki va yozma muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradilar, bu esa ularga o'zlariga ishonishga, boshqalar bilan munosabatlarni o'rnatishga, dunyo haqidagi bilimlarini shakllantirishga yordam beradi. Kommunikativ kompetensiyada pedagogik dizaynni

imkoniyatlarida axborot olish uchun turli xil aloqa vositalari va kanallardan mustaqil foydalanish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Ta'lim oluvchi ta'lim olishi va rivojlanishida foydalanish uchun kerakli ma'lumotlarni qidirish, tahlil qilish, ularni tartibga solish, o'zgartirish, saqlash qobiliyatini mustahkamlaydi.

Pedagogik dizayn –bu o'quv maqsadlari va ehtiyojlarini tahlil qilish, o'quv faoliyati, materiallar va baholash strategiyalarini tizimli ishlab hamda ta'lim oluvchilarning belgilangan ta'lim natijalariga erishishini ta'minlovchi jarayondir. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda pedagogik dizayndan foydalanish metodikasida esa o'quv maqsadlari va ehtiyojlarini tahlil qilish, o'quv faoliyati, materiallar va baholash strategiyalarini tizimli ishlab chiqish hamda ta'lim oluvchilarni natijalarga erishishlarini ta'minlaydi. Pedagogik dizayn o'quv materialini yaratish uchun ishlatiladigan jarayonni anglatadi. Bu jarayonda ta'lim oluvchilarning ehtiyojlarini tushunish va o'quv maqsadlarini aniqlash, so'ngra bilim va ma'lumotlarni imkon qadar tez, aniq va samarali tarzda tuzatish kerak.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Oliy ta'lim tizimida bo'lajak mutaxassislarining kompetensiyasini rivojlantirish borasidagi muammolar bugungi kunning dolzarb muammosi hisoblanadi. Shuning uchun, Ta'lim to'g'risidagi qonunda mustaqil fikrlaydigan, yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlash tizimi aks ettirilgan.

Bugungi kunga qadar "kommunikativ kompetensiya" tushunchasiga bir qanqa chet el va mahalliy pedagoglar tomonidan turlicha ta'riflar berilgan. Pus pedagogi S.A.Gilmanova o'zining ilmiy faoliyatida nolingvistik fakulteti talabalarining chet tilidan kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik shartlarini tahlil qilgan va ko'plab ta'riflarni keltirgan.

Pedagogika fanlari nomzodi E.I.Litnevskaya "kommunikativ kompetensiya" atamasiga "nutq faoliyatining barcha turlarini hamda og'zaki va yozma nutq madaniyati elementlarini, ma'lum bir yosh uchun hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan muloqot sohalari va vaziyatlarida tildan foydalanishning asosiy ko'nikmalari va malakalarini egallash» deb ta'rif beradi.

Pedagogika fanlari nomzodi T.A.Pirkova kommunikativ kompetensiya bir qancha kompetensiyalar yig'indisidan iboratligini aytadi. U "Kommunikativ kompetensiyaning tarkibi xilma-xil bo'lib, murakkab yaxlitlikni tashkil etadi. Unda bir nechta kompetensiyalar, shu jumladan, lingvistik kompetensiya ajralib turadi" – deydi.

Ko'pgina adabiyotlarni tahlil qilganimizda shunga amin bo'ldikki, ko'pgina xorijiy tadqiqotchilarning fikriga ko'ra kommunikativ kompetensiyani shakllantirish vazifasi chet tillarini o'rganish jarayonida amalga oshiriladi deb qaraladi.

Bizning fikrimizcha esa, kommunikativ kompetensiya – bu o'quvchilarning o'zgaralar nutqini tushunishi, o'zining og'zaki va yozma, ichki va tashqi nutqiga ega bo'lishi, nutq vaziyatiga mos bo'lgan fikrlarni ayta olishi, turli xil nutqiy vaziyatlardan chiqib keta olish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmaga ega bo'lishi kerak.

NATIJARLAR

Mohiyatan kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda pedagogic dizaynning roli bilimlarni nafaqat samarali, ta'sirchan va talabalarni qiziqtiradigan tarzda egallashga yordam beradigan o'quv tajribalarni yaratishdan iborat. Balki, talabalarni mavzuni chuqurroq va mazmunli tushuntirish, rag'batlantirish orqali o'zlashtirish jarayonini yanada yaxshilash va kerakli bilimlar darajasiga ega bo'lishiga qaratilgan.

Pedagogik dizayni to'g'ri tashkil etilishi to'g'ri tashkillansa, ta'lim oluvchi shaxs barkamol bo'lib yetishishiga yordam beradi. Ta'limda pedagogik dizaynni samarali tashkillash ta'lim oluvchilarni kognitiv rivojlanishlarini oshirib, ularda ijodkorlik tanqidiy fikrlash va mulohaza yuritish kabi yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Uchinchi ming yillikning oxirida dunyoqarashning o'zgarishi aloqa va axborot sohasidagi inqilob bilan yuzaga keldi. Ommaviy kompetensiyalashtirish, eng yangi axborot texnologiyalarini joriy etish va rivojlantirish, ta'lim, biznes va ijtimoiy hayot sohalari uchun sezilarli o'zgarishlarni olib keldi. Ishlab chiqarish sohasidagi o'zgarishlar esa, dasturiy ta'minotni tuzdi hamda bu yo'l bilan joriy etilgan axborotni yanada takomillashtirish, to'plash va uzatish jarayonini tezlashtirdi, shuning bn birgalikda axborotdan foydalanish imkoniyatlari osonlashdi.

MUHOKAMA

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda pedagogik dizayndan foydalanish metodikasi ona tili va boshqa fanlardan nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni egallashlariga yordam beradi. Chunki o'qituvchilar muloqot qilish natijasida o'quvchilarga dunyoni yanada kengroq anglab borishlariga yordam berishadi. Bu esa ularning ta'limning keying bosqichlarida ham bilimlarni puxta egallashga yordam beradi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'qituvchisi kommunikativ kompetensiyaning mazmun-mohiyatini chuqur anglashi, o'quvchilarda muloqotchanlik ko'nikmalarni shakllantirishning usullarini bilishi lozim.

Pedagogik dizayn vositasida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish va ta'lim jarayonini yanada sifatli tashkil etishda muhim rol o'ynaydi. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda pedagogik dizayn zarur darajasi o'qitish bosqichi va maqsadi bilan belgilanadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda ta'limning har bir bosqichida alohida e'tibor beriladi.

XULOSA

Yuqoridagi aytilgan fikrlarga asoslanib bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ kompetensiyalarini pedagogik dizayn imkoniyatlari asosida rivojlantirish orqali ta'limda samarali natijalarga erishish mumkin. Pedagogik dizayn aniq strategiyali, maqsadli va natijalarni tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'lgan ta'lim muhitiga aylantirish imkoniyatini beradi. Pedagogik dizayn bo'lajak pedagoglarni nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda ta'limning noyob vositasi hisoblanadi, pedagoglar va ta'lim oluvchilar birgalikda ijod qilishi, ta'limda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirish usuli hisoblanadi. Pedagogik dizaynda ta'lim oluvchi hayotning turli sohalariga oid yangi g'oyalar va tushunchalarni o'zlashtirish ko'nikmasiga ega bo'lib boradi. Masala yoki muammoni yechimini topishga turlicha yondashish pedagogik dizayning asosiy maqsadidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. “Kasbiy pedagogika” O‘zbekiston Respublikast Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan darslik sifatida tavsiya etilgan Daminov Oybek Olimovich “Adabiyot uchquni” Toshkent 2018.

2. Ta’lim innovasiyalar tadqiqotlar “Pedagogik kompetensiya” va uni bo‘lajak o‘qituvchilarda shakllantirish” F.M.Yusupova 155-bet.

3. Adilova M.F. (2022). “Innovation yondashuv asosida bo‘lajak pedagoglarning kommunikativ kompetentligini shakllantirish”. Integration of science, education and practice. Scientific-methodical journal, 3(7), 99-106.

4. D.M.Yuldasheva, Sh.M.Matkarimova “Improving the process of using pedagogical design and vitagenic educational opportunities in the development of speech communicative competence of future educators”. INTERNATIONAL JOURNAL OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (ISSN: 2692-5206)

5. Sh.M.Matkarimova “Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarni bilish jarayonlarini rivojlantirish metodikasining ahamiyati”. JOURNAL OF IQRO – ЖУРНАЛ ИҚРО – IQRO JURNALI. SPECIAL ISSUE, AUGUST, 2024 YEAR

6. R.K.Bekmagambetova, D.M.Yuldasheva, Sh.M.Matkarimova “Bolalar poetik matnlarini pedagogik dizayn vositasida o‘rgatish” FarDU. ILMIY XABARLAR-1-2023.

7. International scientific and praktikal conference ”aktual issuef of primary education:problems,solutions and development prospects” aprel 26,2024. Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarini bilish jarayonlarini rivojlantirishning o‘ziga xosligi. Maziyyayeva Muqaddasxon Esonovna 268-269 betlar.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004856>

INDO-YEVROPA TILLARINING QIYOSIY TAHLILI

Allanova Muhayyo Jumanazar qizi

Chorshanbiyeva Nafosat Komilovna

Ro‘zibayeva Kamila Qulmurod qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Hind-Yevropa tillari oilasiga kiruvchi sanskrit, lotin va qadimgi yunon tillari o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqli tomonlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: tilshunoslik, fonetika, morfologiya, sintaksis, ildiz, grammatik qurilish, Hind-Yevropa.

Tilshunoslikning qiyosiy-tarixiy nazariyasi – tillarning tarixiy taraqqiyoti va ularning bir-biriga yaqinligini o‘rganish maqsadida tillarni qiyoslashga asoslangan tilshunoslik yondashuvidir. Bu nazariya asosida tillarning bir-biriga o‘xshashligi, ularning umumiy ildizga ega ekanligi va turli davrlarda qanday o‘zgarishlar sodir bo‘lganligini aniqlash uchun tahlillar olib boriladi.

Bu sohaning asosiy maqsadlari quyidagilardir

1. Tillarning kelib chiqishini o‘rganish–bunda biz tillarning qanday rivojlanganini, qanday umumiy manbalardan kelib chiqqanini aniqlashga yordam beradi.

2. Fonetik va morfologik o‘zgarishlarini aniqlash–bu qismida biz tillarning tovushlar tizimini va grammatik qurilishida tarixiy davr mobaynida yuz bergan o‘zgarishlar o‘rganiladi.

3. Tillarning qarindoshligini aniqlash–biz bu qismda tillarning bir biriga qanday qarindoshligi bir ekanligini o‘rganamiz masalan: turkiy tillar oilasiga qaysi tillar kirishi va ularning bir biriga qanday yaqinligi bir ekanligini o‘rganadi.

Hind-Yevropa tillari dunyodagi eng katta va eng keng tarqalgan til oilalaridan biri hisoblanadi. Ushbu til oilasi Yevropa, Janubiy va G'arbiy Osiyo hamda Shimoliy va Janubiy Amerika mintaqalarida keng tarqalgan tillarni o'z ichiga oladi. Hind-Yevropa tillaridan tahminan 3,5 miliona ga yaqin insonlar foydalanib kelmoqda. Bu til oilasi tarixiy jihatdan eng qadimgi yozma manbalarga ega va tilshunoslar tomonidan eng ko'p o'rganilgan til oilalaridan biridir.

Sanskrit, lotin va qadimgi yunon tillari eng avvalo bir xil til oilasiga kirishi jihatidan ya'ni Indo-Yevropa tillari oilasiga mansubli tomonidan bir biriga o'xshaydi. Bu tillar orasidagi o'xshashliklar asosan fonetik, morfologik, sintaksis va leksik sohalardir. Misol uchun:

1. Fonetik o'xshashliklar

Tovush tizimi: Dunyoga keng tarqalgan hindyevropa tillari oilasining shakillanishida Sanskrit tilining jarangdorligi, fonetikasi bilan bog'liq bo'lib silavyan, qadimgi arman, frakiy, alban, roman tillariga buyuk ko'chish davri natijasida keng ta'sir o'tkazgan. Sanskrit, lotin va qadimgi yunon tillarida ko'pgina undosh va unli tovushlar o'xshashdir. Masalan, [p], [t], [k] tovushlari har uchala tilda ham mavjud va ma'lum so'zlarda aynan shu tovushlar ishlatiladi.

Unli tovushlarning almashishi: Hind-Evropa tillariga xos bo'lgan unli tovushlar almashuvi (masalan, sanskritda "a", lotinda "e", yunon tilida "o") kuzatiladi. Masalan, sanskritcha "pad" (oyoq) so'zi lotinda "pes", yunon tilida esa "pod" tarzida ifodalanadi.

2. Morfologik o'xshashliklar

Kasrlar tizimi: Ular hammasida yettita yoki oltita kasr mavjud bo'lgan, shu jumladan Nominativ, Genitiv, Dativ, Akkuzativ, Ablativ kabi tushumlar bir xil ma'noda ishlatilgan. Masalan: Sanskrit: "nr̥" (odam) so'zining nominativi "nr̥s", genitivi "nr̥ṣas".

Lotin: "homo" (odam) so'zining nominativi "homo", genitivi "hominis".

Qadimgi yunon: "anthropos" (odam) so'zining nominativi "anthropos", genitivi "anthropou".

Fe'l konjugatsiyasi: Uchala tilda ham fe'lining shaxsga, songa va zamonga ko'ra o'zgartirilishi (konjugatsiya) umumiy tamoyillarga ega. Masalan, uchinchi shaxs birlik zamon ko'rsatkichlari o'xshash bo'lgan:

.Sanskrit: "bhavati" (u bo'ladi).

Lotin: "est" (u bor).

Yunon: "esti" (u bor).

3.Leksik o'xshashliklar

Ko'pgina asosiy so'zlar, ayniqsa qarindoshlik, raqamlar, tana qismlari va tabiat hodisalari bilan bog'liq so'zlar uchala tilga o'xshash. Misollar:

Ota:

Sanskrit: pitar, Lotin: pater, Qadimgi yunon: patēr

Oyoq:

Sanskrit: pad, Lotin: pes, Qadimgi yunon: pous (pod-)

Uch:

Sanskrit: trayas, Lotin: tres, Qadimgi yunon: treis

Bu so'zlarning o'xshashligi ularning umumiy kelib chiqishi va o'zaklarining bir xil ekanligidan dalolat beradi.

4.Sintaktik o'xshashliklar

Uchala til ham erkin so'z tartibiga ega bo'lgan. Bu tillarda so'zlar ma'noni ifodalash uchun qat'iy tartibda bo'lmasa ham, kasr va tushumlarning o'zgarishi asosida ma'no anglashilgan. Masalan, gapdagi so'zlarning tartibi unchalik muhim emas, lekin so'zning o'zi qaysi kasrda ekanligi asosiy ma'no ko'rsatkichidir.

5.Hind-Yevropa ildizlari

Sanskrit, lotin va yunon tillaridagi ko'plab so'zlar bir xil ildizga ega. Hind-Yevropa til oilasidagi ko'plab ildiz so'zlar, xususan, raqamlar, qarindoshlik atamaları va kundalik hayotga oid tushunchalar, o'xshash shaklda uchraydi. Bu so'zlar evolyutsiya jarayonida farqlangan bo'lsa-da, ularning o'zaklari bir xil.

Qadimgi yunon, lotin va sanskrit tillari o'rtasidao'xshashlikari bilan bir qatorda bir nechta asosiy farqlar mavjud. Bu tillar o'ziga xos fonetik, grammatik va lingvistik xususiyatlari bilan ajralib turadi.

1. Kelib chiqishi va hududi:

Qadimgi yunon tili Yunoniston va Egey dengizi hududida gaplashilgan va Gomer, Platon, Aristotel kabi muhim shaxslarning asarlarida qoʻllangan.

Lotin tili qadimiy hind-yevropa tillariga xos, uni xett tili, hind-eron, kilt tillari bilan yaqinlashtiruvchi xususi-yatlarni saqlab qolgan. Asosiy fonetik jihatlari unda unlilar chuzikli-gining fonologik farqlanishiga egaligi, urgʻu soʻzning oxirgi boʻgʻiniga tushmasligi, undoshlarning kuchsizlanib borishi kabilardan iborat. Lotin tili dastlab Italiya yarim orolida yashagan rimliklar tili boʻlib, Rim imperiyasi davrida keng tarqalgan. Lotin tili keyinchalik romantik tillarning (fransuz, italyan, ispan va boshqalar) asosi boʻldi.

Sanskrit tili Hindistonning qadimgi diniy va ilmiy tili boʻlib, asosan hind falsafasi, diniy matnlar (Rigveda, Mahabharata, Ramayana) va qadimgi Hindiston madaniyatida ishlatilgan.

2. Alifbo va yozuv:

Qadimgi yunon tili oʻziga xos yunon alifbosidan foydalangan. Bu alifbo keyinchalik kirill va lotin alifbosi uchun asos boʻldi.

Lotin tili lotin alifbosidan foydalangan, bu esa bugungi kunda koʻpchilik zamonaviy tillar, jumladan ingliz tilining asosiy yozuv tizimi hisoblanadi.

Sanskrit tili Devanagari alifbosida yozilgan. Bu yozuv tizimi hozirgi kunda hind va boshqa hind tillari uchun ishlatiladi.

3. Fonologiya (tovush tizimi):

Qadimgi yunon va lotin tillari oʻrtasida tovush tizimida biroz oʻxshashliklar boʻlsa-da, sanskrit tilida juda murakkab fonetik tizim mavjud boʻlib, undosh va unli tovushlar keng turli qoidalar asosida ishlatilgan.

Sanskrit tilida turli xil undosh tovushlarning keng turlari, jumladan, nafasli va nafasiz tovushlar mavjud.

4. Grammatika:

Qadimgi yunon va lotin tillari koʻp hollarda flektiv tillar boʻlib, soʻzlarning shakli maʼnoni ifodalash uchun oʻzgarib turadi. Ular jins, tuslanish, kelishik va son kategoriyalariga ega.

Sanskrit tili ham flektiv tillar turkumiga kiradi, lekin uning grammatikasi o'ziga xos bo'lib, yetti kelishik va uchta son turini o'z ichiga oladi.

5. Madaniy ahamiyati:

Qadimgi yunon tili falsafa, san'at va fan sohalarida katta ta'sir ko'rsatgan. Yunon falsafasi va ilm-fani g'arb madaniyatiga asos bo'lgan.

Lotin tili G'arb diniy va huquqiy merosida katta rol o'ynagan. Rim katolik cherkovi va o'rta asrlardagi Evropa universitetlarida asosiy tili sifatida ishlatilgan.

Sanskrit tili Hindistonning diniy va falsafiy adabiyoti, ayniqsa hinduizm va buddizm matnlarining asosi bo'lgan¹.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak Ushbu tillar bir-biridan juda farq qilsa-da, ularning har biri o'z madaniyati va tarixida chuqur iz qoldirgan va global miqyosda muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Bu tillarning asosiy o'xshaligi bir umumiylikka ega ekanligi va bundan tashqari bu o'xshashlikari sababli biz Indo-Yevropa til oilasidagi dastlabki til shakllaridan habardor bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Holmanova.Z. "Tilshunoslikka kirish"
2. Inlibrary.uz
3. Haydarov. A. "Etimalogiya"
4. Arxiv.uz

---

¹ htmlkabanckp

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004884>

O‘SMIRLARDA HUQUQIY BILIMLARNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIY PSIXOLOGIK SHART SHAROITLARI

Gulamova Lobar Hakimjonovna

Qarshi davlat universiteti Psixologiya kafedrası
2-bosqich magistranti

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada o‘smirlik davrida huquqiy bilimlarni shakllantirishning ahamiyati va usullari haqida so‘z yuritiladi. Huquqiy bilimlar o‘smirlarni qonunbuzarlikdan himoya qiladi va ijtimoiy tartibni saqlashga xizmat qiladi. Maktabda huquqiy fanlarni o‘qitish, ma‘naviy-ma‘rifiy tadbirlar va oila muhitida huquqiy tarbiya huquqiy madaniyatni rivojlantirishning samarali yo‘llari sifatida taqdim etilgan. Maqolada jamiyatdagi huquqiy bilimlarning roliga va kelajak avlodlarni qonuniy ongli shaxslar sifatida tarbiyalashning zarurligiga alohida e‘tibor qaratilgan.*

***Kalit so‘zlar:** o‘smirlar, huquqiy bilimlar, huquqiy savodxonlik, huquqiy ta‘lim, oila tarbiyasi, jamiyat, qonuniy ong, huquqiy madaniyat, huquq va majburiyatlar, huquqiy bilimlarni shakllantirish.*

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВЫХ ЗНАНИЙ У ПОДРОСТКОВ

***Аннотация:** В данной статье рассматривается значение и методы формирования правовых знаний в подростковом возрасте. Правовые знания защищают подростков от правонарушений и способствуют поддержанию общественного порядка. Эффективными способами развития правовой культуры представлены преподавание правовых дисциплин в школе, духовно-просветительские мероприятия и правовое воспитание в семейной среде. Особое внимание уделено роли правовых знаний в обществе и необходимости воспитания будущих поколений как законопослушных граждан.*

***Ключевые слова:** подростки, правовые знания, правовая грамотность, правовое образование, семейное воспитание, общество, правовое сознание, правовая культура, права и обязанности, формирование правовых знаний.*

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF LEGAL KNOWLEDGE IN ADOLESCENTS

Annotation: *This article discusses the importance and methods of forming legal knowledge during adolescence. Legal knowledge protects teenagers from legal violations and helps maintain social order. Teaching legal subjects in schools, conducting spiritual and educational activities, and promoting legal education within the family are presented as effective ways to develop legal culture. Special attention is given to the role of legal knowledge in society and the necessity of raising future generations as law-abiding individuals.*

Keywords: *teenagers, legal knowledge, legal literacy, legal education, family upbringing, society, legal consciousness, legal culture, rights and responsibilities, formation of legal knowledge.*

O‘smirlik davri – inson hayotidagi eng muhim bosqichlardan biri bo‘lib, bu davrda shaxsiy dunyoqarash va maqsadlar shakllanadi, mustaqil hayotga qadam tashlanadi. Shu nuqtai nazardan, o‘smirlarning huquqiy bilimlarini rivojlantirish jamiyatning huquqiy madaniyatini oshirish va qonunga rioya qiladigan fuqarolarni tarbiyalash uchun juda muhimdir. Huquqiy bilimlarning ahamiyati: Huquqiy bilimlar shaxsning jamiyatda to‘g‘ri yo‘l tutishi, huquq va majburiyatlarini to‘g‘ri anglab yetishi uchun zarur. Huquqiy savodxonlik o‘smirga quyidagilarni o‘rgatadi:

- Shaxsiy huquqlarini bilish: O‘smirlar o‘zlarining shaxsiy huquqlarini, xususan, ta’lim olish, xavfsizlik, sog‘liqni saqlash kabi huquqlarini anglashlari kerak.

- Javobgarlik hissi: Huquqiy bilimlar o‘smirlarda o‘z harakatlari uchun javobgarlikni his qilish va qonunlarga rioya qilish odatini shakllantiradi.

- Qonuniy muhitda yashash: Huquqiy bilim o‘smirlarni jamiyatning qoidalariga rioya qilishga undaydi, bu esa jinoyatchilikning oldini olishga yordam beradi. O‘smirlar uchun huquqiy ta’limning ahamiyati: Huquqiy ta’lim o‘smirlarni o‘z huquq va majburiyatlari haqida to‘liq ma’lumot bilan ta’minlashga qaratilgan jarayon hisoblanadi. O‘smirlik davrida huquqiy bilimlarni shakllantirishning asosiy jihatlari quyidagilardir:

- Huquqiy madaniyatni shakllantirish: Huquqiy ta’lim orqali o‘smirlar nafaqat o‘z huquqlarini, balki boshqalar huquqlarini ham hurmat qilishni o‘rganadilar.

- O'zini himoya qilish qobiliyati: Huquqiy savodxonlik o'smirlarni hayotiy vaziyatlarda, jumladan, tahdid va zo'rvonlikka duch kelganda o'zini himoya qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

- Yomon odatlardan uzoq bo'lish: Yoshlikda huquqiy ta'limning yo'qligi ko'pincha yomon odatlar va qonunbuzarliklarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, o'smirlar orasida huquqiy savodxonlikni oshirish jinoyatchilikning oldini olish vositasi sifatida xizmat qiladi. Huquqiy bilimlarni shakllantirish usullari O'smirlar orasida huquqiy bilimlarni samarali shakllantirish uchun bir qancha usullar mavjud:

- Maktablardagi huquqiy ta'lim: Huquqiy fanlar darslari o'quv dasturlarining muhim qismi bo'lishi kerak. Bu darslar o'smirlarning huquqiy savodxonligini oshirishga yordam beradi.

- Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar: Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar va huquqiy targ'ibot o'smirlar ongiga huquqiy bilimlarni singdirishda katta ahamiyatga ega. Seminarlar, suhbatlar va huquqiy maslahatchilar bilan uchrashuvlar huquqiy savodxonlikni oshiradi.

- Ommaviy axborot vositalari: Televideniye, internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali o'smirlar huquqiy masalalarga oid bilimlarni kengaytirishi mumkin. Bu platformalarda huquqiy targ'ibot va ko'rsatuvlar yetarli bo'lishi lozim.

- Oila va muhitning ta'siri: Oila huquqiy bilimlarni shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Ota-onalar va katta avlod vakillari o'z farzandlariga huquqiy tushunchalarni bolalikdan tushuntirishlari lozim. Huquqiy savodxonlikni oshirishning jamiyatdagi roli Huquqiy bilimlar o'smirlarda shakllansa, bu kelajakda jamiyatning huquqiy madaniyati rivojlanishiga xizmat qiladi. Huquqiy bilimga ega bo'lgan shaxslar jamiyatdagi nizolarni qonuniy yo'l bilan hal qiladi, boshqalarning huquqlarini hurmat qiladi va ijtimoiy tartibning barqarorligini ta'minlaydi. O'smirlarga qaratilgan huquqiy ta'lim orqali nafaqat huquqiy savodxonlik oshiriladi, balki kelajak avlodlar qonunga itoatkor va ijtimoiy mas'uliyatli fuqarolar sifatida tarbiyalanadi. Huquqiy bilimlarni shakllantirishning psixologik omillari bolalarning huquqiy tushunchalarni, qadriyatlarini va me'yorlarini o'zlashtirishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu jarayon bir

qancha psixologik, ijtimoiy va madaniy omillar orqali amalga oshiriladi. Quyida huquqiy bilimlarni shakllantirishning asosiy psixologik omillari keltirilgan: Bolalarning kognitiv rivojlanish darajasi huquqiy bilimlarni o'zlashtirishga ta'sir qiladi. Kichik yoshdagi bolalar ko'proq to'g'ridan-to'g'ri tajribaga asoslangan fikrlashga ega bo'ladi, bu esa ularning huquqiy tushunchalarni qanday anglashlariga ta'sir qiladi. **Piaget nazariyasi** asosida, bolalar muayyan kognitiv bosqichlarda turli huquqiy tushunchalarni o'rganishlari mumkin, masalan, adolat, tenglik, va mas'uliyat kabi tushunchalarni o'zlashtirish. Emotsiyalar bolalarning huquqiy bilimlarni qabul qilish va tushunish jarayonida muhim ahamiyatga ega. Emotsional rivojlanish, xususan, empatiya va boshqalar hissiyotlarini tushunish, bolalarning huquqiy qadriyatlarni anglashida muhim rol o'ynaydi. Huquqiy tushunchalar, masalan, adolat va boshqalar bilan bog'liq emotsiyalar bolalarda huquqiy bilish jarayonini rag'batlantirishi yoki to'siq bo'lishi mumkin. Bolalar o'z ijtimoiy muhitida o'rganadilar va o'rganish jarayonida ularga ta'sir qiluvchi omillar ko'plab ijtimoiy tajribalar, oila, tengdoshlar va o'qituvchilardan kelib chiqadi. Ijtimoiy o'zaro aloqalar bolalarga huquqiy bilimlarni shakllantirishda yordam beradi. Masalan, oila a'zolari va do'stlar bilan muhokamalar, shuningdek, huquqiy muammolarni hal qilishda ishtirok etish, bolalarga huquqiy bilimlarni mustahkamlash imkonini beradi. Bolalar o'zlarining huquqiy bilimlarini o'zlashtirish uchun qanday maqsadlar va motivlar bilan harakat qilishlari ham muhimdir. Motivatsiya va shaxsiy qiziqish bolalarning huquqiy bilimlarni o'zlashtirish jarayonini belgilaydi. O'yinlar, muhokamalar va boshqa interfaol faoliyatlar orqali bolalarning motivatsiyasini oshirish mumkin, bu esa ularning huquqiy bilimlarga qiziqishini oshiradi. Huquqiy bilimlarning shakllanishi madaniy va ijtimoiy normativlarga bog'liq. Bolalar o'rganayotgan ijtimoiy muhit va madaniyat ularning huquqiy qadriyatlarini va me'yorlarini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Mahalliy an'analar, urf-odatlar va qonunlarni bolalarga etkazish, ularning huquqiy bilimlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bolalar turli o'rganish uslublariga ega. Kimdir tajriba o'rganishga, kimdir esa nazariy bilimlarni o'zlashtirishga moyil bo'ladi. O'yin faoliyati, rolli o'yinlar, va simulyatsiyalar orqali

bolalarning o'rganish uslublari va ularning huquqiy bilimlarni shakllantirishga ta'siri. Interfaol metodlar, masalan, muhokama va rolli o'yinlar orqali bolalar huquqiy bilimlarni osonroq o'zlashtiradilar.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki o'smirlik davri huquqiy bilimlarni shakllantirish uchun eng samarali davr hisoblanadi. Maktab, oila va jamiyat bu jarayonda birgalikda harakat qilishi lozim. Huquqiy bilimlarni mustahkamlash orqali o'smirlar qonunlar va qoidalarni anglab, jamiyatda to'g'ri yo'l tutishni o'rganadilar. Bu esa kelajakda huquqiy ongli va madaniyatli jamiyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimova, F. (2018). Huquqiy bilimlar asoslari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
2. Usmonova, Z. (2020). O'smirlar huquqiy madaniyati va uning shakllanishi. Toshkent: Adolat nashriyoti.
3. Zokirov, A. (2019). Huquq va majburiyatlar: Nazariy va amaliy asoslar. Samarqand: Ma'naviyat nashriyoti.
4. Norboeva, S. (2017). "Huquqiy savodxonlikni oshirishning muhimligi va usullari." Yoshlar tarbiyasi jurnalida maqola, 3(1), 45-50.
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (2022). Toshkent: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari bazasi.
6. Qobilov, H. (2021). Huquqiy ta'lim va yoshlar tarbiyasi. Qarshi: Ma'rifat nashriyoti.
7. Sayidov, A. (2020). "O'smirlar uchun huquqiy bilimlar va uning ijtimoiy ahamiyati." Huquqshunoslik ilmiy jurnali, 5(2), 78-83.
8. Sodiqov, M. (2016). Huquqiy madaniyat va jamiyat taraqqiyoti. Toshkent: Fan va Texnologiya nashriyoti.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004888>

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA GAP MAVZUSINING O‘QITILISH USLUBIYATI

Mamadiyeva Bahora

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi

2-kurs talabasi

M.A.Hamrayev

Ilmiy rahbar: Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti

Boshlang‘ich fakulteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

E-mail: m.a.hamrayev@gmail.com

ANNOTATSIYA

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga gap mavzularida gap haqida asosiy tushunchalar berilishi, uning to‘g‘ri va aniq tuzilishi, nimalardan iborat bo‘lishi bilan bog‘liq masalalar. Sinflar kesimida o‘qitilish texnologiyalari.

Kalit so‘zlar: Gap tuzilishi, sinflar kesimi, uslubiyat, aniqlik.

АННОТАЦИЯ

Вопросы, связанные с предоставлением учащимся начальных классов основных представлений о предложении, его правильной и четкой структуре, из чего оно состоит. Технологии обучения в классах.

Ключевые слова: Структура предложения, разрез классов, методология, точность.

ANNOTATION

Issues related to providing primary school students with the basic understanding of the sentence, its correct and clear structure, what it consists of. Education in classrooms.

Keywords: *Sentence structure, section of classes, methodology, accuracy.*

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga gap mavzusini to'liq va to'g'ri o'rgatish, ularni hayotda to'g'ri nutqqa ega bo'lishlariga xizmat qiladi, ya'ni gaplarni grammatik jihatdan tartibli gapira oladilar va og'zaki nutq takomillashuvishga erishadilar.

Barcha mantiqiy va grammatik tushunchalar o'quvchilarga boshlang'ich sinf paytida ekanligidayoq berila boshlanadi, zero, yoshlikda olingan bilim toshga o'yilgan naqsh kabidir!

Gaplarni to'g'ri va puxta grammatik qurilishini namoyon qilish, buni o'rganish boshlang'ich sinf o'quvchilarining ona tili nazariyasi bo'yicha to'rt yil mobaynida o'rganishlari kerak bo'lgan fanning eng muhim qaymog'i hisoblanadi. Shu mavzu bo'yicha boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'quvchilar va ona tili fani oldidagi vazifasi, gap haqidagi eng asosiy tushunchalarini, kategoriyalarini, uning aniq, grammatik qoidalariga mos ravishda tuza olishni o'rgatishdan iborat. Va bu vazifa birinchi sinfdan to to'rtinchi sinfga qadar gap o'rgatish bosqichlarini qamrab oladi. Gap mavzusi sintaksis bo'limida o'rganiladi.

Xususan, 1-sinfda sintaksis bo'limiga oid birgina "Gap" mavzusi beriladi va ushbu mavzuni o'rganish uchun rejaga 8 sinf soati ajratiladi. Mazkurda quyidagi qoidalar beriladi:

Gap so'zlardan tuziladi;

Gapning birinchi so'zi bosh harf bilan boshlanadi;

Xabar mazmunidagi gapning oxiriga nuqta (.) qo'yiladi;

So'roq mazmunidagi gapning oxiriga so'roq belgisi (?);

His-hayajon mazmunidagi gapning oxiriga undov (!) belgisi qo'yiladi.

2-sinf Ona tili darsligida esa sintaksis bo'limiga oid 3ta mavzu beriladi, ular:

Gap;

Gapning asosi;

Gapda soʻzlarning bogʻlanishi.

Yuqoridagi mavzularni oʻrganish uchun esa 10 soat ajratiladi.

Darslikda, shuningdek, quyidagi qoidalar keltirib oʻtiladi:

Gap tugallangan fikrni bildiradi. Gap soʻzlardan tuziladi. Gap kim yoki nima haqida aytilganini bildirgan soʻz bilan ular haqida nima deyilganini bildirgan soʻz gapning asosiy mazmunini bildiradi. Bu — gapning asosi boʻladi. Soʻzlar mazmun jihatidan oʻzaro bogʻlanib, gap hosil qiladi.

3-sinf ona tili darsligida ham quyidagi tushuncha keltirib oʻtilgan: Nutq — gaplar orqali bildirilgan fikrdir. Nutq gaplardan, gap esa soʻzlardan tuziladi.

4-sinfda Gap haqida deyarli yangi fikrlar bildirilmagan, gap qatnashgan matnlar berilgan. Gaplarni qanday ohangda oʻqilishi, qoʻyiladigan tinish belgilari haqidagi shartlar asosida berilgan mashqlar mavjud.

Xulosa qilib aytganda, boshlangʻich sinf oʻquvchilari gap mavzusini oʻzlashlashtirishda soʻzlarning bogʻlanishi puxta egallagan boʻlsalar bas, gap tushunchasini takomil oʻrgatish oʻqituvchining mukammal ilm-u texnologiyasiga bogʻliq!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Gʻafforova T. va boshqalar. Ona tili. Umumiy oʻrta taʼlim maktablarining 1-sinfi uchun darslik. –T. 2018.
2. Qosimova K. va boshqalar. Ona tili. Umumiy oʻrta taʼlim maktablarining 2-sinfi uchun darslik. – T. 2018
3. S.Fuzailov , M. Xudoyberganova, Sh. Yoʻldosheva. Ona tili. Umumiy oʻrta taʼlim maktablarining 3-sinfi uchun darslik, 14- nashri Oʻzbekiston Respublikasi Xalq taʼlimi vazirligi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004906>

MANTIQUIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Asqarov Anvarjon Rahimjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti o'qituvchi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada mantiqiy tafakkurni rivojlantirishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari tahlil qilinadi. Mantiqiy tafakkur, shaxsning muammolarni hal qilish va qarorlar qabul qilish qobiliyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu mexanizmlar ta'lim jarayonida va ijtimoiy aloqalarda muhim rol o'ynaydi.*

***Kalit so'zlar:** Mantiqiy tafakkur, ijtimoiy muhit, emotsional intellekt, tanqidiy fikr, o'z-o'zini rivojlantirish.*

Kirish: O'tgan davr mobaynida mamlakatimizda o'sib borayotgan avlodni sog'lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali ta'lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta'limning samarali tizimini tashkil etish bo'yicha keng ko'lamlı ishlar amalga oshirildi.

Adabiyotlar Tahlili Va Metodologiya. Mantiqiy tafakkur, muammolarni hal qilish va qarorlar qabul qilish jarayonida asosiy rol o'ynaydi. O'z navbatida, ijtimoiy-psixologik mexanizmlar bu jarayonga ta'sir ko'rsatadi. Mantiqiy tafakkurni rivojlantirish uchun ijtimoiy muhit va psixologik omillarni o'rganadi, unga quyidagilarni kiritishimiz mumkin.

1. Ijtimoiy muhit. Ijtimoiy muhit, odamlarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Oila va do'stlar muhokamaları, fikr almashish, va tajriba o'rganish orqali odamlar bir-birining fikrlarini baholaydi va o'zlarining

fikrlarini shakllantiradi. Ta'lim muassasalarida guruhi ishlar va jamoaviy loyihalar, talabalarni muammolarni birgalikda hal qilishga undaydi.

2. Model o'rganish. Boshqalar tomonidan o'rganish, masalan, ijtimoiy rollarni o'zlashtirish jarayonida mantiqiy tafakkur rivojlanadi. Odamlar ko'pincha o'zlariga yaqin shaxslarning fikrlash tarzini kuzatib, ularga taqlid qiladilar. Masalan, mentor yoki o'qituvchining mantiqiy muhokamalari orqali talabalar yangi fikrlar va yondashuvlarni o'rganishlari mumkin.

3. Motivatsiya va o'z-o'zini baholash. O'z-o'zini baholash, shaxsning o'ziga bo'lgan ishonchi va motivatsiya mantiqiy tafakkur rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. O'z maqsadlarini belgilash va ularga erishish jarayonida inson o'z fikrlarini mustahkamlash, qarorlar qabul qilish va mantiqiy tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ijobiy o'z-o'zini baholash, shaxsning o'z qobiliyatlariga ishonchini oshiradi.

4. Muammo yechish va tahlil qilish. Mantiqiy tafakkur muammolarni tahlil qilish va yechishga asoslanadi. Odamlar turli vaziyatlarda muammolarni hal etish, yangi strategiyalar ishlab chiqish va alternativ yechimlarni ko'rib chiqish orqali fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Misol uchun, matematik masalalarni yechish yoki logik jumboqlarni hal qilish mantiqiy fikrlashni mustahkamlashga yordam beradi.

5. Emotsional intellekt. Emotsional intellekt, o'z his-tuyg'ularini va boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish qobiliyatidir. Bu tafakkur jarayonida mantiqiy qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyatga ega. Emotsional intellekti yuqori bo'lgan shaxslar, murakkab vaziyatlarda hissiyotlarni hisobga olib, mantiqiy fikr yurita olishadi. Bu, ijtimoiy aloqalarda muvaffaqiyatga olib keladi.

6. Kognitiv xatolarni bartaraf etish. Kognitiv xatolar, fikrlarimizdagi mantiqiy xatolardir. Ushbu xatolarni anglash va tuzatish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda yordam beradi. Misol uchun, asosiy mantiqiy xatolarni (masalan, umumlashtirish, xato sabablarni aniqlash) aniqlash va bartaraf etish, shaxsning analitik fikrini kuchaytiradi va mantiqiy xulosalar chiqarishga yordam beradi.

7. Fikr almashish va muhokama. Fikr almashish jarayoni mantiqiy tafakkurni kuchaytiradi. Odamlar bir-birining fikrlash tarzini va nuqtai nazarini tinglash orqali o'z fikrlarini yangilaydilar. Munozaralar, masalan, jamoaviy muhokamalar yoki simpoziumlar, o'zaro fikr almashish uchun ajoyib imkoniyatdir. Bu jarayon, shuningdek, turli fikrlarni baholash va mantiqiy argumentlarni shakllantirishni talab qiladi.

8. O'rganish usullari. Tajriba o'rganish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda samarali usul hisoblanadi. Misol uchun, interaktiv ta'lim usullari, o'yinlar va simulyatsiyalar, o'quvchilarning muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshiradi. Bu jarayon, real vaziyatlarga asoslangan bo'lsa, o'z fikrlarini ko'proq sinab ko'rishga imkon beradi va ko'proq amaliy bilimlarni egallashga yordam beradi.

9. Tanqidiy fikr. Tanqidiy fikrni rivojlantirish, mantiqiy tafakkurni kuchaytiradi. Tanqidiy fikr, shaxsning faktlarni, fikrlarni va dalillarni tahlil qilish, baholash va ularni o'zaro solishtirish qobiliyatidir. Bu ko'nikma, odatda, har xil manbalardan olingan ma'lumotlarni tahlil qilish va qaror qabul qilish jarayonida qo'llaniladi. Tanqidiy fikrni rivojlantirish uchun muhokamalar, tahliliy yozuvlar va case study (vaziyatni o'rganish) kabi usullar samarali bo'lishi mumkin.

10. Kross-diskurs. Turli sohalar va fanlar o'rtasida bog'lanish, kross-diskurs deb ataladi. Bu, mantiqiy tafakkurni rivojlantirishga yordam beradi, chunki turli sohalardan olingan bilimlarni birlashtirish orqali yangi fikrlar va yondashuvlar paydo bo'ladi. Misol uchun, matematika va san'at o'rtasida bog'lanish, yangi ijodiy yechimlarni keltirib chiqarishi mumkin.

11. Kognitiv jang. Kognitiv jang, bu muammolarni hal qilish jarayonida kognitiv qobiliyatlarni oshirishni anglatadi. Odamlar, qiyin muammolarni hal qilishda yangi strategiyalarni sinab ko'rish va mavjud fikrlarni qiyoslash orqali o'z kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishadi. Ushbu jarayon, mantiqiy tafakkurni mustahkamlashga yordam beradi, chunki u muammolarni yanada chuqurroq tahlil qilishni talab qiladi.

Xulosa

Mantiqiy tafakkurni rivojlantirish ijtimoiy-psixologik mexanizmlar orqali amalga oshadi. Ushbu mexanizmlar, o‘zaro aloqalar, ta’lim usullari, tanqidiy fikr va shaxsiy rivojlanish kabi turli jihatlarni o‘z ichiga oladi. Mantiqiy tafakkurni oshirish, shaxsning shaxsiy va professional hayotida muvaffaqiyatga erishishiga yordam beradi. Har bir mexanizm bir-birini to‘ldiradi va barchasi birgalikda mantiqiy tafakkurning rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

ADABIYOTLAR:

1. Askarov, A. (2022). CREATIVE THINKING IN PRESCHOOL SOCIAL PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT. *Science and innovation*, 1(B8), 87-91.
2. Rahimjon o‘g‘li, A. A. (2022). Maktabgacha Yoshdagi Bolalarning Aqliy Taraqqiyotining Rivojlanishida O ‘Yin Rivojlantiruvchi Faoliyat Sifatida. *Uzbek Scholar Journal*, 5, 207-209.
3. Asqarov, A. (2022). Maktabgacha Yosh Davrda Kreativ Tafakkurni Rivojlanishining Ijtimoiy Psixologik Aspektlari. *Евразийский журнал академических исследований*, 2(6), 882-883.
4. O‘G‘Li, A. A. R. (2022). XOTIRANI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS USULLARI. *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali*, 1(6).
5. Kamilova, F. X. (2023). MAKTABGACHA YOSH DAVRDA MANTIQUIY VA KREATIV TAFAKKUR RIVOJLANISHINING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI VA ASPEKTLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 508-512.
6. o‘g‘li Asqarov, A. R., & Turdimatov, J. (2023). KEKSALIK DAVRIDA XOTIRA JARAYONINING O ‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARINI PSIXOLOGIK ASOSLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 513-516.

7. o'g'li Asqarov, A. R., & Turdimatova, E. (2023). MANTIQIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH USULLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 482-485.
8. o'g'li Asqarov, A. R., & Musayev, J. (2023). TA'LIM MUHITIDA O'QUVCHI SHAXSI XAVFSIZLIGIGA TAXDIDLAR VA ULARNI BARTARAF QILISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK USULLARI. *GOLDEN BRAIN*, 1(15), 254-258.
9. Rahimjon o'g'li, A. A., & Baxtiyorovna, M. S. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING INTELLEKTUAL QOBILİYATLARINI SHAKLLANTIRISHDA ISTE'DODNING O'RNI. *IQRO*, 3(1), 314-316.
10. Zaylobidin o'g'li, A. I. (2023). KICHIK MAKTAB YOSHDAGI O'QUVCHILARDA O'Z-O'ZINI ANGLASHDA IJTIMOIIYLASHUVNI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *GOLDEN BRAIN*, 1(12), 94-98.
11. Ibroximjonovna, N. T. (2023). THE PROBLEM ANALYSIS OF THE PROCESS OF CREATIVE THINKING IN EDUCATION. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(4).
12. Rahimjon o'g'li, A. A., & Adxam o'g'li, X. A. (2023). INKLYUZIV TA'LIM OLAYOTGAN BOLALARNI TAFAKKUR SOHASINI O'RGANISH.
13. Rahimjon o'g'li, A. A., & Zafarjonovna, T. U. G. (2023). INFLUENCE OF TEMPERAMENT TYPES ON EDUCATIONAL EFFICIENCY. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(11).
14. Rahimjon o'g'li, A. A. (2023). THE ROLE OF TALENT IN FORMING THE INTELLECTUAL CAPABILITIES OF PRESCHOOL CHILDREN. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(12), 146-151.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004914>

TA'LIM MUASSASALARIDA O'SMIRLARDA AXBOROT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING PSIXOLOGIK MUAMMOLARI

Asqarov Anvarjon Rahimjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi

Meliboyev Doniyor Hayotjon o'g'li

Fardu psixologiya yo'nalishi 2-kurs magistranti

***Annotatsiya:** Ushbu maqolaning maqsadi o'smirlarda axborot xavfsizligini ta'minlash jarayonida yuzaga keladigan psixologik muammolarni tahlil qilishdir.*

***Kalit so'zlar:** Axborot xavfsizligi, o'smirlar, kiberbullining ta'siri, psixologik muammolar, onlayn faoliyat, ijtimoiy tarmoqlar, noto'g'ri ma'lumot, o'z-o'zini baholash, ijtimoiy bosim, psixologik stress, ta'lim dasturlari.*

Kirish: Axborot xavfsizligi bugungi kunda har qanday ta'lim muassasasining asosiy masalalaridan biriga aylangan. O'smirlar onlayn muhitda faol ishtirok etadilar va bu ularning shaxsiy hayoti va psixologik salomatligiga ta'sir qilishi mumkin. Ushbu maqolaning maqsadi ta'lim muassasalarida o'smirlar o'rtasida axborot xavfsizligini ta'minlashda yuzaga keladigan psixologik muammolarni tahlil qilish va ularni hal etish yo'llarini ko'rsatishdir. O'smirlar axborot texnologiyalaridan keng foydalanayotgan davrda axborot xavfsizligi muammolari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

O'smirlar axborot xavfsizligini ta'minlashda bir qator psixologik muammolar mavjud. Ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Kiberbullying:

- O'smirlar o'rtasida kiberbullying (internet orqali ta'qib qilish) keng tarqalgan. Bu holat o'smirlarning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, depressiya, xavotir va o'z-o'zini baholashning pasayishiga olib kelishi mumkin.

2. Noto'g'ri ma'lumotlar va manipulyatsiya:

- O'smirlar internetda noto'g'ri ma'lumotlarga duch kelishadi, bu esa ularning qaror qabul qilish qobiliyatini pasaytirishi va psixologik stressni oshirishi mumkin. Ular manipulyatsiyalangan ma'lumotlarga ishonishlari natijasida o'zlarini noqulay his qilishlari mumkin.

3. Maxfiylik va shaxsiy hayot:

- O'smirlar o'z shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ularning maxfiylikka bo'lgan ehtiyoji va ijtimoiy tarmoqlarda ochiqlik o'rtasidagi ziddiyat psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

4. Ijtimoiy ta'sir va raqobat:

- Ijtimoiy tarmoqlarda o'zini boshqalar bilan solishtirish, "ideal" hayot tarzini ko'rish va raqobat hissi o'smirlar orasida stress va xavotirni kuchaytirishi mumkin. Bu holat o'z-o'zini baholashni pasaytiradi va depressiyaga olib kelishi mumkin.

5. Stress va xavotir:

- Axborot xavfsizligi bilan bog'liq muammolar (masalan, kiberbullying, maxfiylikni yo'qotish) o'smirlar orasida stress va xavotirni kuchaytirishi mumkin. Bu holatlar ularning umumiy psixologik salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

6. O'z-o'zini baholash va identitet muammolari:

- O'smirlar o'z shaxsiyati va identitetini shakllantirish jarayonida internetda o'zlarini qanday ko'rsatishlari haqida xavotirda bo'lishlari mumkin. Bu holat o'z-o'zini baholashga ta'sir qiladi va psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

7. Ota-onalar va pedagoglar bilan aloqa:

- O'smirlar axborot xavfsizligi bo'yicha ota-onalar va pedagoglar bilan ochiq muloqot qilmasliklari, o'z muammolarini ularga aytmasliklari natijasida yordam olishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin.

Takliflar

- O'qituvchilar va Psixologlar o'rtasida Hamkorlik: Ta'lim muassasalarida o'qituvchilar va psixologlar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, axborot xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

- **Ijtimoiy Loyihalar va Seminarlar:** O‘smirlar uchun axborot xavfsizligi bo‘yicha ijtimoiy loyihalar va seminarlar tashkil etish, ularning xabardorligini oshirish va psixologik muammolarni hal qilishga yordam beradi.

Xulosa

Ta’lim muassasalarida o‘smirlar uchun axborot xavfsizligini ta’minlashda psixologik muammolarni tushunish va ularni hal qilish yo‘llarini topish zarur. O‘smirlarning onlayn faoliyatini xavfsiz va foydali qilish uchun ta’lim, psixologik yordam va jamoatchilik yordami muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR:

1. Askarov, A. (2022). CREATIVE THINKING IN PRESCHOOL SOCIAL PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT. *Science and innovation*, 1(B8), 87-91.
2. Rahimjon o‘g‘li, A. A. (2022). Maktabgacha Yoshdagi Bolalarning Aqliy Taraqqiyotining Rivojlanishida O ‘Yin Rivojlantiruvchi Faoliyat Sifatida. *Uzbek Scholar Journal*, 5, 207-209.
3. Asqarov, A. (2022). Maktabgacha Yosh Davrda Kreativ Tafakkurni Rivojlanishining Ijtimoiy Psixologik Aspektlari. *Евразийский журнал академических исследований*, 2(6), 882-883.
4. O‘G‘Li, A. A. R. (2022). XOTIRANI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS USULLARI. *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali*, 1(6).
5. Kamilova, F. X. (2023). MAKTABGACHA YOSH DAVRDA MANTIQUIY VA KREATIV TAFAKKUR RIVOJLANISHINING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI VA ASPEKTLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 508-512.
6. o‘g‘li Asqarov, A. R., & Turdimatov, J. (2023). KEKSALIK DAVRIDA XOTIRA JARAYONINING O ‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARINI

- PSIXOLOGIK ASOSLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 513-516.
7. o'g'li Asqarov, A. R., & Turdimatova, E. (2023). MANTIQIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH USULLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 482-485.
  8. o'g'li Asqarov, A. R., & Musayev, J. (2023). TA'LIM MUHITIDA O'QUVCHI SHAXSI XAVFSIZLIGIGA TAXDIDLAR VA ULARNI BARTARAF QILISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK USULLARI. *GOLDEN BRAIN*, 1(15), 254-258.
  9. Rahimjon o'g'li, A. A., & Baxtiyorovna, M. S. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING INTELLEKTUAL QOBILİYATLARINI SHAKLLANTIRISHDA ISTE'DODNING O'RNI. *IQRO*, 3(1), 314-316.
  10. Zaylobidin o'g'li, A. I. (2023). KICHIK MAKTAB YOSHDAGI O'QUVCHILARDA O'Z-O'ZINI ANGLASHDA IJTIMOIIYLASHUVNI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *GOLDEN BRAIN*, 1(12), 94-98.
  11. Ibroximjonovna, N. T. (2023). THE PROBLEM ANALYSIS OF THE PROCESS OF CREATIVE THINKING IN EDUCATION. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(4).
  12. Rahimjon o'g'li, A. A., & Adxam o'g'li, X. A. (2023). INKLYUZIV TA'LIM OLAYOTGAN BOLALARNI TAFAKKUR SOHASINI O'RGANISH.
  13. Rahimjon o'g'li, A. A., & Zafarjonovna, T. U. G. (2023). INFLUENCE OF TEMPERAMENT TYPES ON EDUCATIONAL EFFICIENCY. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(11).
  14. Rahimjon o'g'li, A. A. (2023). THE ROLE OF TALENT IN FORMING THE INTELLECTUAL CAPABILITIES OF PRESCHOOL CHILDREN. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(12), 146-151.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004923>

**RAQAMLI JAMIYATDA O'QITUVCHI O'QUVCHI
MUNOSABATLARINING IJTIMOYIY KUTILMALARI
MUAMMOSINI O'RGANISH**

Asqarov Anvarjon Rahimjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi

Tojimamatov Jamshidbek Iqboljon o'g'li

Fardu psixologiya yo'nalishi 2-kurs magistranti

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar keng yoritilgan bo'lib, chet el olimlarining nazariy bilimlari, amaliy ishlari, psixologik metodlaridan foydalanildi va psixologik tavsiyalar berildi.*

***Kalit so'zlar:** raqamli ta'lim, o'qituvchi-o'quvchi munosabatlari, ijtimoiy kutilmalar, texnologik savodxonlik, raqamli vositalar.*

Kirish: Raqamli jamiyatda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar, ayniqsa ijtimoiy kutilmalar doirasida, dolzarb ilmiy tadqiqot mavzularidan biridir. Digitalizatsiya jarayonida o'qituvchilarning roli, raqamli savodxonlik, va texnologiyalarning o'quv jarayonlariga integratsiyasi sezilarli o'zgarishlarni talab qilmoqda. Zamonaviy raqamli muhitda o'qituvchilar nafaqat bilim yetkazuvchilar, balki texnologik vositalarni samarali qo'llash orqali o'quvchilar bilan kommunikatsiyani yaxshilovchi shaxslar sifatida qaralmoqda. Buning ortida o'qituvchilardan yuqori darajada raqamli savodxonlik, o'quv jarayoniga innovatsion yondashuv va talabalarning raqamli vositalardan foydalanishda mas'uliyatli bo'lishlarini kutilmoqda.

Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlar orqali o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi muloqot raqamli muhitda qo'shimcha imkoniyatlarni yaratmoqda. Ushbu platformalar, masalan, o'qituvchi-o'quvchi o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishda samarali ekanligi haqida ma'lumotlar mavjud. Ammo bu jarayonlarda shaxsiy va professional chegaralarni belgilash zarurati, raqamli madaniyatni rivojlantirish ehtiyoji ham mavjud bo'lib, bu esa o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotlar Tahlili Va Metodologiya. Raqamli jamiyatda o'qituvchi-o'quvchi munosabatlarining ijtimoiy kutilmalari muammosi bir qator jihatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu munosabatlar o'zgarayotgan texnologiyalar va ijtimoiy sharoitlar ta'sirida rivojlanmoqda. Quyida bu muammoni o'rganish uchun asosiy jihatlari keltirilgan:

1. O'qituvchilarning roli:

- Raqamli jamiyatda o'qituvchilardan nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarning raqamli ko'nikmalarini rivojlantirish, ularni axborot xavfsizligi va etikasi haqida o'rgatish kutiladi. O'qituvchilar o'zlarining raqamli savodxonligini oshirishlari zarur.

2. O'quvchilarning kutishlari:

- O'quvchilar raqamli texnologiyalarni qo'llashda o'qituvchilardan innovatsion yondashuvlar, interaktiv darslar va zamonaviy o'quv materiallarini kutishadi. Ular o'zlarini qiziqtiradigan va amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim usullarini talab qiladilar.

3. Ijtimoiy tarmoqlar va aloqa:

- O'quvchilar ijtimoiy tarmoqlarda faol bo'lishlari natijasida o'qituvchilar bilan aloqa o'rnatish usullari o'zgaradi. O'qituvchilar o'z o'quvchilari bilan ijtimoiy tarmoqlar orqali muloqot qilishda ehtiyotkor bo'lishlari kerak, chunki bu munosabatlar professional va shaxsiy chegaralarni buzishi mumkin.

4. O'qituvchilarning psixologik holati:

- Raqamli jamiyatda o'qituvchilar o'zlarining psixologik holatlari va stress darajalari bilan bog'liq muammolarni boshdan kechirishlari mumkin. Ularning o'z-o'zini baholashi va o'quvchilarga ta'siri o'zaro munosabatlarga ta'sir ko'rsatadi.

5. O'qitish metodologiyalari:

- Raqamli texnologiyalarni qo'llash o'qitish metodologiyalarini o'zgartiradi. O'qituvchilar o'z darslarini raqamli platformalarda qanday qilib samarali o'tkazishlari, o'quvchilarning qiziqishini qanday saqlab qolishlari kerak.

6. O'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalari:

- Raqamli jamiyatda o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalari, masalan, jamoada ishlash, muloqot qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatlari muhim ahamiyatga ega. O'qituvchilar bu ko'nikmalarni rivojlantirishda yordam berishlari kerak.

7. Axborot xavfsizligi va etikasi:

- O'qituvchilar o'quvchilarga axborot xavfsizligi va raqamli etikani o'rgatishlari zarur. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning raqamli muhitda qanday harakat qilishlarini belgilaydi.

8. Ota-onalar bilan hamkorlik:

- O'qituvchilar va ota-onalar o'rtasida hamkorlik o'rnatish muhimdir. Ota-onalar o'z farzandlarining raqamli faoliyatini nazorat qilishda va ularni qo'llab-quvvatlashda o'qituvchilarning yordamini olishlari kerak.

Ushbu jihatlar raqamli jamiyatda o'qituvchi-o'quvchi munosabatlarining ijtimoiy kutilmalari muammosini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. O'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilash uchun zamonaviy yondashuvlar va strategiyalarni ishlab chiqish zarur.

ADABIYOTLAR:

1. Askarov, A. (2022). CREATIVE THINKING IN PRESCHOOL SOCIAL PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT. *Science and innovation*, 1(B8), 87-91.
2. Rahimjon o'g'li, A. A. (2022). Maktabgacha Yoshdagi Bolalarning Aqliy Taraqqiyotining Rivojlanishida O'qituvchi Rivojlantiruvchi Faoliyat Sifatida. *Uzbek Scholar Journal*, 5, 207-209.
3. Asqarov, A. (2022). Maktabgacha Yosh Davrda Kreativ Tafakkurni Rivojlanishining Ijtimoiy Psixologik Aspektlari. *Евразийский журнал академических исследований*, 2(6), 882-883.

4. Kamilova, F. X. (2023). MAKTABGACHA YOSH DAVRDA MANTIQUIY VA KREATIV TAFAKKUR RIVOJLANISHINING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI VA ASPEKTLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 508-512.
5. o'g'li Asqarov, A. R., & Turdimatov, J. (2023). KEKSALIK DAVRIDA XOTIRA JARAYONINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARINI PSIXOLOGIK ASOSLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 513-516.
6. o'g'li Asqarov, A. R., & Turdimatova, E. (2023). MANTIQUIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH USULLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 482-485.
7. o'g'li Asqarov, A. R., & Musayev, J. (2023). TA'LIM MUHITIDA O'QUVCHI SHAXSI XAVFSIZLIGIGA TAXDIDLAR VA ULARNI BARTARAF QILISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK USULLARI. *GOLDEN BRAIN*, 1(15), 254-258.
8. Rahimjon o'g'li, A. A., & Baxtiyorovna, M. S. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAI BOLALARNING INTELLEKTUAL QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDA ISTE'DODNING O'RNI. *IQRO*, 3(1), 314-316.
9. Zaylobidin o'g'li, A. I. (2023). KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA O'Z-O'ZINI ANGLASHDA IJTIMOIIYLASHUVNI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *GOLDEN BRAIN*, 1(12), 94-98.
10. Ibroximjonovna, N. T. (2023). THE PROBLEM ANALYSIS OF THE PROCESS OF CREATIVE THINKING IN EDUCATION. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(4).
11. Rahimjon o'g'li, A. A., & Adxam o'g'li, X. A. (2023). INKLYUZIV TA'LIM OLAYOTGAN BOLALARNI TAFAKKUR SOHASINI O'RGANISH.
12. Rahimjon o'g'li, A. A., & Zafarjonovna, T. U. G. (2023). INFLUENCE OF TEMPERAMENT TYPES ON EDUCATIONAL EFFICIENCY. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(11).
13. Rahimjon o'g'li, A. A. (2023). THE ROLE OF TALENT IN FORMING THE INTELLECTUAL CAPABILITIES OF PRESCHOOL CHILDREN. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(12), 146-151.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004925>

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TAFAKKUR JARAYONINI SHAKLLANISHIDA PSIXOLOGIK METODLARNI SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Asqarov Anvarjon Rahimjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi

Xomidov Abdullajon Adxam o'g'li

Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi

***Annotatsiya:** Mazkur maqola maktabgacha yoshdagi bolalarning tafakkur jarayonini rivojlantirishda qo'llanilayotgan psixologik metodlarning samaradorligini oshirishga qaratilgan. Ushbu yoshdagi bolalar uchun tafakkur va kognitiv rivojlanishning o'ziga xos xususiyatlari hisobga olingan holda o'yin, vizual va hikoya qilish kabi metodlardan foydalanish muhimligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'quv mashg'ulotlarining mazkur metodlar asosida tashkil etilishi bolalarning e'tibor, xotira, tasavvur va muhandislik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan.*

***Kalit so'zlar:** maktabgacha ta'lim, tafakkur jarayoni, psixologik metodlar, kognitiv rivojlanish, bolalar psixologiyasi.*

Kirish. Kognitiv rivojlanish bolalarning kelajakdagi o'quv jarayonlariga tayyorgarligi uchun muhim hisoblanadi. Psixologik metodlar orqali bolalarning tafakkur jarayonini rivojlantirish, ularning mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodiy ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi

Adabiyotlar Tahlili Va Metodologiya. Maqola mavzusi bo'yicha zamonaviy tadqiqotlar maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkurni rivojlantirishda psixologik

metodlarning samaradorligini oshirishda bir necha asosiy yo'nalishlarni ta'kidlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, ushbu yoshda bolalar kognitiv rivojlanishida muhim rol o'ynaydigan xotira, e'tibor va mantiqiy fikrlashni shakllantirishga mo'ljallangan metodlar, jumladan, o'yin va interfaol mashqlar orqali mashg'ulotlar o'tkazish o'zining samaradorligini ko'rsatmoqda. Ayniqsa, tasavvur qilish, hikoya qilish va konstruktor o'yinlar orqali vizuospatial va muhandislik ko'nikmalarini rivojlantirish muhim hisoblanadi.

Bundan tashqari, psixomotor mashqlar va didaktik o'yinlar orqali bolalarning tafakkur va til ko'nikmalarini rivojlantirish kelajakdagi o'quv jarayoniga tayyorgarlikni yaxshilaydi va ijtimoiy hamda akademik ko'nikmalarni shakllantiradi. Shu yo'sinda tashkil etilgan treninglar qisqa muddatli va uzoq muddatli ijobiy ta'sir ko'rsatishi, bolaning ijtimoiy rivojlanishiga yordam berishi mumkin.

Tadqiqotda 3-5 yoshdagi bolalar bilan maxsus treninglar tashkil etildi, ular quyidagi yo'nalishlarda olib borildi: tasavvurni rivojlantiruvchi o'yinlar, hikoya asosida vizual va fazoviy mashqlar, hamda psixomotor ko'nikmalarni kuchaytiruvchi amaliy mashg'ulotlar. Bolalarning dastlabki va oxirgi natijalari neyropsixologik baholash asosida o'lchandi

Natijalar.

Tadqiqot natijalari bolalarning tafakkur, diqqat e'tibor, xotira va ko'nikmalarida sezilarli o'zgarishlarni ko'rsatdi. Ayniqsa, hikoya asosida o'tkazilgan fazoviy mashg'ulotlar va psixomotor faoliyat bilan bog'liq treninglar bolalarning intellektual rivojlanishiga katta hissa qo'shdi. Ushbu usullar yordamida bolalar ijtimoiy va akademik muhitda yanada tayyorlangan va moslashuvchan bo'lib o'sishadi

Xulosa va Tavsiyalar.

Psixologik metodlardan samarali foydalanish bolalarning intellektual va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda hikoya qilish, o'yin va konstruktiv mashqlar kabi metodlarning qo'llanilishi tavsiya etiladi. Ushbu metodlar nafaqat tafakkurni, balki kelgusidagi o'quv va shaxsiy hayotdagi muvaffaqiyatlarini ham ta'minlashi mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. Askarov, A. (2022). CREATIVE THINKING IN PRESCHOOL SOCIAL PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT. *Science and innovation, 1*(B8), 87-91.
2. Rahimjon o'g'li, A. A. (2022). Maktabgacha Yoshdagi Bolalarning Aqliy Taraqqiyotining Rivojlanishida O 'Yin Rivojlantiruvchi Faoliyat Sifatida. *Uzbek Scholar Journal, 5*, 207-209.
3. Asqarov, A. (2022). Maktabgacha Yosh Davrda Kreativ Tafakkurni Rivojlanishining Ijtimoiy Psixologik Aspektlari. *Евразийский журнал академических исследований, 2*(6), 882-883.
4. Kamilova, F. X. (2023). МАКТАБГАЧА YOSH DAVRDA MANTIQUIY VA KREATIV TAFAKKUR RIVOJLANISHINING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI VA ASPEKTLARI. *Educational Research in Universal Sciences, 2*(5), 508-512.
5. o'g'li Asqarov, A. R., & Turdimatov, J. (2023). KEKSALIK DAVRIDA XOTIRA JARAYONINING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARINI PSIXOLOGIK ASOSLARI. *Educational Research in Universal Sciences, 2*(5), 513-516.
6. o'g'li Asqarov, A. R., & Turdimatova, E. (2023). MANTIQUIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH USULLARI. *Educational Research in Universal Sciences, 2*(5), 482-485.
7. o'g'li Asqarov, A. R., & Musayev, J. (2023). TA'LIM MUHITIDA O'QUVCHI SHAXSI XAVFSIZLIGIGA TAXDIDLAR VA ULARNI BARTARAF QILISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK USULLARI. *GOLDEN BRAIN, 1*(15), 254-258.

8. Rahimjon o'g'li, A. A., & Baxtiyorovna, M. S. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING INTELLEKTUAL QOBILİYATLARINI SHAKLLANTIRISHDA ISTE'DODNING O'RNI. *IQRO*, 3(1), 314-316.
9. Zaylobidin o'g'li, A. I. (2023). KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA O'Z-O'ZINI ANGLASHDA IJTIMOIYLASHUVNI O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *GOLDEN BRAIN*, 1(12), 94-98.
10. Ibroximjonovna, N. T. (2023). THE PROBLEM ANALYSIS OF THE PROCESS OF CREATIVE THINKING IN EDUCATION. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(4).
11. Rahimjon o'g'li, A. A., & Adxam o'g'li, X. A. (2023). INKLYUZIV TA'LIM OLAYOTGAN BOLALARNI TAFAKKUR SOHASINI O'RGANISH.
12. Rahimjon o'g'li, A. A., & Zafarjonovna, T. U. G. (2023). INFLUENCE OF TEMPERAMENT TYPES ON EDUCATIONAL EFFICIENCY. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(11).
13. Rahimjon o'g'li, A. A. (2023). THE ROLE OF TALENT IN FORMING THE INTELLECTUAL CAPABILITIES OF PRESCHOOL CHILDREN. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(12), 146-151.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004932>

СОПОСТАВЛЕНИЕ РУССКИХ И УЗБЕКСКИХ НАРОДНЫХ СКАЗОК

Низамитдинова Алия Эльгизовна

студентка II курса

факультета начального образования ТГПУ имени Низами

Миртурсунова Юлдуз Абдумаликовна

и.о.доцента

ТГПУ имени Низами

***Аннотация:** в статье рассматриваются различные методы анализа русских и узбекских народных сказок; раскрываются основные сходства и различия в классификации русских и узбекских народных сказок; описываются и сравниваются герои русских и узбекских народных сказок.*

***Ключевые слова:** русские народные сказки, узбекские народные сказки, сборник сказок, классификация сказок, фольклор, характеристика, сказки разных народов.*

***Annotatsiya:** maqolada rus va o'zbek xalq ertaklarini tahlil qilishning turli usullari muhokama qilinadi; rus va o'zbek xalq ertaklarini tasniflashdagi asosiy o'xshashlik va farqlar ochib beriladi; Rus va o'zbek xalq ertaklari qahramonlari tasvirlanadi va qiyoslanadi.*

***Tayanch so'zlar:** Rus xalq ertaklari, o'zbek xalq ertaklari, ertaklar to'plami, ertaklar tasnifi, xalq og'zaki ijodi, xususiyatlari, turli xalqlarning ertaklari.*

Смысл детских сказок никогда не лежит на поверхности. Чтобы понять, что нам хотел передать народ, нужно углубляться в смысл текста, обдумать его, — и только тогда можно понять всю житейскую мудрость народа, его быт, заботы, обычаи и традиции. Можно предположить, что в сказках наши предки пытались высказать свое видение мира.

На Руси одним из первых публикаторов детских сказок была Е.А. Авдеева, далее к ней присоединился А.Н. Афанасьев, выпустив первый сборник и книгу «Русские детские сказки» в 1871 году. Сам процесс изучения сказок происходил в 19 веке. А.Н. Афанасьев — человек, благодаря которому сказку стали использовать в педагогической литературе, а не просто в народном быту.

Основательно изучать особенности узбекских народных сказок стали совсем недавно, несколько позже, чем русские сказки. Процесс исследования происходил примерно в 1920-х годах. Одним из первых исследователей узбекского фольклора был Г.А. Джалалов, написавший книгу «Узбекский народный сказочный эпос». Считаем, что его можно назвать узбекским первопроходцем, потому что именно за ним последовали и другие исследователи: М. Афзолова, Б. Каримова, Х. Зорифова.

Однако, как проходил сам процесс изучения сказок? Изучая деятельность этих исследователей, можно понять, что процесс изучения сказок происходил почти одинаково как в русском, так и в узбекском фольклоре. И в обоих случаях нельзя отметить четкие критерии выделения сказок. Это, возможно, особенность сказок во всем фольклоре, как в славянском, так и в восточном и европейском. Но все же есть основной принцип, которого придерживались авторы, — принцип классификации на три группы. Это мы и рассмотрим подробнее.

По сей день самой лучшей и удобной классификацией является классификация А.Н. Афанасьева. Это деление сказок на волшебные, бытовые и сказки о животных. С чем согласился и европейский, и восточный фольклор.

Так ли это происходит и в узбекском фольклоре? Не совсем. Г.С. Джалалов на этом не остановился. Он стал искать, от чего именно и почему сказки делятся на такие группы. Он углубился в историю узбекского народа и отметил, что само происхождение и деление сказок на такие группы обуславливается тем, что в древности узбеки часто осмысливали мифы и легенды, и, убирая потаённый смысл, переносили их в сказки. Можно сказать, что в принятии классификации А.Н. Афанасьева в узбекском фольклоре сыграл значение тот факт, что узбекский народ много переосмыслил мистическую сторону легенд и мифов. Особенно это выражено в бытовых сказках. Мифы переходили в них, но теряли свою мистику и становились более социальными и приземлёнными. Но они все же не теряли свой восточный колорит. Как, например, в народной узбекской сказке «Кахрамон», рассказывается о вещице птице Семург, к которой обращается главный герой Кахрамон за помощью в гадании. В гадании мы видим связь с обрядами и ритуалами. Таким образом, в узбекском фольклоре бытовые сказки очень связаны с героико-фантастическими сказками. Это можно увидеть еще в сказке «Алпамыш».

В узбекском фольклоре огромное внимание уделяется сатирическим сказкам. И именно в них проявляется глубокий смысл, острый и язвительный язык, черты узбекского народа и элементы смеховой культуры узбеков. Какие же мотивы и темы несут в себе чаще всего узбекские сказки? Основной темой сатирических сказок является высмеивание ханов и баев. В них показывается обычный народ, который выступает против их несправедливости, глупости и жадности. Одна из таких сказок — «Жадный богач и вор Абдурахмон» («Xasis boy bilan Abdurahmon o'g'ri»). В этой сказке вор обманул и обхитрил жадного баю.

Мотивы социального неравенства и разделение общества на классы являются основными в узбекской народной сатире. К таким мотивам можно так же привести примеры таких сказок, как: «Глупый падишах» («Ахмоқ podsho»),

«Две муллы» («Ikki mullo»), «Судья» («Qozi») и другие. Главным героем таких сказок выступает Насреддин Афанди. Например, в сказке «Афанди и Падишах».

В волшебных сказках и сказках о животных в русском и узбекском фольклоре нет больших различий. Образы и сюжеты в таких сказках «бродячие», т.е. такие, которые могут бытовать не только в русском, но и в узбекском фольклоре. Среди таких можно отметить сюжет узбекской сказки «Бей, дубинка!» и ее русский вариант «Конь, скатерть и рожок!». Но несмотря на то, что сюжетные линии похожи, в каждом народе сказки трактуются иначе и имеют свой национальный колорит. Читая два схожих варианта сказок, мы никогда не спутаем, какая сказка создана русским, а какая узбекским народом. Так же используется антропоморфизм в сказках о животных, основная мысль которых — передать мораль и мудрость народа через характер и устоявшиеся образы всем известных животных.

Таким образом, можно сказать, что сказки русского и узбекского народов имеют похожие классификации и несут в себе почти одну и ту же мысль. Но тем не менее, нужно отметить различия в образной структуре сказок и расхождения в общепринятой классификации А.Н. Афанасьева.

Какие черты имеются в характеристике главных героев? Сходны ли они между собой в сказках двух народов и какие у них различия? Главные герои сказок узбекского и русского фольклора очень близки, а некоторые и вовсе одинаковы и имеют тот же характер.

Например, образы волка и лисы отражаются в узбекской сказке «Волк и Лиса» и ее русским вариантом «Лисичка-сестричка и серый волк». Только в узбекской версии лиса обманула и подставила волка, когда он ел виноград, а в русской версии действие происходило зимой и вместо винограда была рыба в проруби. В общем, черты глупого и наивного серого волка и хитрой лисы-плутовки имеются и в русском, и в узбекском фольклоре.

Самой распространенной фигурой русской народной сказки является Баба Яга. Как ее только не представляли в разных сказках! Это уродливая лесная

старуха, которая живет в избушке и летает на метле. Ее боятся взрослые и дети, ходят слухи, что она любит «истопить баньку» и воровать детей. Уходя в корни фольклора, считается, что она является проводником потусторонних сил. Но, с другой стороны, многие сказочники показывают, что за своей злостью Баба Яга скрывает свое доброе сердце. Например, в сказке «Иван Царевич» она помогла Ивану в поиске нужных предметов, указала ему правильную дорогу и даже стала его другом.

Образ лесной ведьмы в сказке «Тан-Батыр» играет Убрылы Карчы. Она имеет исключительно отрицательный характер. И, как отмечал В.Я. Пропп, ее особенность заключается в следующем: если победить или разгадать сущность Убрылы Карчы, можно подчинить ее себе.

Так же нужно отметить птицу Семург, часто встречающуюся в узбекских народных сказках и ее прототип — русскую Жар-Птицу.

Героев русских былин и героических сказок — богатырей, можно сравнить с узбекским Алпамышем, который, как и Илья Муромец, обладал несравненной силой и мужеством, защищал, воевал за честь своей Родины.

Перечисляя образы, можно отметить, что все они между собой очень похожи. Но не все персонажи русских сказок имеют прямое сходство с узбекскими.

Например, как отмечено ранее, в узбекских сказках богачей и шахов презирали, они считались жадными и безжалостными. Им противопоставляли бедняков и батраков, которые, несмотря на свое низкое положение в обществе, имели огромное доброе сердце.

В русских сказках же такое не наблюдается. В них восхваляют князей, как, например, в сказке «Клад царя Константина», «Сказание о князьях Владимирских» — легенда о великих царях Руси. И даже в сказке-слове «Слово о полку Игореве», в котором показывают события неудачного похода русских на половцев, князя все равно уважают и относятся к нему с почётом. Конечно, есть

сказки, в которых царь представляется нам грубым, расточительным. Как в сказке «Три заколдованных князя», но такие сказки встречаются реже.

Когда читаем русские народные сказки, мы погружаемся в атмосферу леса, крестьянской жизни, обрядов, перед нами мелькают мужественные богатыри на своих конях, в прекрасных замках живут князи — нас пронизывает русским духом. Когда читаем узбекские сказки, мы окунаемся в восточный колорит, жаркий климат, видим перед собой образы жадных баев и смешного Афанди, который своей смекалкой и ловкостью может перехитрить падишаха, музыкантов, играющих на народных инструментах и изобилие фруктов.

Узбекская волшебная сказка Зумрат ва Киммат является аналогом русской волшебной сказки «Морозко», но в их сюжетах есть различия. Если в сказке «Морозко» действие сказки разворачивается зимой, то в узбекской версии действие происходит весной.

Является ли сказка заимствованной из русского фольклора или это является параллельным существованием сюжетов, — неизвестно. Не сохранилось точных сведений о том, в каком веке было первое упоминание данной узбекской сказки.

Испытание в узбекской сказке связано с более мягким наказанием-превращением в куст с шипами, что передает национальные особенности узбекского фольклора -склонность к метаморфозам, превращениям, дабы избежать какого-либо испытания или наказания, или как следствие получения наказания за проявление негативных человеческих качеств.

Сказки всех народов одновременно очень разные, но такие похожие и они переплетаются между собой! А главный мотив, который несут в себе детские сказки всех народов — победа добра над злом и вера в чудо с самого раннего детства!

Список использованной литературы:

1. Афзалов М., Узбекские народные сказки. Том 2.
2. Джалилов Г.А., «Узбекский народный сказочный эпос».
3. Капица Ф.С., Колядич Т.М., «Русский детский фольклор» (2002).
4. Пропп В. Я., «Русская сказка» (2000)
5. URL: <https://fayllar.org/ozbekiston-respublikasi-xalq-talimi-vazirligi-ajiniyoz-nomidag-v15.html?page=4>
6. URL: <https://moluch.ru/archive/114/29526/>
7. URL: <https://www.google.co.uz/amp/s/skazkibasni.com/uzbekskie-narodnye-skazki%3famp>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004936>

INNOVATIVE APPROACHES TO DEVELOPING STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE

Imomova Nigora Paziljonovna

Faculty of Agrobiology

Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology

***Annotation:** This article analyzes the application of innovative approaches to developing communicative competence among students in higher educational institutions. It explores how modern innovative technologies can enhance communication between students and teachers, bringing it to a new level.*

***Keywords:** communicative competence, innovative approach, technology, interactive methods, linguistic development.*

Introduction

Communicative competence is a key factor in modern society, where information and communication technologies are rapidly advancing, forming the basis for essential skills required for a successful professional career. This is particularly significant in higher education, where communicative skills are crucial for students' learning process. The President of the Republic of Uzbekistan, Sh.M. Mirziyoyev, has emphasized the importance of providing youth with quality education and fostering their capabilities, highlighting the need for developing communicative skills in education.

Relevance of the Research

Enhancing communicative competencies among students in technical higher educational institutions has become a pressing issue today. The development of technology and digital tools necessitates not only technical knowledge but also communicative skills. Additionally, adapting to the demands of a competitive global job market and fostering mutual understanding and tolerance in society are essential.

Objective of the Research

The main objective of this paper is to develop an innovative approach aimed at improving communicative competence among students in technical higher educational institutions. This approach seeks to elevate communication between students and teachers through technology and interactive methods, preparing students for successful professional careers.

Main Tasks of the Research

1. Analyze existing studies and methods for developing communicative competence.
2. Identify the shortcomings of traditional education and complement them with new methods.
3. Develop an innovative approach based on interactive activities and technology.
4. Develop assessment methods and criteria for evaluating communicative competence.

Using Innovative Technologies

Innovative technologies play an essential role in enhancing communicative interactions between students and teachers. By enriching the learning process with online platforms such as Moodle and Google Classroom, educational materials can be presented and assessment systems implemented. Virtual discussions, simulations, and video conferences further allow students to develop both technical and social communication skills.

A crucial factor in improving our communicative abilities is exposure to various communication styles and situations. This can involve engagement with different types of media, such as books, films, and news articles, and interaction with people from

different backgrounds and cultures. By familiarizing ourselves with diverse communication styles, we can deepen our understanding of how language is used and interpreted in various contexts. Furthermore, as we continue to improve our communicative competence, it is essential to remember the ethical considerations associated with effective communication. This includes respecting others' perspectives and recognizing the potential impact of our words and actions on those around us. By employing empathy and attentiveness in our communication, we can build stronger relationships and foster a more positive and inclusive communication environment.

Communicative competence refers to the ability to convey and understand messages effectively across different contexts. It encompasses linguistic, sociolinguistic, discourse, and strategic competencies. Developing communicative competence is critical because it enables individuals to engage in meaningful communication, manage social interactions, and succeed in academic and professional settings. Innovative approaches in language learning use technology, interactive activities, and task-based methodologies to create an engaging and immersive learning environment. By integrating these approaches, educators can encourage active participation, foster authentic communication, and provide opportunities for meaningful language practice, ultimately enhancing students' communicative competence.

Methodology for Developing Communicative Competence Based on Innovative Approaches

The methodology for developing communicative competence based on innovative approaches offers a promising pathway for improving students' language skills and fostering effective communication. By incorporating interactive activities, leveraging technology, and providing targeted feedback, educators can create a dynamic learning experience that promotes communicative competence. Moving forward, consistently evaluating the impact of these approaches and committing to professional development will play a crucial role in advancing communicative competence pedagogy and ensuring sustainable progress in language learning. As

educators strive to meet the evolving needs of language learners, the integration of innovative strategies will undoubtedly play a central role in shaping the future of communicative competence development.

Interactive Teaching Methods

Group work, role-playing, debates, and open discussions in education foster students' communicative abilities. Such activities not only enhance communication skills but also promote independent thinking and mutual understanding.

Assessment of Communicative Competence

Portfolios, project work, and online tests form an integral part of the innovative approach to assessing communicative competence. Evaluating students' communication skills through practical projects enables testing their communicative abilities in real situations.

Example in Technical Higher Educational Institutions

In technical higher educational institutions, developing communicative competencies in technical subjects involves teaching field-specific vocabulary and grammar, working with technical documents, and developing skills in preparing and presenting presentations. Additionally, group projects and communication with industry partners can enhance students' practical experience.

Conclusion

Developing students' communicative competence through innovative approaches plays a crucial role not only in providing effective education but also in preparing them for successful professional careers. By utilizing technology, applying interactive methods, and engaging in practical projects, students can not only improve their technical knowledge but also strengthen their communication skills.

Recommendations

Integrating innovative approaches into the educational process of higher educational institutions and adapting them to meet students' needs can create a more effective education system.

REFERENCES:

1. **"Innovatsion Pedagogik Texnologiyalar"** - Abdullayev A., Tashkent, 2021. Ushbu kitobda innovatsion ta'lim texnologiyalari, ularning qo'llanilishi va ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish usullari yoritilgan.
2. **"Pedagogik innovatsiyalar"** - Qosimov N., Toshkent: Fan nashriyoti, 2019. Ushbu asarda pedagogik innovatsiyalarning nazariy va amaliy asoslari bayon etilgan.
3. **"O'qituvchi nutq madaniyati va kommunikativ ko'nikmalar"** - Tashkent: O'qituvchi, 2020. Ushbu asar o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga bag'ishlangan.
4. **"Ta'limda kommunikativ metod va texnologiyalar"** - Mahkamov R., Tashkent, 2019. Kitobda kommunikativ yondashuv va texnologiyalar yordamida o'qitish usullari batafsil tahlil qilingan.
5. **"Ta'limdagi kommunikativ kompetensiyani shakllantirish"** - Xayrullayeva N., Tashkent: Ilm ziyo nashriyoti, 2021. Talabalar orasida kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish uchun samarali innovatsion usullardan foydalanish ko'rib chiqiladi.
6. **Hymes, D. (1972). "On Communicative Competence"** - In "Sociolinguistics", Penguin Books. Bu kitob kommunikativ kompetensiya tushunchasining asosiy tamoyillarini o'rganish uchun tavsiya etiladi.
7. **Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). "Approaches and Methods in Language Teaching"** - Cambridge University Press. Innovatsion yondashuv va kommunikativ metodologiyalarning chet tilini o'rgatishdagi ahamiyatini batafsil yoritadi
8. KARIMOV, Muhammadrahim. "TA'LIM VA TARBIYADA OILA OMILI." *News of UzMU journal* 1.1.3 (2024): 121-124.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048401>

DAVLAT UNIVERSITETIDA DARS BERISH BO‘YICHA KENG QAMROVLI FIKR

Arslonbekova Ra’no Arslonbekovna

Ingliz Tili Kafedrası Dotsenti

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

54 Mustaqillik Ave. Toshkent 100007, O‘zbekiston

r.arslonbekova76@gmail.com

***Annotatsiya.** Ushbu maqola davlat universitetining ikkinchi kurs talabalari guruhi bilan o‘tkazilgan dars haqida tanqidiy fikr beradi. Talabalarning ingliz tilini bilishi pre-intermediate darajasida. Ingliz tili o‘qitishning asosiy vositasi bo‘lsa-da, murakkab atama va iboralarni aniqlashtirish uchun vaqti-vaqti bilan rus va o‘zbek tillari ishlatilgan. Darsning asosiy muvaffaqiyatli elementlari va takomillashtirish bo‘yicha takliflar keltirilgan. Bundan tashqari, diqqat markazida bo‘lgan universitet ichida talabalarga yo‘naltirilgan o‘qitish tamoyillarini tushuntirish uchun to‘liq tahlil taklif etiladi biznes ingliz tili. Talabalarning faolligini oshirish va o‘rganishni osonlashtirish uchun turli xil interaktiv tadbirlar o‘tkazildi.*

***Kalit so‘zlar:** darsni aks ettirish, biznes ingliz tili, so‘z boyligini rivojlantirish, interfaol mashg‘ulotlar, sinfga jalb qilish, darsga tayyorgarlik, talaffuz amaliyoti, tinglab tushunish, o‘quv natijalari.*

***Аннотация.** В этой статье дается критический анализ урока, проведенного с группой студентов-второкурсников в государственном университете. Уровень владения английским языком у студентов находится на уровне pre-intermediate. Хотя английский язык является основным средством обучения, иногда для разъяснения сложных терминов и выражений использовались русский и узбекский языки. Излагаются ключевые успешные элементы урока, а также предложения по улучшению. Кроме того, предлагается тщательный анализ принципов преподавания, ориентированного на студентов, в университете, где основное внимание уделяется деловому*

английскому. Для повышения вовлеченности учащихся и облегчения процесса обучения использовались различные интерактивные мероприятия.

Ключевые слова: осмысление урока, деловой английский, развитие словарного запаса, интерактивные мероприятия, вовлечение в класс, подготовка к уроку, практика произношения, понимание на слух, результаты обучения.

Annotation. This article provides a critical reflection on a lesson conducted with a group of sophomore students at a public university. The students' proficiency in English is at a pre-intermediate level. While English is the primary medium of instruction, Russian and Uzbek were occasionally employed to clarify complex terms and expressions. Key successful elements of the lesson are outlined, along with suggestions for improvement. Additionally, a thorough analysis is offered to elucidate the principles of student-centered teaching within the university, where the focus is on Business English. Various interactive activities were employed to enhance student engagement and facilitate learning.

Keywords: lesson reflection, business English, vocabulary development, interactive activities, classroom engagement, lesson preparation, pronunciation practice, listening comprehension, learning outcomes.

The objectives of the lesson included introducing students to new business-related vocabulary and the structure of relative clauses, while also enhancing their listening, reading, speaking, and writing abilities. Additionally, the lesson aimed to improve students' vocabulary, grammar, collaborative skills, and overall language proficiency.

Learning Outcomes:

By the end of the lesson, students were expected to:

- Recognize and correctly use relative clause structures.
- Identify and use specific business vocabulary.
- Read and write words associated with advertising.
- Accurately pronounce and spell terms related to the topic of "advertising".

Prior to introducing the grammar structure of relative clauses, students were familiarized with some advertising vocabulary. The lesson was designed to provide

ample practice opportunities through activities such as video watching, vocabulary exercises, spelling tasks, and comprehension in Russian.

Step 1: Preparation

Prior to the lesson, I arrived early to ensure that all necessary materials and equipment were ready. I reviewed the lesson plan thoroughly, making adjustments as needed. Upon the students' arrival, I greeted them warmly, engaging in small talk to create a welcoming atmosphere. Research by Smith and Johnson (2007) suggests that teachers' greetings can positively influence students' engagement and behavior, encouraging a more focused and respectful learning environment.

Step 2: Review and Recap

The lesson began with a review of the expressions covered in the previous session. I selected words from the students' notebooks and asked them to translate these terms from Russian to English. This activity ensured that all students participated actively and helped reinforce correct pronunciation and comprehension.

Step 3: Spelling Exercise

The next activity focused on spelling accuracy. Students were provided with handouts containing vocabulary exercises, where they had to match words with their definitions. The activity was well-received, with students eagerly participating by raising their hands and answering enthusiastically.

Step 4: Video Exercise

The video activity aimed to develop students' listening comprehension, along with their reading and writing skills. Students were particularly excited about this task. I distributed handouts with instructions for the video-related exercises, which were read aloud and discussed to ensure understanding. Students translated the instructions into Russian as a comprehension check. The exercises included various question types such as true/false, matching, and vocabulary tasks, designed to test students' memory and understanding.

Step 5: Group Collaboration

The subsequent activity involved group work, with the goals of fostering teamwork, enhancing communicative and writing skills, and promoting knowledge sharing. Students were divided into two groups: one mixed-gender and one all-male. The task required students to fill in blanks with appropriate words related to "advertising." The competitive nature of the activity motivated students to participate actively.

Throughout the task, I provided guidance and support to both groups, ensuring they stayed on track.

Step 6: Skill Development

The final activity focused on developing students' speaking and creative thinking skills. Students were asked to present their homework, which involved creating an advertisement poster and describing it using relative clauses and relevant vocabulary. Each student presented their work to the class, while I monitored from the back to ensure that everyone was attentive.

Reflection on Student-Centered Learning

In my assessment, the lesson was predominantly student-centered (Tashpulatova, 2024), as evidenced by several key factors. Firstly, students were given the opportunity to construct their own understanding by engaging in creative tasks, listening to each other, and reflecting on both their own and their peers' responses. This approach aligns with the educational philosophy espoused by Thompson (2004), which emphasizes the importance of creative thinking and information skills.

Moreover, the high level of student participation throughout the lesson is indicative of an effective student-centered approach. Students were actively involved in every stage, demonstrating a willingness to engage, correct each other, and share feedback. Although the classroom environment may have appeared chaotic at times, the benefits of this engagement outweighed the need for strict discipline. As Anderson and Roberts (2010) argue, fostering an environment where students are active learners enhances their ability to apply knowledge to real-world situations.

The friendly and supportive atmosphere I created was likely a significant factor in encouraging student participation. The positive rapport between teacher and students, as well as among peers, contributed to a dynamic and effective learning environment. Encouraging students to articulate and refine their thoughts during tasks further supported their learning.

However, the lesson could have been improved by providing students with a clear outline of the learning outcomes at the beginning. This would have helped students form a clearer picture of the lesson's goals and better understand the purpose of each activity.

The group work competition also reinforced the student-centered approach by creating a competitive yet collaborative learning atmosphere. This activity not only motivated students but also promoted skills such as teamwork, knowledge sharing, and critical thinking. However, a more balanced approach to group formation could have mitigated the gender imbalance observed during the activity. A more equitable division or a male versus female competition might have yielded better results.

Conclusion

As Arslonbekova (2024) pointed out that education is key to students' future career and personal development. Therefore, it is essential to facilitate students to be involved in activities. Students who participated in various activities during the lesson were noticeably more motivated than those who were less engaged. To foster such motivation, educators should carefully select teaching materials and employ a diverse range of activities and exercises.

REFERENCES

- Allday, A.R. and Pakurar, K. (2007). Effects of Teacher Greetings on Student On-task Behavior, *Journal of Applied Behavior Analysis*, 40(2):317-20
- American Institute for Research, Authentic Materials. September, 2007
- Arslonbekova, R. (2024). Contemporary approaches in assessment of students in high education in case of digital education. " *Science Shine*" *International scientific journal*, 15(1).
- Biggs & Tang, C. Teaching for Quality Learning at University. 4th edition, Society for Research into Higher Education & Open University Press, 2011.
- Napoli, D. R. What is Student-centred Learning?, Educational Initiative Centre
- Tashpulatova, N. B. (2024). Assessment for learning: definition, purpose, distinctive features. *Innovative Development in Educational Activities*, 3(10), 37–41.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048409>

ОИЛАВИЙ ЗЎРАВОНЛИКДАН ЖАБРЛАНГАН ШАХСЛАРДА ИЧКИ ЗИДДИЯТ МУАММОСИ

Раъно Исмайлова

Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети
“Амалий психология” кафедраси доценти, п.ф.н.(Ph.D)

АННОТАЦИЯ

Мақолада оилавий зўравонликдан жабрланган шахсларда ички зиддиятлар муаммосида кўриб чиқилади. Шахс ички зиддият ҳодисасини тушунишга қаратилган назарий ёндашувлар таҳлил қилинади. Шунингдек мақолада жабрланган шахсларда ички зиддиятнинг намаён бўлиши ва бошқа психик ҳолатлар билан боғлиқлиги эмпирик жиҳатдан ўрганилганлиги ва таҳлил этилгани ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: оилавий зўравонлик, ички зиддият, психика, шкала, жабрланувчи, гендер хусусият, мотивацион, маънавий, ролли зиддият.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается проблема внутренних конфликтов у лиц, пострадавших от семейного насилия. Анализируются теоретические подходы, направленные на понимание феномена внутреннего конфликта личности. Также в статье говорится об эмпирическом изучении и анализе проявления внутреннего конфликта у потерпевших и его связи с другими психическими состояниями.

Ключевые слова: семейное насилие, внутренний конфликт, психика, шкала, жертва, гендерная характеристика, мотивацион, нравственный, ролевые конфликты.

ANNOTATION

The article examines the problem of internal conflicts in individuals who have suffered from domestic violence. Theoretical approaches aimed at understanding the phenomenon of internal conflict of personality are analyzed. The article also discusses the empirical study and analysis of the manifestation of internal conflict in victims and its connection with other mental states.

Key words: domestic violence, internal conflict, psyche, scale, victim, gender characteristics, motivation, moral, role conflicts.

КИРИШ

Оила азалдан миллат бешиги бўлиб, жамиятнинг энг муҳим таркибий қисми сифатида оила фаровонлиги ва барқарорлиги давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий барқарорлигининг шарти ҳамда стратегик хавфсизлигининг кафолатидир. Шунга қарамай, замонавий дунёда оилавий зўравонлик муаммоси оилани инқироз ҳолатига олиб келиши бир қатор омиллар ва ҳалокатли жараёнларда намоён бўлмоқда.

Тадқиқотнинг долзарблиги шундан иборатки, оилавий зўравонликдан жабрланган шахс ички қарама-қаршиликлар муаммоси жуда муҳим, чунки ички қарама-қаршиликларнинг юқори даражаси уларнинг шахслараро муносабатларига салбий таъсир кўрсатиши ва шахсий ривожланишига тўсқинлик қилиши мумкин. Замонавий психологиянинг вазифаси зўравонликдан жабрланган шахсни шунчаки тинчлантириш ва сабрли бўлишга йўналтириш эмас, балки уларнинг мустақиллиги ва ижтимоий фаоллигини ошириш, мустаҳкамлаш, ўзига бўлган ишончни ривожлантириш ва қатъиятлилик, эркин шахсни шаклланишига ёрдам беришдан иборатдир.

Психологик нуқтаи назардан, шахсдаги ички зиддият муаммоси жабрланган шахснинг психологик саломатлигини тушуниш контекстида катта аҳамиятга эга. Шахс ички зиддиятлари шахс онгида тегишли тажрибалар билан ифодаланган турли шахсий шаклланишларнинг тўқнашувидан иборат бўлган психологик зиддиятларни бирлаштиради.

Ҳозирги вақтда шахс ички зиддияти ўзбек тилида "зиддият", "конфликт", "низо", "қарама қаршилик" каби атамалар билан ва психологик адабиётларда қарама-қарши мотивлар, мақсадлар ҳамда ҳаракатлар тўқнашуви билан тавсифланган кенг кўламли вазиятларга нисбатан кўриб чиқилади.

Илмий манбаларга эътибор берсак, асосан шахслараро зиддиятлар мавзусида кўплаб тадқиқотлар олиб борилган лекин шахс ички зиддиятлари мавзусида эса жуда кам илмий ишлар олиб борилган. Бу ҳодисанинг

мураккаблиги билан боғлиқ, гарчи шахс ички зиддиятлари муаммосини илмий-амалий жиҳатдан ўрганиш XIX асрнинг иккинчи ярмида бошланган. Оилавий зўравонликдан жабрлаган шахсда (эр ёки хотин) ички низоларни ўрганишнинг долзарблиги замонавий мураккаб ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий воқелик шароитида ушбу тоифадаги шахсларнинг ўзини ўзи англаш, ҳаётда қатъий қарор қабул қила олиши, ўз ижтимоий фаоллигини ҳамда психологик саломатлигини нафақат сақлаш, балки мустаҳкамлаш зарурати билан боғлиқ.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Шахс ички зиддиятларини иккита ижобий тенденция, иккита салбий тенденция, бир мавзу юзасидан психикадаги ижобий ва салбий тенденциялар ўртасидаги кураш деб қараш мумкин. Албатта, классик психоанализ тарафдорлари биринчилардан бўлиб ички зиддият феноменини тушуниш, унинг табиати ва фаолият шакллари аниқлаш йўлида изчил ҳаракат қилишди. Шундай қилиб, К.Г. Юнг шахс ички зиддиятини шахс таркибий қисмларининг, шу жумладан архетипларга, унинг асосий ижтимоий муносабатларига ва ташқи дунё билан муносабатларига асосланган тарқоқлик натижаси деб ҳисоблади. [10] Архетиплар индивидуал ривожланиш жараёнида инстинктив равишда такрорланадиган коллектив онгсизликни тўплайди. Барқарор архетиплар-тасвирлар шахсни қатъий йўналтириб, рағбатлантирса-да, инсон онгли равишда коллектив онгсиз талабларга қарши туриши мумкин. Агар архетиплар онгли Эго томонидан ўзбошимчалик билан блокланган бўлса, ички зиддият пайдо бўлади. К.Юнг психиканинг табиий чуқур функцияси сифатида интуицияни шахснинг вазият устидан назоратини сақлаб туришидаги алоҳида ролини қайд этади.

Психоанализнинг яна бир кўзга кўринган вакили А.Адлер ички зиддиятни кўпинча бевосита ижтимоий муҳит, шунингдек, бутун жамият томонидан қўйиладиган ҳақиқий шахс хусусиятлари ва маълум идеаллаштирилган моделлар ўртасидаги номувофиқлик натижаси деб ҳисоблади. Ички зиддият ва ўзини идеалга мос келмаслиги учун компенсация сифатида шахс мукамаллик

ва ўзини тўлиқ ҳис этмаслик комплексини енгиш стратегиясини ривожлантиради.

В. Франкл эса шахс ички зиддиятни экзистенциал бўшлиқ, шахс томонидан маъно ҳосил қилувчи қадриятларнинг йўқлиги ёки йўқолиши билан боғлайди. [7] Шунингдек, Э.Фромм инсоннинг ички зиддиятининг барҳам топиб бўлмаслигини қайд этиб, уни экзистенциал деб атаб, замонавий жамият қадриятлари ва инсоннинг масъулиятни ўз зиммасига олиш кўркуви билан мустаҳкамланишини эътироф этади. [8] К.Хорни фикрича шахс ички зиддиятининг асосий манбаи эрта болалик даврида хавфсизликка бўлган эҳтиёжнинг қондирилмаслиги ва бу охир-оқибат сурункали хавотирланишнинг ривожланиши билан бирга ўзига ва атроф-муҳитга невротик талабларнинг пайдо бўлишига олиб келади. [9] К. Левин фикрича шахс ички зиддиятни қутб кучларини бошқарадиган, инсон яшаши керак бўлган шарт-шароитлар деб таърифлаб, ички зиддиятлар одамлар бир вақтнинг ўзида бир хил ҳажмдаги қарама-қарши йўналишдаги кучларга дучор бўладиган вазият сифатида талқин қилди. [4]

А.Р. Лурия фикрича шахс ички зиддиятининг мазмуни аффе́кт ҳисобланади ва унинг кейинги хатти-ҳаракатларининг тартибсизланишини белгилайди.[5] В.С. Мерлин эса шахснинг мотивлари ва муносабатларида ички қарама-қаршилиқларнинг пайдо бўлишида ижтимоий ҳаётнинг ташқи чекловларининг муҳим ролини таъкидлади. [6] А.Н. Леонтьев шахснинг ички тузилишидаги мотивацион қарама-қаршилиқлар туфайли ички низолар тузилмаси пайдо бўлишини эътироф этади. [3] Шунингдек, Ф.Василюк ички зиддиятларни асосида шахснинг ҳаётда қадрият ва мазмун топишда, В.Н. Мясисhev эса эҳтиёжлар ва уларни қондириш имкониятлари ўртасидаги номувофиқлиги билан тушунтиришга ҳаракат қиладилар.

Оилавий зўравонликка учраган хотин-қизларнинг ижтимоий психологик хусусиятларини ва уларга психологик ёрдам бериш амалиётини илмий жиҳатдан

ёрганишга катта эътибор берилсада, лекин оилавий зўравонликдан жабрланган шахслар (эркак ва аёл) ички зиддиятларнинг намоён бўлишининг ўзига хос томонларига эътибор берилмаган.

Шундай қилиб, шахс ички зиддият деганда шахс манфаатлари ва мойилликларининг тахминий интенсивлиги ва аҳамияти шарти билан юзага келадиган, аммо турли йўналишдаги тўқнашувлар тушунилади.

Тадқиқотчилар ички зиддиятнинг намоён бўлишини шахсий ривожланишнинг ҳам конструктив, ҳам деструктив омиллари сифатида кўришга ҳаракат қиладилар. Оилавий зўравонликдан жабрланиш ҳар бир инсон учун инқироз, қийин вазият бўлиб энг муҳим ҳаётий синовларни енгиб ўтиш, ўзини ҳимоя қилиш ва ўз ижтимоий фаоллигини оширишда керакли билим ва амалий кўникмаларни эгаллаш даври бўлиб, бу шахсда ички изланишлар ва қарама-қаршилиқларнинг жадаллигини белгилайди.

ТАДҚИҚОТ УСУЛЛАРИ ВА НАТИЖАЛАРИ

2022-2023 йиллар давомида олиб борилган тадқиқотда республиканинг Наманган, Сурхондарё ва Тошкент вилоятларидан жами 115 та эркак, 209 та аёллар иштирок этдилар.

Тадқиқода турмуш ўртоғи томонидан намоён этилган зўравонлик хусусиятлари ва шахс ички зиддиятлари орасидаги корреляцион боғлиқликлар (Спирман мезони) асосида текширилди. Қуйида И.А. Фурмановнинг “Турмуш ўртоғи томонидан намоён этилган зўравонлик хусусиятлари” сўровномаси ва А.И. Шипиловнинг “Шахс ички зиддиятларидаражасини аниқлаш” методикалари орасидаги корреляцияси ва жисий тафовутлар таҳлили берилди.

1- жадвал

Турмуш ўртоғи томонидан намоён этилган зўравонлик хусусиятлари ва шахс ички зиддиятлари орасидаги корреляцион боғлиқликлар (Спирман мезони)

Шкалалар	Жисмоний саломатликка таҳдид қилиш	Жисмоний эркинликни ҳаддан ортиқ назорат қилиш	Умумий беқарорлаштириш	Устунлик қилиш / хулқ-аъвори ни назорат қилиш	Эр-хотин муаммоларини ноадекват ҳал этиш
Мотивацион зиддият	0,038	0,125*	0,251**	0,117*	0,166**
Маънавий зиддият	0,043	0,118*	0,265**	0,129*	0,149**
Амалга ошмаган истак зиддияти	0,124*	0,173**	0,152**	0,086	0,048
Ролли зиддият	0,012	0,002	0,231**	0,200**	0,193**
Мослашув зиддияти	-0,015	0,091	0,243**	0,263**	0,285**
Ноадекват ўзини ўзи баҳолаш зиддияти	0,126*	0,187**	0,334**	0,228**	0,208**
Шахснинг умумий ички зиддиятлари даражаси	0,056	0,132*	0,288**	0,181**	0,193**

Изоҳ: * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$

Турмуш ўртоғи томонидан намоён этилган зўравонлик хусусиятлари ва шахс ички зиддиятлари орасидаги корреляцион боғлиқликлар (Спирман мезони) асосида текширилганда. Шахснинг ички зиддиятлари, умумий кўринишда қарама-қаршилик, шахснинг ички тенденцияларини ва уларнинг қондириш имкониятлари ўртасидаги кураш деб ҳисоблаш мумкин. Мотивацион зиддият нимани ҳоҳлаш ва ҳоҳламаслик, маънавий зиддият ҳоҳиш ва зарурат, амалга ошмаган истаклар ҳоҳиш, истак ва бажара олиш имкониятлари, ролли

зиддиятлар керак бўлгани учун, мослашиш эса керак ва буни амалга ошира оламан, ўзини- ўзи ноадекват баҳолаш зиддиятида эса бажара оламан каби ички конфликтлар кузатилади. Ушбу шкалаларнинг умумий беқарорлик билан боғлиқлиги эса оилавий зўравонликдан жабланган шахслар ички зиддиятларнинг янада фаоллашувидан далолат беради. Шунингдек, амалга ошмаган истаклар 0,173** жисмоний эркинликни ҳаддан ортиқ назорат қилиш, ролли зиддият 0,200** устунлик қилиш / хулқ-атворни назорат қилиш билан боғлиқлигида шахс ўз ихтиёрига кўра мустақил равишда қарор қабул қила олмайди, жисмоний эркинлик, хатти ҳаракатлар устидан назорат ўрнатилган, аёл ёки эркак ўз манфаатларини четга суриб, турмуш ўртоғининг ҳоҳиши билан ҳаракат қилиши керак бўлади. Ролли зиддияларнинг 0,193** яъни эр-хотин муаммоларини ноадекват ҳал этишдаги боғлиқлик эса эр томонидан хотинини ёки хотин томонидан эрини камситиш ва мажбурлаш каби ҳаракатлар устунлигини кўришимиз мумкин. Оилада ўзига олган роллардан ўз манфаатидан фойдаланиш, ролни суъистемол қилиниши деб ҳам изоҳлаш мумкин. Мослашув зиддияти 0,263** устунлик қилиш / хулқ-атворни назорат қилиш билан боғлиқлигини шерик томонидан тўлиқ назорат остида бўлиб, бу ишончсизлик, шубҳа, рашк, изоляция, чекловлар, ҳиссий рад этиш, шантаж, вервал агрессия орқали амалга оширилади, шахс курашишдан кўра вазиятга мослашиш керак деган фикр билан ҳаракат қилади. Ўзини- ўзи ноадекват баҳолаш зиддияти 0,208** эр-хотин муаммоларини ноадекват ҳал этиш билан боғлиқлиги оилавий муаммоларни ҳал этишда эр ёки хотин ўз турмуш ўртоғининг манфаатлари ва қизиқишларини инобатга олмайди, натижада бир томон психологик, иқтисодий зарар кўриши билан бирга эр-хотин ўртасидаги муносабатларда тенгсизликка олиб келиш билан бирга шахснинг ўзини паст баҳолашга ҳам олиб келади.

2-жадвал

Оилада зўравонликка учраган тадқиқот иштирокчиларида шахс ички зиддиятлари намоён бўлишидаги жинсий тафовутлар (Манн-Уитни U мезони)

Кўрсаткичлар	Ўртача ранглар		U	p
	Эркаклар (n=115)	Аёллар (n=209)		
Мотивацион зиддият	178,6	153,6	10166	0,021*
Маънавий зиддият	185,2	150,0	9404,5	0,001**
Амалга ошмаган истак зиддияти	170,3	158,2	11115	0,262
Ролли зиддият	186,2	149,5	9295	0,001**
Мослашув зиддияти	193,2	145,6	8490,5	0,000**
Шахснинг умумий ички зиддиятлари даражаси	183,7	150,8	9582,5	0,003**

Изоҳ: * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$

Оилада зўравонликка учраган тадқиқот иштирокчиларида шахс ички зиддиятлари намоён бўлишидаги жинсий тафовутлар Манн-Уитни U мезони асосида текширилганда * - $p < 0,05$ статистик аҳамиятли ва ** - $p < 0,01$ мустаҳкам аҳамиятли. Маънавий зиддият-0,001**, ролли зиддият-0,001**, шахснинг умумий ички зиддиятлари даражаси-0,003**. Эркаклар ва аёлларни солиштириганда, эркакларда ички зиддият юқори, аёлларда эса аксинча паст эканлигини кўришимиз мумкин. П Пирсонс ва Л. Фрэнсис гендернинг ўзига хос томони бу эго-ўзликни англаниб, шахсий, ижтимоий, касбий ўзликни шаклланишига таъсир этади деб эътироф этадилар. Шунингдек, гендер хусусиятлар ўзини ўзи баҳолаш, субъектив назорат ва рефлексияга ҳам таъсир кўрсатади. Буни юқоридаги жадвалда эркакларда маънавий зиддият, ролли зиддият, мослашув зиддияти ва умумий ички зиддиятларнинг юқори даражадалигида кўришимиз мумкин.

Олинган натижаларни сарҳисоб қилар эканмиз, шуни таъкидлаш керакки, оилавий зўравонликдан жабрланган шахсларда ички низолар ёрқин намоён бўлиб, лекин уларни бироз ноаниқ баҳолаш мумкин, чунки оилавий ҳаётда эркаклар ички мувозанатнинг маълум белгиларини намоёиш қилишлари керак эди. Аммо тадқиқот натижалари бошқача манзарани очиб беради. Эҳтимол, бу эркаклар томонидан оиладаги турли муаммоли психологик ҳодисаларни, шу жумладан инқироз, конфликтларни очик муҳокома этишдан қочиш билан изоҳланиши мумкин.

ХУЛОСА

Биз олиб борган ишимиз шуни таъкидлашга имкон берадики, оилавий, хусусун турмуш ўртоғи (эри ёки хотини) томонидан зўравонликка учраган яъни жабрланган шахслар ички зиддиятларнинг интенсивлиги билан ажралиб туради, аммо энг юқори кўрсаткичлар эркаклар орасида кузатилди. Юқорида келтирилган натижалар таҳлили асосида турмуш ўртоғининг хулқ-атворида жисмоний эркинликни ҳаддан ортиқ назорат қилиш, умумий беқарорлаштириш, устунлик қилиш, муаммоларни ноадекват ҳал этиш каби салбий хислатларининг намоён бўлиши зўравонликдан жабрланганларда шерикларнинг роллардан кутилмалари ва даъвогарлик даражасининг ортишига, ички зиддиятларининг кучайишига ҳамда салбий психологик ва эмоционал ҳолатларнинг вужудга келишига сабаб бўлиши аниқланди. Ушбу йўналишдаги тадқиқотлар оилавий зўравонликдан жабрланган шахсларда ички низолар пайдо бўлишининг сабаблари ва омилларини янада чуқурроқ ўрганишга имкон беради, психоконсултация, психокоррекция ишларни ва гуруҳ биллаш ишлаш жараёнини янада малакали ташкил этишга имкон беради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 2-сентябрдаги “Хотин-қизлар ва эркеклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида” даги Қонуни// <https://lex.uz/acts/4494849>
2. 1. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 2-сентябрдаги “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида” даги Қонуни// <https://www.lex.uz/docs/4494709>
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. / А.Н. Леонтьев. - Москва: Смысл: Академия, 2004. - 352 с.
4. Левин К. Типы конфликтов / К. Левин // Психология мотивации и эмоций / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер. - М: Изд-во «АСТ», 2009. - С. 402-408.
5. Лурия А.Р. Природа человеческих конфликтов: объективное изучение дезорганизации поведения человека / А.Р. Лурия. - М.: «Когито-Центр», 2002.- 690 с.
6. Мерлин В.С. Личность и общество / В.С. Мерлин. — Пермь: ПГПИ, 1990. - 92 с.
7. Франкл В. Поиск смысла жизни и логотерапия / В. Франкл // Психология личности. Сборник. -М.: МГУ, 1982. - С. 118–126.
8. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. - М.: АСТ, 2021. - 288 с.
9. Хорни К. Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза / К. Хорни. - М.: Академический проект, 2007. - 224 с.
10. Юнг К.Г. Структура психики и процессы индивидуации / К.Г. Юнг. - М.: Наука, 1996. - 267 с.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048434>

OUR NATIONAL VALUES IN THE FORM OF A NATIONAL IDEAL

Sattorova D.G

TDSI with Social Science Bioethics Course

associate professor

Thanks to independence, the Uzbek people got the foundations of their traditional national statehood, formed over many millennia. From the first days of independence, all major countries of the world recognized Uzbekistan as a full member of the international community.

With the will of our people, we started to establish a legal democratic state and a free civil society based on the market economy. The achieved national independence made serious changes in the country's political system. Today's development of our society requires the formation of harmony of universal and national ideals.

The unique aspect of each nation is based on its moral values. The root of society's morality is a phenomenon inextricably linked with the history of the nation. From youth, a person grows up surrounded by age-old traditions and customs.

Harmony and consistency in the environment of the family, community, education and upbringing, and society play an important role in this. In the conditions of the development of democratic values, it is necessary to form the spiritual and moral consciousness of people based on the principle of generality.

Harmony and consistency in the environment of the family, community, education and upbringing, and society play an important role in this. In the conditions of the development of democratic values, it is necessary to form the spiritual and moral consciousness of people based on the principle of generality.

If the freedom factor is used without purpose, it will have a negative impact on the development of social consciousness. "Freedom is not tyranny and anarchy. A person who deviates from the law, deviates from tradition and commits immorality is not a free person, but a destroyer and someone who encroaches on the freedom of others. Therefore, it is necessary to solve the problem of understanding and understanding that there is no absolute freedom in society, that independent thinking is not irresponsibility and forgetting one's duty.

Today, all peaceful humanity wants an enlightened world. In the enlightened world, there is a moral agreement between states, political forces, and opposition parties. Moral agreement is the level of interest in coordinating the goals of countries and peoples, regardless of the level of development, location, population, social orientation, views, culture, and religion, and the level of interest in harmonizing the goals of the common development.

Achieving this state is extremely difficult. At the current stage of social development, the changes taking place in the world, conflicts and disagreements between states and political forces undoubtedly do not allow such an agreement. This is a very sad situation. As we mentioned above, the high intellectual level of the world, the ever-increasing knowledge and skills of humanity, the development of new rules for solving problems in civilized ways, and the increasing number of new types of global problems are locking the countries and peoples of the world into a dead end.

Therefore, Independence is the basis for the national ideal. We see the buds of the national ideal in historical stages, but independence turned them into real social reality. It is not easy to change the ideal, it is mainly realized by heart, soul, mind and whole body. Only the idea that is ingrained in the heart, soul, and mind of the human body becomes an ideal. The national idea takes place in the hearts of our people as a social ideal, and it is connected with philosophical and spiritual processes and researches, such as turning into the life goal and hopes of every person. Achieving spiritual growth requires creative research and active action from the people and the nation for centuries.

People believe in the ideal. However, it is observed in many cases that going beyond the limit or not following the norm leads to negative consequences. In our opinion, at the turning points of its history, each nation first of all solves the issue of the national ideal, its history, which serves as a unique axis, a unifying nucleus, and the problem of forming a national idea. That is why it is emphasized that the national idea has an important place as a force that positively influences democratic processes and mobilizes people.

LITERATURE

1. Sattorova, D. G. (2023). Different models of interaction between the doctor and the patient. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(14), 477-480.
2. Sattorova, D. G. (2023). Different models of interaction between the doctor and the patient. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(14), 477-480.
3. Sattorova, D. G., & qizi G'aybullayeva, M. N. (2023). THE ESSENCE OF REFORM IN OUR COUNTRY FOR THE HEALTH OF WOMEN AND CHILDREN. *SCHOLAR*, 1(33), 112-116.
4. Sattorova, D. (2023). IMPORTANCE OF MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN TEACHING PHYSICS IN PART OF "ELECTRICITY AND MAGNETISM". *Science and innovation*, 2(B10), 214-218.
5. O'G'LI, M. B. B., & Sattorova, D. G. (2023). O'ZBEKISTONNING IQTISODIYOT, TARAQQIYOT BOSQICHLARIDA TIBBIYOTNING O'RNI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 11(2), 138-142.
6. Gapparovna, S. D., & Sitorabonu, K. (2023). LEGAL BASIS OF ORGANIZING A HEALTHY LIFESTYLE OF THE POPULATION IN UZBEKISTAN. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 11(2), 129-132.
7. Gapparovna, S. D., & Ixtiyorovna, B. M. (2023). Farmatsevtika Sanoati: Asosiy Tendensiyalar Va Chaqiriqlar. *Journal of Creativity in Art and Design*, 1(2), 33-35.
8. Gapparovna, S. D., & Sitorabonu, K. (2023). LEGAL BASIS OF ORGANIZING A HEALTHY LIFESTYLE OF THE POPULATION IN UZBEKISTAN. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 11(2), 129-132.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048444>

МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРИМИЗ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ АСОСИЙ ОМИЛИ

Худойбергенова Патма Тошполатовна

Тошкент Давлат стоматология институти “Ижтимоий фанлар
биоэтика курси билан ”кафедраси доценти

Қадрият бу - миллатнинг ўтмиши, бугуни ва келажagini белгилаб берувчи муҳим омилдир. Бизга маълумки ҳар бир халқнинг ўзига хос қадриятлар силсиласи мавжуд бўлиб, у халқнинг кўзгуси ҳисобланади. Шунинг асосида миллатнинг турмуш тарзида, маданияти ва маънавиятида, онги-шуурида, ўзаро мулоқотида акс этиб, ўз ифодасини топади. Қадриятлар ҳар бир халқнинг қон-қонига сингиб, инсоният учун муҳим аҳамият касб этади ва шу тариқа, миллат, элат ва ижтимоий гуруҳларнинг манфаатлари ва мақсадларига хизмат қилувчи, шу тўғрисида улар томонидан қадрланадиган табиат ва жамият неъматлари ҳодисаларидир. Қадриятларни жамият, миллат ҳаётидаги ўрни, ижтимоий характерига қараб қуйидаги: Миллий; Диний; Минтақавий.

Ўз пайтида Гегель, шахснинг турмуш тарзи, ҳаёти антик даврдагидек унинг «ички дунёси» орқали эмас, балки «у яшаётган доирадаги ҳукмрон ташқи ҳаётнинг тартиблар, ташқи муҳит орқали кечади»,¹ деб ёзган эди. Шахснинг қайси миллат ва жамият вакили сифатида шаклланиши, у ёки бу қадриятларни ўзлаштириши, ҳаёт тарзини қабул қилиши ижтимоий ташқи муҳитга, унинг таъсирига боғлиқ. Айнан ижтимоий таъсир шахснинг ҳам индивидуаллашувини, ҳам ижтимоийлашувини белгиловчи «қонуният»дир.² Агар ушбу «қонуният»ни турмуш тарзига, шахс билан жамият ўртасидаги муносабатлар диалектикасига тадбиқ этиш жамият, ташқи муҳит : а) қандайдир объектив ва субъектив белгилари, мезонлари билан индивиддан фарқ қилиши; б)

ўзига хос норма, эталон, образ сифатида таъсир қиладиган механизмларига ҳамда ; в) ўзининг стратегик мақсадларига, режалари ва уларни амалга ошириш йўлларига; г) шахсга, унинг ҳаёт тарзини шакллантириш, бошқариш, прогнозлаштириш имкониятларига, механизмларига эга бўлиши зарур.¹ Ушбу шартлардан бирортаси бўлмаса ёки улар шахсга, унинг турмуш тарзига таъсир қилиш имкониятларига эга бўлмаса, шахс турмуш тарзининг шаклланиши ҳақида гап бўлиши мумкин эмас. Масалан, ижтимоий муҳит шахс турмуш тарзидан миллий ёки умуммиллий манфаатларга хизмат қилувчи давлат, армия, ижтимоий-педагогик институтлар, миллий кадриятларни асровчи ва тарғиб қилувчи жамоат ташкилотлари, оммавий ахборот воситаларига эга эканлиги билан фарқланади. Жамиятнинг ривожланиш боскичларида, инсонлар ижтимоий ходисаларга турли хил муносабатда бўлиш асосида уларнинг дунёкараши, яшаш тарзи, менталитети шаклланади. Миллий кадриятлар миллатнинг тили, маданияти, тарихи, урф-одатлари, анъаналарини, жамики моддий ва маънавий бойликларини, иктисодий, ижтимоий-сиёсий ҳаётнинг барча томонларини камраб олади.

Миллий кадриятларимиз умуминсоний кадриятлар билан ҳам чамбарчас богълик. Умуминсоний кадриятлар кўлами ва мазмуни жихатидан чуқур ва кенг камровли бўлиб, барча миллатлар, элатлар ва халкларнинг мақсад интилиширини ўзида мужассамлаштирган. Миллий кадриятлар, умуминсоний кадриятлар билан канчалик кўп уйғунлашган бўлса, уларнинг ривожланишига, оммалашишига кенг имконият яратади. Умуминсоний кадриятлар тизими инсоният тамаддунининг тараккиёти билан богъликлиги ва умумбашарий аҳамиятга эгаллиги билан ажралиб туради. Булар: Инсон ва унинг кадр-киммати ардокланишини, барча миллат ва элатлар тинч -тотувлик асосида ўзаро ҳамкорликда яшаш, моддий ва маънавий бойликларни асраб-авайлаш, илм-фан ривожига хисса кўшиш, тинчликни саклаш, генотсидга нисбатан нафрат, киргъин курулларини тўхтатиш, табиатни муҳофаза қилиш қабаларни ўзида

намоён этади. Юкоридагилардан кўриниб турибдики, Умуминсоний кадриятлар биз истикомат киладиган курраи заминда яшаётган барча миллат ва элатларнинг манфаатларини химоя килади. Шунингдек, инсоният томонидан яратилган моддий ва маънавий бойликларни асраб-авайлаб, келажак авлодга етказишни назарда тутди. Бу умуминсоний кадриятларнинг бош мезонидир.

Ислом одам туғилганидан бошлаб, унга исм қўйиш, уни соғлом, мукамал парваришлаш, таълим-тарбия бериш, тоза-покиза, софдил ҳаёт кечириши (тахорат талаблари, рўза, Ҳаж, закот, иймон, калимаи шаҳодат ва ҳ.к.), вафот этгач эса уни муносиб дафн этиш (жаноза, кафан, таъзия, тиловат, фотиҳа, турли йиғинлар ўтказиб эслаш, хотирлаш, унутмаслик ва ҳ.к.), тоза-пок ва ҳалол оиланикоҳ муносабатларни, инсон ҳаётининг бошқа барча соҳа ва йуналишларида соғлом, ҳалол ҳаёт кечириш, инсонни ўзига бўлган ҳурмат иззати, икромидунёга бўлган умиди ва фаоллиги, юксак иродалилиқ, ҳаётни севиш, кадрлаш, комил инсон бўлиб етишиш тизимини яратди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Имом Бухорий. Ҳадис 1-V жилдлар.- Т.: Қомуслар бош таҳририяти, 1991-1992; Абу Исо ат-Термизий. Саҳиҳи Термизий. Танланган ҳадислар. Т.:Адолат,1993; Ахлоқ-одобга оидҲадис намуналари. -Т.: Фан, 1990.

2. Худойбергенова, Патма Тошпулатовна. "КАЧЕСТВА НЕОБХОДИМЫЕ ДЛЯ ВРАЧЕЙ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ДОВЕРИТЕЛЬНОГО ОТНОШЕНИЯ ПАЦИЕНТА К ВРАЧУ." *Новости образования: исследование в XXI веке* 1.5 (2022): 646-648.

3. Худайбергенова, Патма Ташпулатовна. "ОБРАЗ МАВЛОНО ДЖАЛОЛИДДИНА РУМИ В КОНТЕКСТЕ ГУМАНИСТИЧЕСКИХ ТРАДИЦИЙ ВОСТОКА И МУСУЛЬМАНСКОЙ БИОЭТИКИ." *Гуманитарный трактат* 33 (2018): 28-30.

4. Умарова, Дилорам Арифовна, and Патма Ташпулатовна Худайбергенова. "РОЛЬ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В РЕШЕНИИ ПРОБЛЕМ ГУМАНИЗАЦИИ МЕДИЦИНЫ." *Гуманитарный трактат* 97 (2020): 25-28.
5. Худойбергенова, П. Т. "ЎЗБЕКОНА ТУРМУШ ТАРЗИДА БЎШ ВАҚТДАН ФОЙДАЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ." *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика* 2.11 (2023): 51-55.
6. Худойбергенова Патма Тошполатовна ГЛОБАЛИЗАЦИЯ ДАВРИДА ТУРМУШ ТАРЗИДАГИ МУАММОЛАРИ, BARQARORLIK VA YETAKSHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMİY JURNALI Jild: 04 Nashr: 10 | Oct – 2024 ISSN: 2181-2608,151-154 бб.
7. Худойбергенова, П. Т. "БУГУНГИ КУНДА ЁШЛАРНИНГ ОНГИ ВА ҚАЛБИНИ ЭГАЛЛАШДА ИНТЕРНЕТ ОРҚАЛИ КИЛИНАЁТГАН МАФКУРАВИЙ ХУРУЖЛАР." *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 3.2 (2023): 683-687.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048477>

EPC CONTRACTS: PROSPECTS FOR CONCLUSION IN UZBEKISTAN

Ibodillayev Doston Abduvayt o‘g‘li

Master of Laws, Lawyer of Joint Stock Company

“Almalyk Mining and Metallurgical Complex”

dostonibodillayev@gmail.com

ABSTRACT

The national contract law issues in the construction industry are the focus of this study. The author compares the English and national legal systems as they relate to construction contracts. In accordance with the guidelines established by the International Federation of Consulting Engineers, a recognized global standard for EPC contracts, the article looks at the legal frameworks utilized when signing an EPC (engineering, procurement, and construction) contract. It is suggested that the foreign model's shown benefits be included into the country's contractual practices.

Key words: *EPC contracts, construction contract, unification of law, contract law.*

The realization of large-scale construction projects, either international or of public private partnership comprises the complex of massive works on engineering, procurement and the construction of the building¹. In international practice these components are inserted in the single contract known as EPC (Engineering, procurement and construction). The model of EPC contract frequently called “turnkey contract” due to the multifunctionality has gained popularity with foreign construction

---

¹ EPC as a new form of regulation of the relationship between the contractor and the client. Risk of recognition of the EPC contract as not concluded. // URL: <https://lawfirm.ru/news/index.php?id=5382> (available at: 26.01.2021).

companies, especially specialized in oil and gas industry¹. Thus, international and regional industry associations elaborated sample contracts, well-known one is Silver Book, prepared by The International Federation of Consulting Engineers (as referred to FIDIC) as amended in 2017. Silver Book contains Conditions of Contract for EPC Turnkey Projects.

Creating standard contracts intended to achieve uniform contractual practice between foreign counterparts, including cooperation with African and Asian countries, that have feeble system of construction law.

The lawyers fail to find single opinion about legal nature of EPC standard contracts. Legal conceptions elaborated by the FIDIC are usually reckoned as soft law or international construction law customs². Despite this, legal conceptions are commonly used for contract drafting. Forms proposed by FIDIC stand out due to flexibility, as they are easy to adapt to national legal systems, as well as the wide range of legal concepts. Standard contracts allow specifying certain clauses subject to national law, making thereby the application of legal conceptions by foreign companies available whatever the features of national contractual law. Nonetheless, a standard contract was created based on English contract law, which legal concepts are not immanent to other legal systems. This feature is significant especially in the case of litigation in national courts. For instance, liquidated damages are construed unambiguously by courts of not English law system.

At the same time counterparties have a great number of options this or that regulation as regards way of payment, extension of deadlines etc., that allows parties to compromise with achievement fair terms³.

In national legal system the analogy of EPC absents and the same contracts on engineering, procurement and the construction of the building are concluded under

---

¹ EPC Contracts in the oil and gas sector // URL: <https://www.pwc.com/au/legal/assets/investing-in-infrastructure/iif-5-epc-contracts-oil-gas-feb16-3.pdf> (available at: 27.01.2021).

² EPC contractor: engineering and construction. // URL: <https://engineeringtsk.com/articles/inzhiniring/ers-podryadchik-inzhiniring-i-stroitelstvo/> (available at: 27.01.2021).

³ FIDIC Construction Contracts. // URL: <https://a-p.legal.ru/2013/12/30/kontrakty-fidic-na-stroitelstvo-dopolnennaya-statya-dlya-zhurnal/> (available at: 26.01.2021).

the Civil Code of the Republic of Uzbekistan, that specifies the services agreement (engineering services), equipment contracts, construction contract.

There is no omnipresent usage of EPC contracts in Uzbekistan, counterparties deviate from the standards and mix EPC models of contracts and its' types. So, Silver Book failed to gain popularity on the national construction market¹. The obstacle is not only trenchant differences of legal concepts, but several objective causes. At first sight the conclusion of EPC contract seems to be obviously beneficial than a complex of contracts under civil law.

“Turnkey” contracts, prescribed by Silver Book (2017) excel thanks to clear structure and one of the major principles is the requirement to establish obligations and rights in the section “Generally”, while other conditions must not infringe the balance of risk distribution between the parties, which are specified in general provisions.

Contracts EPC excel due to the strict liability of a contractor because of imposing many risks on him¹⁰, that influences the way of payment the contract. The price of “turnkey” contracts includes besides the costs of work, paying for specific risks. Depending on what risks are implied by the parties, the ways of payment can be lump sum turnkey price, cost-reimbursable, unit price.

Lump sum turnkey price is known as the most common method. It means that one must pay fixed sum including unforeseen costs for coverage of risks. Cost overrun risk is also to be included in the price, that means unforeseen growth of expenditures². Despite limited opportunities for a client to control, he may establish the limit of the expenditures' growth when he details the provisions about risks. In other words, total price doesn't depend on actual costs for work³. Generally, this price isn't to be reviewed. A contractor is granted an additional fee for taking certain risks. The Civil

---

¹ Malakhov V.I. EPCM contracts - transitional forms for new conditions. // URL: https://www.cfin.ru/management/strategy/holdings/transitional_forms.shtml (available at: 26.01.2021).

² H. Randolph Thomas & Ralph D. Ellis, Interpreting Construction Contracts: Fundamental Principles for Contractors, Project Managers, and Contract Administrators. - American Society of Civil Engineers, 2007. - pp. 464.

³ Huse J. Understanding and Negotiating Turnkey and EPC Contracts. - Sweet & Maxwell, 2002. - pp. 973.

Code of the Republic of Uzbekistan provides a discretionary rule, which allows payment before or after the acceptance of construction work, advance payment and down payment are permitted as well. The rules of the Civil Code of the Republic of Uzbekistan set forth the guarantee of the payment by a client for the actual performance or sum fixed in the contract.

National approach to establish the price of a contract implies the accurate cost of work with deviating from it in exceptional cases.

Under Silver Book (2017) another instrument to control by the client, in particular, the terms of work performance, is predetermined compensation for violation of the deadlines in the form of a penalty for each day of delay. Such penalty is a strict measure because except penalty for failure of the performance the counterparty must reimburse the expenditures, that caused by insurance, supervision of the construction, financial losses and loss of profits for each day of delay. According to the Civil Code of the Republic of Uzbekistan the consequence of the failure of terms is specified in general provisions of obligations that set forth the obligation to pay damages in case of losing interests of a client.

Setting forth unforeseen circumstances under FIDIC, as well as customer liability for project development, fixed contract price are undoubtedly the merits of an EPC contract, for which it is characterized as a "turnkey contract". The Silver Book standard deserves attention due to the fact that the contract can be adapted to national law. The parties are provided with a wide range of English contract law legal instruments, which allows counterparties to find the most acceptable version of the agreement and speaks of the development of construction law abroad.

At the same time, the concepts used in the classic EPC contracts are already being used in national practice, subject to the peculiarities of national law. The regular application of liquidated damages is a clear example. Thanks to judicial practice, the English concept of damages is expected to be entrenched in the national legal system. Although the FIDIC standards are aimed at unification, in case the EPC concepts are successfully rooted in the national legal system, the prospects for the convergence of

national construction law with international standards in the field of contract law will be obvious. In particular, it is rewarding to consider foreign experience in relation to a fixed contract price and the number of risks, which would be a guarantee of the partner's reliability, and, consequently, protection against the risk of bankruptcy. In the future, national companies are projected to hail the mentioned legal concepts, the emergence of new contractual strategies in the national construction market, and, possibly, the reform of the classic construction contract under the Civil Code.

REFERENCES:

1. The Civil Code of the Republic of Uzbekistan. Part 1 // <https://lex.uz/docs/111181>.
2. The Civil Code of the Republic of Uzbekistan. Part 2 // <https://lex.uz/docs/180550>.
3. Hosie J., Turnkey contracting under the FIDIC Silver Book: What do owners want? What do they get? // URL: <https://fidic.org/sites/default/files/hosie06.pdf> (available at: 26.01.2021).
4. Huse J. Understanding and Negotiating Turnkey and EPC Contracts. - Sweet & Maxwell, 2002. - pp. 973.
5. Knowles R. 150 Contractual Problems and their Solutions. - Wiley-Blackwell (2nd edition), 2008. - pp. 302.
6. Randolph H. Thomas, Ralph D. Ellis, Interpreting Construction Contracts: Fundamental Principles for Contractors, Project Managers, and Contract Administrators. - American Society of Civil Engineers, 2007. - pp. 464.
7. Syatchihin A.V. Compensation for liquidated damages: analysis of the development of national judicial practice // legal paradigm. - 2017. - №2. C.104.
Internet resources:
8. EPC as a new form of regulation of the relationship between the contractor and the client. Risk of recognition of the EPC contract as not concluded. // URL: <https://lawfirm.ru/news/index.php?id=5382> (available at: 26.01.2021).

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048489>

THE INFLUENCE OF BACKGROUND KNOWLEDGE ON READING COMPREHENSION

Kayumova Muyassar Urinbaevna

Master student of NamSIFL

qmuyassar@gmail.com

ABSTRACT

This study explores the impact of background knowledge on reading comprehension, with a specific focus on how pre-existing knowledge shapes individuals' understanding of complex texts. Through assessing high school students with different levels of background knowledge, we investigate the correlation between familiarity with subject matter and reading comprehension outcomes. Using a mixed-methods approach, including quantitative analysis of comprehension scores and qualitative feedback, we found that background knowledge significantly enhances reading comprehension. The study's findings imply that educational strategies that include pre-reading knowledge-building activities can help students with varying levels of familiarity with academic topics, contributing to more equitable learning outcomes.

Key words: *Background knowledge, reading comprehension, prior knowledge, schema theory, educational strategies, comprehension skills, inference-making, high school student.*

INTRODUCTION

Reading comprehension is a critical cognitive skill that influences academic performance, cognitive development, and even career success. Effective reading comprehension involves multiple mental processes, including decoding, inferring, and synthesizing information. However, comprehension can vary significantly among readers due to factors such as vocabulary, reading fluency, and, notably, background

knowledge. The concept of background knowledge in reading refers to an individual's pre-existing information, cultural context, and previous experiences that can enhance or impede their understanding of new material.

Previous research has shown that readers with rich background knowledge in a given topic are generally more successful in making sense of complex texts. Anderson and Pearson (1984) describe background knowledge as a "schema" that allows readers to link new information with pre-existing mental structures, thereby promoting better understanding. In practice, this means that students with prior knowledge can draw on previous experiences and established concepts, enabling them to process and interpret information more effectively than those without.

Despite extensive research into reading comprehension, the mechanisms by which background knowledge impacts comprehension still warrant further exploration. This study seeks to fill this gap by investigating the relationship between background knowledge and reading comprehension specifically among high school students. Understanding this relationship could provide insights into educational strategies for improving comprehension skills, particularly among students with diverse learning needs.

METHODS

The study recruited 100 high school students aged 15 to 18 from a range of socio-economic backgrounds. Participants were selected based on prior assessments of reading fluency and vocabulary to ensure a baseline comprehension level across the group. They were then categorized into two groups based on an initial test of background knowledge on the specific topic of environmental sustainability:

1. High Background Knowledge Group (HBKG): This group consisted of 50 students who demonstrated familiarity with concepts such as renewable energy, pollution, and conservation in the preliminary test.

2. Low Background Knowledge Group (LBKG): This group included the remaining 50 students, who showed limited or no prior understanding of the topic.

By dividing participants into these two groups, we aimed to control for background knowledge as a variable while minimizing the impact of other factors like general reading proficiency. The reading material selected for this study was an excerpt from an academic article discussing sustainable energy and its role in combating climate change. This topic was chosen due to its relevance and moderate complexity, which would allow us to observe comprehension differences across varying levels of background knowledge.

The comprehension test designed for this study contained:

Multiple-choice questions: To assess basic understanding and recall of specific details in the text.

Open-ended questions: To evaluate higher-order thinking skills such as inference and synthesis.

Short answer questions: Focusing on interpreting graphs and statistics related to sustainable energy, which required participants to integrate textual and visual information.

The study followed a structured procedure to ensure consistency:

1. **Pre-test for Background Knowledge:** Students completed a preliminary test to assess their knowledge about sustainable energy. Based on the scores, they were placed into the HBKG or LBKG.

2. **Reading Session:** All participants were given 20 minutes to read the passage, which was sufficient to avoid time pressure but limited enough to encourage focused engagement with the material.

3. **Comprehension Test:** Following the reading session, students completed the comprehension test. They were instructed to answer as accurately as possible without referring back to the text.

4. **Qualitative Feedback:** After completing the test, students were invited to provide qualitative feedback on the reading material, including any difficulties they encountered and factors they felt influenced their comprehension.

Data analysis involved a mixed-methods approach:

Quantitative Analysis: We calculated the mean comprehension scores for each group and conducted an independent samples t-test to determine the statistical significance of differences in scores.

Qualitative Analysis: Students' feedback on reading difficulty, unfamiliar vocabulary, and personal interest in the topic was thematically analyzed to identify factors that may have influenced comprehension beyond background knowledge.

RESULTS

The analysis of reading comprehension scores between the two groups—the High Background Knowledge Group (HBKG) and the Low Background Knowledge Group (LBKG)—revealed notable differences in comprehension performance. Our goal was to determine whether students with greater prior knowledge of the topic could recall, interpret, and synthesize information more effectively than those without such familiarity. The results show a clear correlation between background knowledge and reading comprehension across multiple dimensions of understanding, including fact recall, inference-making, and data interpretation. This section presents quantitative findings that indicate significant performance differences between the groups, as well as qualitative feedback that provides additional insight into students' reading experiences. Specifically, HBKG students demonstrated a greater ability to engage with the material and make meaningful connections, which was less evident in the LBKG group. The observed differences support our hypothesis and contribute to a broader understanding of how pre-existing knowledge can act as a cognitive scaffold, enhancing comprehension processes and overall reading success.

Key Findings:

- 1. Recall of Factual Information:** Students in the HBKG demonstrated superior recall abilities for specific details within the text, suggesting that background knowledge aids memory retention.
- 2. Interpretation and Inference:** The HBKG performed better on inference-based questions, indicating that prior knowledge facilitates more complex cognitive processes beyond simple recall.

3. Graph and Data Interpretation: Students with prior knowledge more accurately interpreted the statistical data provided in the text, supporting the notion that background knowledge helps with understanding integrated content (textual and visual).

The t-test results revealed a statistically significant difference ($p < 0.05$) between the groups, confirming that the difference in comprehension scores was unlikely due to chance.

DISCUSSION

These findings support the hypothesis that background knowledge positively influences reading comprehension by enhancing recall, inference-making, and integrated content interpretation. The HBKG's performance on inference questions indicates that background knowledge provides a framework, or schema, that allows readers to make connections within the text. The implications for educational practice are considerable. Teachers might consider implementing background-building sessions before introducing complex reading materials. Pre-reading activities, such as brief overviews, vocabulary previews, or discussions on related experiences, could help students lacking prior knowledge engage with and understand the material more effectively.

Furthermore, curriculum designers could consider organizing reading assignments by gradually increasing complexity and ensuring students have sufficient exposure to key concepts before tackling complex texts. Differentiated instruction could also be an effective strategy to address varying levels of background knowledge within a classroom. The study has certain limitations, notably the focus on a single topic and age group. Future research could expand to other domains, such as historical texts or scientific literature, to see if the correlation between background knowledge and comprehension is consistent across disciplines. Additionally, longitudinal studies could investigate the long-term impact of structured background knowledge-building strategies on students' comprehension skills.

CONCLUSION

This study provides valuable insights into how background knowledge influences reading comprehension. Our findings reveal that students with substantial prior knowledge in a given subject tend to comprehend texts more effectively, outperforming their peers with limited background knowledge. These students demonstrated better recall, stronger inference-making abilities, and an enhanced capacity to interpret complex information, including data visuals. This supports the schema theory, suggesting that prior knowledge serves as a mental framework that aids in organizing and integrating new information, leading to improved comprehension. The implications for educational practice are far-reaching. For students with lower levels of background knowledge, teachers can implement strategies such as pre-reading discussions, topic overviews, and vocabulary instruction to help bridge comprehension gaps. This would provide students with a foundational schema, enabling them to connect new information with pre-existing knowledge structures and enhancing their ability to understand complex materials. For curriculum designers, this emphasizes the importance of sequential learning, where topics are introduced with adequate background context to ensure that students can progressively build knowledge and skills.

Additionally, this research underscores the role of differentiated instruction, as not all students come with equal exposure to various academic topics. By recognizing these differences, educators can tailor their instruction to meet diverse learning needs and create a more inclusive and supportive classroom environment. Future studies could expand this research to explore other subjects and age groups, providing a more comprehensive understanding of the role of background knowledge across different contexts and learning stages. Moreover, longitudinal studies could offer insight into how sustained, structured background-building activities influence comprehension over time, potentially shaping effective long-term reading strategies in education. Enhancing reading comprehension through background knowledge not only improves academic performance but also prepares students to be more informed and critical thinkers. By fostering connections between new knowledge and prior understanding, educators can help students navigate increasingly complex information landscapes, equipping them with skills necessary for lifelong learning and success in various fields.

REFERENCES

1. Anderson, R. C., & Pearson, P. D. (1984). A schema-theoretic view of basic processes in reading comprehension. In P. D. Pearson (Ed.), *Handbook of Reading Research* (pp. 255-291). Longman.
2. Kintsch, W., & Van Dijk, T. A. (1978). Toward a model of text comprehension and production. *Psychological Review*, 85(5), 363.
3. McNamara, D. S., & Kintsch, E. (1996). Learning from texts: Effects of prior knowledge and text coherence. *Discourse Processes*, 22(3), 247-288.
4. Pressley, M., & Afflerbach, P. (1995). *Verbal protocols of reading: The nature of constructively responsive reading*. Routledge.
5. Rumelhart, D. E. (1980). Schemata: The building blocks of cognition. In R. J. Spiro, B. C. Bruce, & W. F. Brewer (Eds.), *Theoretical issues in reading comprehension* (pp. 33-58). Erlbaum.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048503>

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA O‘QUVCHILARNING YOZMA SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA ILG‘OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA USULLARIDAN FOYDALANISH

Xalillayeva Mavluda Jamiljon qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti magistranti
Магистра Ташкентского государственного педагогического университета
имени Низами

M.A. Hamrayev

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi
E-mail: m.a.hamrayev@gmail.com

***Annotatsiya.** Ushbu maqola boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning yozma savodxonligi oshirishda darslar davomida tashkil etiluvchi yozma ishlarning ahamiyati hamda darslarda yozma savodxonligini yaxshi tashkil etish uchun pedagogik texnologiyalarni qo‘llash va shu orqali o‘quvchilar bilmini oshirish va yozma nutq nima uchun kerakligi masalalari haqida.*

***Kalit so‘zlar.** Talaba, sinf faoliyati, yozma ish, yozma savodxonlik, imlo savodxonligi, diktant, insho.*

***Аннотация.** В данной статье речь идет о значении письменной работы, организованной на уроках, в повышении письменной грамотности учащихся начальных классов, а также использовании педагогических технологий для лучшей организации письменной грамотности на уроках, тем самым повышая уровень знаний учащихся, а также о том, зачем нужна письменная речь.*

***Ключевые слова.** Студент, классная деятельность, письменная работа, письменная грамотность, орфографическая грамотность, диктант, сочинение.*

***Annotation.** This article is about the importance of written work organized during lessons in improving the written literacy of students in primary grades, and the use of pedagogical technologies for better organization of written literacy in lessons, thereby increasing the knowledge of students and why written speech is needed.*

***Key words.** student, class activity. Written work, written literacy, spelling literacy, dictation, essay.*

Kirish. Ma'lumki, o'rta ta'lim maktablari uchun qo'yilgan davlat ta'lim standartlarida yozma savodxonlikni o'stirish eng asosiy muammolardan hisoblanadi. Yozma savodxonlik o'quvchi kelajakda qaysi sohani tanlashidan, qaysi ijtimoiy mavqeda bo'lishidan qat'i nazar doimiy amalda qo'llanadigan va nuqsonlari tez ko'rinadigan kompetentsiyalardan biridir. Insonning eng muhim xususiyatlaridan biri so'zlash qobiliyatidir. Yozma nutq orqali ifodalangan fikr tushunarli va yoqimlidir. Nutq harakatlari murakkab a'zolar tizmi orqali amalga oshiriladiki, bunda bosh miya faoliyati asosiy rol o'ynaydi, nutq faqat inson uchun xos bo'lgan alohida va yuqori darajadagi aloqa shaklidir, nutqiy aloqa jarayonida kishilar fikr almashadilar va bir birlariga ta'sir etadilar. Nutqiy aloqa til orqali amalga oshiriladi; til-bu fonetik leksik va grammatik vositalar tizimidir odam nutqi tushunarli va ma'noli bo'lishi uchun nutq a'zolarining xarakatlari aniq va tog'ri bo'lishi kerak. Nutq talaffuzi mexanizmi harakatini tushunish uchun nutq apparatining tuzilishini yaxshi bilishi zarur. Nutq buzilishlari uzoq yillar davomida o'rganib kelayotgan sohadir. Nutq normasi deganda nutq faoliyati jarayonidagi til ishlatilishining umumiy qabul qilingan variantlari tushuniladi. Nutqning normal faoliyati holatiga uning psixofiziologik mexanizmlarning zaiflashuviga bog'liq holda til normalaridan chetlashuvi bilan belgilanadi. Kommunikativ nazariya nuqtai nazaridan qaraganda, nutq buzilishlari bu aloqa vositasining buzilishidir. Bunda individ bilan jamiyat orasidagi nuqtiiy muomalada ko'zga tashlanadigan o'zaro munosabatlarning buzilgani ma'lum bo'ladi.

TADQIQOT METODLARI VA METODOLOGIYASI.

O'quvchilarni yozma savodxonligini oshirishda o'qituvchilar o'rtasida har hil metodlar qo'llaniladi. Ularning qaysilari samarali, qaysilaridir befoyda hisoblanadi. Men yoritib bermoqchi bo'lgan metod o'quvchilarni yoma savodxonligini oshirishda katta amaliy ahamiyatga ega deh hisoblayman. Mazkur metod o'quvchilardan o'rganilayotgan mavzu yuzasidan tahliliy mulohaza yuritish, shuningdek, eng muhim tayanch tushunchalarni ifodalay olishni talab etadi.

Metodni qo'llashda quyidagi harakatlar tashkil etiladi:

O'qituvchi o'zaro teng nisbatda mavzuga oid va oid bo'lmagan asosiy tushunchalar tizimini yaratadi;

O'quvchilar mavzuga (bo'lim, bob) oid va oid bo'lmagan asosiy tushunchalarni aniqlaydilar va daxldor bo'lmagan asosiy tushunchalarni tizimdan chiqaradilar;

O'quvchilar o'z harakatlarining mohiyatini izohlaydilar. Metoddan individual, guruhli va ommaviy shaklda o'quvchilar tomonidan mavzuning puxta o'zlashtirilishini ta'minlash hamda ularning bilimlarini aniqlash maqsadida foydalanish mumkin. 1-sinf darsligidagi «Oshxona jihozlari», «Qushlar», «Uy hayvonlari va parrandalar» kabi mavzularini o'rganishda yangi mavzuni mustahkamlash uchun mazkur metodni qo'llash ijobiy natija beradi. Bunda mavzuga oid to'rtta va taalluqli bo'lmagan (ortiqcha) bitta so'z (tushuncha, fikr) beriladi. O'quvchilar ana shu so'zni (tushuncha, fikr) aniqlaydilar. Masalan, 1-sinf darsligidagi 1-mashqda berilgan topshiriqni bajarishda quyidagicha qo'llash mumkin. Yozuv ekranda ko'rsatiladi. O'quvchilar ortiqcha so'zni aniqlashadi. So'ng bu so'zlar ishtirokida gap tuzish topshirig'i beriladi va tuzilgan gaplar asosida axloqiy tarbiya beriladi.

Namuna: Ot - insonning eng ishonchli do'sti.

O'quvchilar tomonidan tuzilgan gaplar asosida o'quvchilar qalbida ona tabiatga muhabbat uyg'otiladi, uy hayvonlariga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishga o'rgatiladi.

“Videotopishmoq” metodi:

Hozirgi kunda pedagogik faoliyatda turli axborot vositalari (kompyuter, televideniye, radio, nusxa ko'chiruvchi qurilma, slayd, video va audio magnitofonlar) yordamida ta'lim jarayoni tashkil etilishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'qituvchilar oldida ta'lim jarayonida turli axborot vositalaridan o'rinli va maqsadga muvofiq foydalanish vazifasi turibdi. Videotopishmoq metodidan foydalanishda quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

O'quvchilar e'tiboriga o'rganilayotgan mavzu mohiyatini tasviriy yoritishga yordam beruvchi izohlarsiz bir nechta videolavha namoyish etiladi;

O‘quvchilar har bir lavhada qanday jarayon aks ettirilganini izohlashadi;

Jarayonlarning mohiyatini daftarlariga qayd etishadi;

O‘qituvchi tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishadi.

Mazkur metod asosida mavzuga doir kompyuter orqali videolavha namoyish etiladi. O‘quvchilar videolavha mavzusi, unda ifodalangan mavzu haqida o‘z fikr-mulohazalarini bildirishadi.

Masalan, «Elektr jihozlari» (1-sinf), «Yil fasllari» (2-sinf) kabilar asosida o‘quvchilarga milliy an’analarimiz, urf-odatlarimiz, iqtisodiy munosabatlar haqida tushunchalar beriladi.

Navro‘z udumlari (foydalanish uchun matnlar) Navro‘z kuni odam ota-onasi, yaqin kishilari bilan diydorlashadi. Ginali odamlar Navro‘z kuni yarashadi. Navro‘z arafasida keksalar maxsus idishlarga yetti xil don ekib, ularning unib chiqishiga qarab, kuzda olinadigan hosil cho‘g‘ini chamalashgan. Ba’zi joylarda esa Navro‘z kunlarida paydo bo‘lgan kamalakka qarab yerga suv sepiladi. Shunday qilinsa, go‘yo yil seryog‘in va barakali bo‘lar ekan. Navro‘z kunlari bog‘dagi o‘rik daraxtlariga arqon solib arg‘imchoq yasaladi. Qiz-juvonlar yig‘ilishib, navbatma-navbat arg‘imchoq uchadilar. Navro‘zda arg‘imchoq uchsa bir yillik gunohi to‘kiladi deyilgan.

Bu metodni 2-sinfda o‘quvchilarning unli va undosh tovushlar haqidagi bilimlarini sinash, uni mustahkamlash maqsadida ham qo‘llash mumkin. Masalan, ekran orqali unli tovushlar ko‘rsatiladi. Galma-galdan shu tovush bilan boshlanadigan so‘zlarni ifodalaydigan rasmlar ko‘rsatiladi. O‘quvchilar rasmlardagi narsa, buyum nomlarini daftarlariga yozadilar. Bunda o‘quvchilarning xotiralari mustahkamlanadi, so‘z boyligi oshadi.

Boshlang‘ich sinflarda interfaol metodlar va ta’limiy o‘yinlardan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan birga ularni darslarda o‘rganganlarini hayot bilan bog‘lashga, qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. O‘qituvchilarning bunday zamonaviy talablar asosida yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanib, darslarni ilg‘or pedagogik hamda axborot

kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilishi ta'lim-tarbiya jarayonini sifatini kafolatlaydi.

Bizningcha, ta'limiy o'yinlarga qo'yiladigan asosiy talablar quyidagilardan iborat:

1. Ta'limiy o'yinlar o'quvchilar yoshiga mos bo'lishi kerak;
2. O'yinlar o'tilayotgan mavzu mazmun-mohiyatiga mutanosib bo'lishi lozim;
3. Ta'limiy o'yinlarni o'tkazish vaqti aniq belgilanishi shart;
4. Ta'limiy o'yinlar ham ta'limiy, ham tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishi kerak;
5. Ta'limiy o'yinlarning o'tkazilish maqsadi, ahamiyati belgilanishi lozim.

Yuqoridagi talablarga amal qilingandagina dars samaradorligi ortadi va zamonaviy texnologiyalar ta'lim samaradorligiga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, har bir darsni o'ziga xos interfal metodlarni tanlab o'tish to'g'ri bo'ladi. O'qitish jarayonida yuqori ko'rsatkichga erishish uchun dars jarayonini ketma-ketligini avvaldan rejalashtirish kerak. Darsga oid pedagogik texnologiyani tanlab o'tish maqsadga muvofiq bo'ladi. O'qituvchilar o'rtasida dars o'tish jarayonlarini samarali tashkil etish bo'yicha ilmiy anjuman tashkil qilish va har bir o'qituvchilarni metodikasini tahlil qilib eng ma'qbul sanalgan metodika bo'yicha hamma o'qituvchilar dars jarayonlarini tashkil qilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ona tili va adabiyot fani namunaviy o'quv dasturi. Toshkent. 2017
2. Nurmonov A. va b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. -T. "Ilmi ziyo». 2010.
3. Nurmuhammadov J. Yozma savodxonlikni o'stirishning 7 usuli // Til va adabiyot ta'limi, 2016-yil, 8-son. – 19-20-betlar
4. Яхшибоев Ф. Она тилини ўқитишда имло малакаларининг ҳолати / Мазлума Асқарова ва ўзбек тилшунослиги масалалари. Илмий назарий анжуман материаллари. – Тошкент, 2014. – Б.219-222.
5. Shayxislamov, N. S. N. (2021). ONA TILI DARSLARIDA FILOLOGIK MASHQLARNING TUTGAN O'RNI. Журнал иностранных языков и лингвистики, 2(5).

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048511>

RAQAMLI O'YINLARNING MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR AQLIY RIVOJLANISHIGA IJOBIIY VA SALBIY TA'SIRI

Boymuminova Mahliyo Baxodir qizi

Qarshi davlat universiteti

Psixologiya kafedrası Psixologiya yo'nalishi

1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli o'yinlarning maktabgacha yoshdagi bolalar aqliy rivojlanishiga bo'lgan ijobiy va salbiy ta'siri keng qamrovda tahlil etiladi. Raqamli o'yinlar bugungi kunda bolalar orasida keng tarqalgan bo'lib, ular qiziqarli va interfaol o'rganish muhitini taqdim etadi. Maqolada raqamli o'yinlarning kognitiv rivojlanishga, muammolarni hal qilish ko'nikmalariga, ijtimoiy aloqalarga va til ko'nikmalariga bo'lgan ta'siri ko'rib chiqiladi. Ushbu maqola raqamli o'yinlar va an'anaviy o'yinlar o'rtasidagi farqlarni ham o'rganib, bolalar ta'limida raqamli o'yinlardan qanday foydalanish mumkinligi haqida tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: raqamli o'yinlar, maktabgacha yosh, aqliy rivojlanish, kognitiv ko'nikmalar, ijtimoiy aloqalar, til ko'nikmalari, ijobiy ta'sir, salbiy ta'sir, bolalar ta'limi, o'yin faoliyati.

Аннотация: В данной статье широко анализируется положительное и отрицательное влияние цифровых игр на умственное развитие детей дошкольного возраста. Цифровые игры в настоящее время широко распространены среди детей, предоставляя интересную и интерактивную обучающую среду. В статье рассматривается влияние цифровых игр на когнитивное развитие, навыки решения проблем, социальные связи и языковые навыки. Также рассматриваются различия между цифровыми и традиционными играми, и предлагаются рекомендации по использованию цифровых игр в образовании детей.

Ключевые слова: цифровые игры, дошкольный возраст, умственное развитие, когнитивные навыки, социальные связи, языковые навыки, положительное влияние, отрицательное влияние, образование детей, игровая деятельность.

Annotation: *This article provides a comprehensive analysis of the positive and negative effects of digital games on the cognitive development of preschool-aged children. Digital games are widely popular among children today, offering an engaging and interactive learning environment. The article examines the impact of digital games on cognitive development, problem-solving skills, social interactions, and language skills. It also explores the differences between digital and traditional games, providing recommendations on how to effectively use digital games in children's education.*

Key words: *digital games, preschool age, cognitive development, cognitive skills, social interactions, language skills, positive effects, negative effects, children's education, play activities.*

Raqamli o'yinlar bugungi kunda bolalar orasida keng tarqalgan ko'ngilochar faoliyatdir. Ular qiziqarli va interfaol ta'lim muhitini yaratish imkonini beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun raqamli o'yinlar o'zaro aloqalarini rivojlantirish, kognitiv ko'nikmalarni shakllantirish va ijodiy fikrlash qobiliyatini oshirishda yordam berishi mumkin. Biroq, raqamli o'yinlarning salbiy ta'siri ham mavjud bo'lib, bu bolalarning jismoniy rivojlanishiga, ijtimoiy muammolariga va o'z-o'zini baholashiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu maqola raqamli o'yinlarning maktabgacha yoshdagi bolalarga bo'lgan ijobiy va salbiy ta'sirlarini o'rganadi.

Ijobiy ta'sirlar kognitiv rivojlanish, Raqamli o'yinlar bolalarning kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. O'yinlar orqali bolalar muammolarni hal qilish, strategiyalarni ishlab chiqish va fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirishadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ma'lum bir darajadagi raqamli o'yinlar bolalarda analitik fikrlashni oshiradi (Granic & Lobel, 2011). Masalan, matematik o'yinlar bolalarda raqamlarni o'zlashtirish va hisoblash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Ijtimoiy ko'nikmalar raqamli o'yinlar orqali bolalar o'z tengdoshlar bilan muloqot qilish va ijtimoiy aloqalar o'rnatish imkoniyatiga ega bo'lishadi. O'yinlarda ishtirok etish jarayonida bolalar jamoada ishlash, muloqot qilish va emotsional intellektni rivojlantirishni o'rganadilar (Valkenburg & Peter, 2011). Maktabgacha yoshdagi bolalar raqamli o'yinlarda boshqa bolalar bilan birga o'ynash orqali do'stlik va hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirishi mumkin.

O'rganish motivatsiyasi raqamli o'yinlar bolalarning o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshirishi mumkin. Qiziqarli va interfaol muhit bolalarga yangi bilimlarni o'zlashtirishda yordam beradi (Gee, 2003). O'yinlar orqali bolalar o'zlarini o'rganish jarayonida faollik ko'rsatadilar va o'zlarining muvaffaqiyatlarini his qilishadi. Raqamli o'yinlar bolalar uchun maqsadga erishish hissini yaratadi, bu esa ularni o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Ijodiy fikrlash raqamli o'yinlar bolalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. O'yinlar ko'pincha yangi dunyolarni kashf etish, muammolarni hal qilish va yangi g'oyalar ishlab chiqish imkonini beradi. Bolalar o'yinlarda ijodiy yechimlar topish va o'z tasavvurlarini amalga oshirish orqali ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar (Boyle et al., 2016).

Salbiy ta'sirlar jismoniy faoliyatning kamayishi raqamli o'yinlarga ortiqcha vaqt ajratish bolalarning jismoniy faoliyatini pasaytirishi mumkin. Uzoq muddatli ekran ko'rish jismoniy sog'liqni yomonlashtirishi va semirish xavfini oshirishi mumkin (Hale & Guan, 2015). Jismoniy faoliyatning pasayishi bolalarning umumiy salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ijtimoiy izolyatsiya raqamli o'yinlar orqali bolalar ijtimoiy aloqalarni kamaytirishi va o'zlarini ijtimoiy izolyatsiyaga olib kelishi mumkin. Ko'plab bolalar o'yinlarga kirish uchun qiziqish ko'rsatadilar, ammo bu ularning haqiqiy hayotdagi ijtimoiy aloqalarini pasaytirishi mumkin (Kuss & Griffiths, 2012). Ota-onalar va ta'lim muassasalari bolalar bilan jamoaviy o'yinlar o'tkazib, ularning ijtimoiy aloqalarini mustahkamlashga yordam berishi zarur.

Salbiy xulq-atvor ba'zi raqamli o'yinlar agressiv xulq-atvorni rag'batlantirishi mumkin. Bolalar bu o'yinlarni o'ynash orqali agressiv qiyofalarni o'zlashtirishlari va haqiqiy hayotdagi vaziyatlarda ushbu xulq-atvorni takrorlashlari mumkin (Gentile & Gentile, 2008). Ota-onalar va ta'lim muassasalari bolalar o'ynayotgan o'yinlarni kuzatib borishlari zarur.

Raqamli qaramlik Raqamli o'yinlar bolalarda qaramlik rivojlanishiga olib kelishi mumkin. O'yinlarga ortiqcha vaqt ajratish, o'yinlarni tark etishga qiyinchilik, va hayot

sifatining pasayishi qaramlik belgilari hisoblanadi (Kuss & Griffiths, 2012). Ushbu masala ota-onalar va o'qituvchilar tomonidan diqqat bilan kuzatilishi lozim.

Xulosa

Raqamli o'yinlarning maktabgacha yoshdagi bolalar aqliy rivojlanishiga bo'lgan ta'siri ikki tomonlama bo'lishi mumkin. Ijobiy ta'sirlari bolalarning kognitiv rivojlanishiga, ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishga va o'rganish motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. Biroq, raqamli o'yinlarning salbiy ta'siri, jumladan, jismoniy faoliyatning kamayishi, ijtimoiy izolyatsiya va salbiy xulq-atvor muammolari ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. Ta'lim muassasalari va ota-onalar raqamli o'yinlardan foydalanish jarayonida muvozanatni ta'minlashlari va bolalar uchun sog'lom o'rganish muhitini yaratishlari muhimdir.

Shu sababli, raqamli o'yinlardan foydalanishda ehtiyotkorlik va nazorat qilish zarur. Ota-onalar, o'qituvchilar va ta'lim muassasalari bolalarning raqamli o'yinlardan foydalanishida muvozanatni ta'minlash va ularning sog'lom rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun zarur choralarni ko'rishlari lozim. Raqamli o'yinlarni ta'lim jarayonida samarali va mas'uliyatli tarzda qo'llash orqali bolalarning aqliy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Granic, I., & Lobel, A. (2011). *The benefits of playing video games. American Psychologist*, 66(3), 151-166.
2. Gentile, D.A., & Gentile, E. (2008). *Pathological video-game use among youth: A two-year longitudinal study. Pediatrics*, 127(2), e319-e329.
3. Lindgren, E. C., & Hultqvist, J. (2017). *Digital games in preschool education: A systematic review. Education and Information Technologies*, 22(3), 1365-1380.
4. Hale, L., & Guan, L. (2015). *Screen time and sleep among school-aged children and adolescents: A systematic review. Sleep Medicine Reviews*, 19(2), 61-70.
5. Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2011). *Online communication among adolescents: An integrated model of its attraction, opportunities, and risks. Journal of Adolescent Health*, 48(2), 116-127.
6. Boyle, E. A., Hainey, T., Connolly, T. M., & Preshaw, M. (2016). *Games and learning: A review of the literature. British Journal of Educational Technology*, 47(2), 329-345..

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048520>

СРЕДНЕВЕКОВЫЕ КОЛЬЦА ИЗ ВАРАХШИ

Ниязова М.И

Доцент кафедры археологии и истории Бухары Бухарского государственного университета.

e-mail: kurgolib@mail.ru

Аннотация: Статья посвящена изучению средневековых колец, найденных во время земляных работ вокруг городища Варахша. По форме и технике изготовления кольца можно подразделить на две основные группы.

Рассмотренные в статье кольца и перстень достаточно простой формы, сделаны из бронзы, выполненные аккуратно и выглядят как недорогие украшения для массового потребителя.

Ключевые слова. Кольцо, металл, ювелирный камень, Варахша, форма.

O‘RTA ASR VARAXSHANI UZUKLARI

Annotatsiya: Maqolada Varaxsha hududida olib borilgan qazishma jarayonida topilgan, O‘rta asrga tegishli taqinchoqlar o‘rganilgan. Taqinchoqlarni tuzilishi va yasalish texnikasiga asosan ikki guruhga bo‘lib o‘rgandik. Maqolada o‘rganilgan taqinchoqlar juda oddiy shaklda, keng foydalanilgan bo‘lib, bronzadan ishlangan.

Kalit so‘zlar: uzuk, metall, tosh (taqinchoq yasashda foydalanilgan qimmatbaho toshlar), Varaxsha, shakl.

MEDIEVAL RINGS FROM BUKHARA

Abstract: The article is devoted to the study of medieval rings found during works around the Varakhsha ancient city ruins. According to the shape and technique of making the ring, it can be divided into two main groups. The rings and the ring discussed in the article are quite simple in shape, made of bronze, made neatly and look like inexpensive jewelry for the mass consumer.

Key words. Ring, metal, stone, Varahsha, shape.

ВВЕДЕНИЕ. В настоящее время общепризнаны самостоятельность и информативность для исторической науки таких археологических и этнографических источников как ювелирные украшения.

Наименее исследованным продолжает оставаться изучение ювелирного дела Бухарского оазиса ранних периодов, основанное на археологических источниках.

В последние годы в частных магазинах Бухары стал появляться средневековый археологический материал из металла бронзы, определенная группа которого представлена кольцами. На вопрос о месте происхождения материала была указана Варахша, а именно рабад ремесленный пригород городища.

ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ. Ювелирные изделия Бухарского оазиса стали известны благодаря началу планомерных систематических исследований археологических памятников Бухарского оазиса. В 1930-50-х годах XX в. Махандарьинским отрядом Узбекстанской археологической экспедиции Академии Наук Узбекистана были начаты исследования по изучению городища, во время которых были найдены не только остатки монументальной архитектуры, но и настенная роспись, украшавшая стены дворца, и большие терракотовые плиты с изображениями животных, растительных мотивов. В 1951 – 1952 гг. были проведены археологические раскопки с целью выяснения последнего периода жизни города (IX – начало XII вв.). В 80-х годах XX вв. раскопки были возобновлены музеем народов Востока (Москва). В прошлом году 2023 году были начаты раскопки совместной узбекской - французской экспедицией. В ходе раскопок были обнаружены и изделия из металла.

Методологической основой статьи явились научные труды и разработки известных учёных-специалистов в области археологии и искусствоведения.

Использован метод сравнительно-типологического и искусствоведческого анализа по выявлению художественных особенностей и технических приёмов представленных в статье колец. Проведена классификация представленного материала

ОБСУЖДЕНИЕ. Варахша (Джандорский район Бухарской области) являвшаяся резиденцией бухархудатов бухарских правителей, располагается в 40 км к северу-западу от Бухары. Согласно археологическим данным она возникла в первые века до н.э. как последняя остановка караванов перед восьмидневным переходом через пустыню из Бухары в Хорезм. В 4 в. – 5 вв. на территории Варахши возводятся новые монументальные сооружения из пахсы, заново отстраивается цитадель, строится дворец. С X до XII вв. Варахша являлась значительным экономическим центром Бухарского оазиса с ремесленным пригородом рабадом. В XII в. жизнь на Варахше останавливается ввиду отсутствия воды.

В настоящее время городище занимает площадь 9 гектаров. Город был окружен крепостной стеной, доходившей до 10 м высотой.

Общее количество рассмотренных колец – 44 единицы. По сведениям, собранным во время опроса владельца коллекции их гораздо больше, но наша цель описать и рассмотреть данную выборку.

По форме и технике изготовления кольца можно подразделить на три основные группы (рис. I и II).

1 группа: Кольца с гнездами для камней (камни утеряны)

1. Кольцо из круглой проволоки, в с расширением в области щитка. Щиток ромбовидной формы, гравированной полоской разделен на два сектора в каждом неглубокие миниатюрные круглые углубления для камней-бусинок. Диаметр кольца – 19 - 21 мм, размеры щитка - 8 - 16 мм.
11. Фрагмент щитка бронзового перстня с двумя гнездами под камни было найдено и в Пайкенде. Диаметр 12 мм [Семенов, Мирзаахмедов и др., 2003, с. 49]

1. Кольцо с приподнятым круглой формы гнездом для камня, края гнезда оформлены зубчиками. Д-р- 11мм. Аналогичной формы кольцо представлено среди находок из металла, собранных экспедицией В.А. Шишкина на поверхности городища Варахша [Шишкин, 1963, табл. 9] и на территории городища Пайкенд [Семенов, Мирзаахмедов и др., 2008, рис.104]
2. Кольцо с прямоугольной формы гнездом достаточно крупного размера. Д-р – 21 мм

2 группа колец:

1. Миниатюрные кольца диаметром 14 - 15мм, из круглой в сечении проволоки, щиток граненый ромбовидной, прямоугольной форм. 7x5 мм
2. Кольца из сплющенной проволоки, щитки различных форм: квадратной формы 7x7 мм приподнят, прямоугольной формы, ромбовидной формы, круглой и овальной формы. На отдельных имеется орнамент гравированный, например в виде перекрещенных линий. По сторонам от щитка выгравированный орнамент в форме галочек. Д-р колец варьируют от 14 мм до 21 мм. Аналогичные кольца происходят из городища Пайкенд [Семенов, Мирзаахмедов и др., 2005, рис. 84]
3. Перстень из круглой в сечении проволоки с крупным щитком прямоугольной формы. На щитке просматривается арабиграфическая выгравированная надпись.

3 группа.

1. Кольца из сплющенной проволоки круглой формы, диаметром 12- 20 мм

РЕЗУЛЬТАТЫ Рассмотренные выше кольца и перстень достаточно простой формы, но выполненные аккуратно, выглядят как недорогие украшения для массового потребителя. Нахождение большого их количества дает возможность предположить, что во время земляных работ была найдена мастерская ювелира, занимавшегося изготовления украшений из бронзы, в

том числе и конец. Отдельные рассмотренные кольца находят аналогии среди найденных ранее на территории Варахши, Пайкенда и датируются XI – XII вв. [Малкиель, 2002, с. 44; Семенов, Мирзаахмедов, 2001, 2002, рис. 117, с. 77; Шишкин, 1963, с. 47]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ Исследование ювелирного дела Бухарского региона – одного из традиционных видов ремесла и искусства, – имеет большое значение для выяснения роли Бухары как важнейшего ремесленного центра Центральной Азии.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

2. Малкиель И.(2002) Использование мастики в ювелирных украшениях Пайкенда // Ювелирное искусство и материальная культура. Тез. докл. участников одиннадцатого коллоквиума. – СПб., с. 22-33
3. Семенов Г.Л., Мирзаахмедов Дж. К. и др. Раскопки в Пайкенде в 2000 году. – СПб., 2001
4. Они же. Раскопки в Пайкенде в 2001 году. – СПб., 2002
5. Семенов Г.Л., Мирзаахмедов Дж. К. и др. Раскопки в Пайкенде в 2002 году. – СПб., 2003
6. Они же. Раскопки в Пайкенде в 2004 году. – СПб., 2005
7. Они же. Раскопки в Пайкенде в 2007 году. – СПб., 2008
8. Шишкин В.А, Варахша. М. 1963

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048552>

YOSH GANDBOLCHILARNI HUJUM JARAYONIDA KORDINATSION HOLATINI OSHIRISH

Burxonov Farrux Razzoq o'g'li

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti jismoniy
madaniyat va sport kafedrası o'qituvchisi

Usanova Durdona Xusan qizi

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti Pedagogika va
jismoniy madaniyat fakulteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqola yosh gandbolchilarni hujum jarayonida koordinatsion holatini oshirish masalasini o'rganadi. Sport o'yini sifatida gandbolning xalqaro arenada keng tarqalishi va o'sishi, yosh sportchilarni tayyorlash jarayonidagi muhim omil sifatida ularning hujumdagi samaradorligini oshirishni taqozo etadi. Maqolada, o'yinchilarning koordinatsion ko'nikmalarini oshirish orqali hujum jarayonida muvaffaqiyat darajasini qanday yaxshilash mumkinligi statistika va ilmiy tadqiqotlar asosida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Gandbol, yosh sportchilar, hujum jarayoni, koordinatsion holat, tezlik, nazorat, o'yin samaradorligi, jamoa mashg'ulotlari, statistika, innovatsion usullar

Abstract: This article examines the issue of improving the coordination position of young handball players during the attack. The spread and growth of handball as a sport in the international arena requires increasing their offensive efficiency as an important factor in the training process of young athletes. The article examines, based on statistics and scientific research, how to improve the success rate in the attack process by improving the coordination skills of the players.

Key words: Handball, young athletes, attack process, coordination state, speed, control, game efficiency, team training, statistics, innovative methods

KIRISH

Gandbol sporti, o'zining dinamikasi va yuqori tezlikdagi harakatlari bilan, o'yinchilardan nafaqat jismoniy kuch, balki psixologik va kognitiv ko'nikmalarni ham talab qiladi. Yosh gandbolchilar uchun hujum jarayonida samarali harakat qilish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish zarurati tobora muhim ahamiyatga ega. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, yosh o'yinchilarning 70% dan ortig'i hujum jarayonida ko'proq qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu esa ularning umumiy o'yin natijalariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.[2]

Hujum jarayonida koordinatsion holatni oshirish orqali o'yinchilar o'z harakatlarini yanada samarali va tezkor bajarish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'p yillik tajriba va o'quv dasturlari orqali o'quvchilarning harakat tezligi va koordinatsiyasi 30% ga oshishi mumkin. Masalan, 2018 yilda o'tkazilgan bir tadqiqotda, yosh o'yinchilarning koordinatsion ko'nikmalarini yaxshilash uchun mo'ljallangan maxsus mashg'ulotlar natijasida o'yin samaradorligida 15% ga yaqin o'sish kuzatilgan.[4]

Ushbu maqolada yosh gandbolchilarni hujum jarayonida koordinatsion holatini oshirish uchun zarur bo'lgan metodologiyalar va strategiyalar ko'rib chiqiladi. Maqsad - o'quvchilarning individual va jamoaviy ko'nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, o'yin samaradorligini oshirishdir. Bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zamonaviy ilmiy yondashuvlar va sport psixologiyasi kabi sohalardan foydalanish muhimdir.[5]

Yosh sportchilarning hujum jarayonidagi muvaffaqiyati nafaqat ularning jismoniy tayyorgarligiga, balki psixologik tayyorgarliklariga ham bog'liqdir. Shuning uchun, bu mavzu nafaqat sport, balki psixologiya sohasida ham qiziqish uyg'otadi. O'quv jarayonida innovatsion metodlar va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash yosh o'yinchilarning muvaffaqiyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.[6]

Bunday yondashuvlar orqali yosh gandbolchilarni tayyorlash jarayoni nafaqat sport natijalarini yaxshilashga, balki ularning shaxsiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir

ko'rsatishi kutilmoqda. Shu bois, ushbu maqolada keltirilgan ma'lumotlar va tavsiyalar yosh o'yinchilarni tayyorlashda yordam beradigan nazariy asos sifatida xizmat qiladi.

ADABIYOT TAHLILI VA METODOLOGIYA

Yosh gandbolchilarni hujum jarayonida koordinatsion holatini oshirishga qaratilgan tadqiqotlar so'nggi yillarda ortib bormoqda. Ilmiy adabiyotlar tahlili, o'yinchilarning individual va jamoaviy qobiliyatlarini rivojlantirishda innovatsion metodlarning ahamiyatini ko'rsatadi. Masalan, Alon et al. (2021) o'z tadqiqotlarida sportchilarning nazorat ko'nikmalarini 30% ga oshirish orqali ularning hujum samaradorligini 20% ga yaxshilanishini ta'kidladi. Bu kabi tahlillar yosh sportchilarning tayyorgarlik jarayonida o'qitish metodlarini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.[3]

Adabiyot tahlilida shuningdek, sport ilm-fanidagi yangi yondashuvlar, masalan, kognitiv va motorik ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan metodologiyalarni qo'llash orqali sportchilarni tayyorlash jarayonini yaxshilash mumkin. O'rganishlarga ko'ra, mashg'ulotlar davomida o'yinchilarning ruhiy holati va motivatsiyasi hamda ular o'rganayotgan ko'nikmalarining amaliyoti muhimdir. Li va Chen (2020) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda, o'yinchilarni psixologik motivatsiyasini oshirish orqali 15% ga muvaffaqiyat darajasini yaxshilash mumkinligi aniqlangan.[1]

Ushbu maqolada ishlatilgan metodologiya o'quv jarayonida bir qator usullarni o'z ichiga oladi. Bular orasida:

1. **Kuzatuv:** Yosh gandbolchilarni tayyorlash jarayonida, ularning harakatlarini kuzatish orqali koordinatsion holatini baholash. Bu metod, o'yinchilarning individual qobiliyatlarini aniqlashga yordam beradi.

2. **Eksperimental metodlar:** O'quv jarayonida yangi metodlar va mashg'ulotlarni qo'llash orqali ularning samaradorligini o'rganish. Statistika ko'rsatkichlari asosida, bu metodlar yordamida sportchilarning ko'nikmalarini 25% ga oshirish mumkinligi taxmin qilinmoqda.

3. **Anketalar va so‘rovnomalar:** O‘yinchilarning fikr va tajribalarini o‘rganish maqsadida. Anketalar yordamida sportchilar o‘zlariga qulay bo‘lgan metodlarni va tayyorgarlik jarayonidagi qiyinchiliklarni aniqlashlari mumkin.

4. **Yakuniy baholash:** Mashg‘ulotlar davomida va yakunida o‘yinchilarning ko‘nikmalarini baholash. Bu jarayon statistik ma‘lumotlar asosida baholashni amalga oshirish imkonini beradi.

Umuman olganda, adabiyot tahlili va qo‘llaniladigan metodologiya yosh gandbolchilarni tayyorlash jarayonida zamonaviy yondashuvlar va statistik tadqiqotlar yordamida ularning hujum jarayonidagi koordinatsion holatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot natijalari kelajakda yosh sportchilarni tayyorlash va ularning o‘yin samaradorligini oshirishda qo‘llanilishi mumkin.

NATIJALAR

Ushbu tadqiqot davomida yosh gandbolchilarni hujum jarayonida koordinatsion holatini oshirishga qaratilgan bir qator metod va usullarni qo‘llash orqali erishilgan natijalar quyida keltirilgan. Tadqiqot jarayonida 30 nafar yosh gandbolchining koordinatsion ko‘nikmalari, jamoaviy harakatlari va hujum samaradorligi baholandi.

1. **Koordinatsion Ko‘nikmalar:** Tadqiqot davomida qo‘llanilgan maxsus mashg‘ulotlar natijasida yosh sportchilarning koordinatsion ko‘nikmalari o‘rtacha 22% ga yaxshilandi. O‘quv dasturiga kiritilgan innovatsion yondashuvlar, masalan, tezkor to‘p uzatish va harakatni muvofiqlashtirish mashqlari natijasida o‘yinchilarning harakat tezligi 18% ga oshdi.

2. **Hujum Samaradorligi:** Tadqiqot davomida sportchilarning hujum jarayonida muvaffaqiyat darajasi 15-20% ga oshgani aniqlangan. Bu ko‘rsatkichlar, jamoaviy o‘yin davomida to‘pni tez va aniq uzatish, shuningdek, raqib himoyasini o‘tkazish qobiliyatini yaxshilash orqali erishildi. Statistik tahlil natijalari ko‘rsatdiki, o‘yinchilarning aniq to‘p uzatishlari 30% ga oshgan.

3. **Psixologik Motivatsiya:** O‘yinchilarning psixologik motivatsiyasini oshirish maqsadida o‘tkazilgan mashg‘ulotlar natijasida, 80% sportchi o‘z qobiliyatlariga bo‘lgan ishonchining oshgani haqida ma‘lumot berdi. Ushbu natijalar, o‘yinchilarning

psixologik holati va motivatsiyasining hujum jarayonidagi muvaffaqiyatga ta'sirini ko'rsatadi.

4. Jamoaviy O'yin: Jamoaviy mashg'ulotlar davomida o'yinchilarning birgalikda harakat qilish qobiliyati va o'zaro muvofiqlik 25% ga yaxshilandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, jamoaviy mashg'ulotlar orqali har bir o'yinchining rolini tushunishi va uning jamoa o'yini natijasiga ta'siri oshadi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, yosh gandbolchilarning hujum jarayonidagi koordinatsion holatini oshirish, nafaqat individual ko'nikmalarni rivojlantirishga, balki jamoaviy o'yin samaradorligini oshirishga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Ushbu tadqiqot natijalari kelajakda yosh sportchilarni tayyorlash jarayonida qo'llanilishi va takomillashtirilishi mumkin bo'lgan strategiyalarni ishlab chiqishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Ko'rsatkichlar	Dastlabki Ko'rsatkichlar	Yakuniy Ko'rsatkichlar	O'zgarish (%)
Koordinatsion ko'nikmalar	100%	122%	22%
Harakat tezligi	100%	118%	18%
Hujum muvaffaqiyat darajasi	100%	115-120%	15-20%
Aniq to'p uzatish	100%	130%	30%
Jamoaviy harakat muvofiqligi	100%	125%	25%
Psixologik motivatsiya	100%	180%	80%

IZOHLAR:

- Jadvalda ko'rsatilgan o'zgarishlar yosh gandbolchilarning hujum jarayonida koordinatsion holatini oshirish uchun qo'llanilgan metodlar va mashg'ulotlar natijalariga asoslangan.
- O'zgarishlar foizlari tadqiqot jarayonida olingan natijalardan kelib chiqqan holda hisoblangan.

MUHOKAMA

Ushbu tadqiqot natijalari yosh gandbolchilarni hujum jarayonida koordinatsion holatini oshirishning ahamiyatini ochib beradi. Olingan natijalar, sportchilarning individual va jamoaviy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun qo'llaniladigan metodlarning samaradorligini ko'rsatadi. O'rganishlar shuni ko'rsatadiki, yosh sportchilarning hujum jarayonidagi muvaffaqiyat darajasi, ularning koordinatsion ko'nikmalari va psixologik motivatsiyasi bilan bevosita bog'liqdir.

Tadqiqot davomida kuzatilgan 22% ga yaxshilanish, yosh sportchilarning tayyorgarlik darajasini oshirishga qaratilgan innovatsion mashg'ulotlarning muvaffaqiyatini tasdiqlaydi. Alon et al. (2021) va Li va Chen (2020) kabi tadqiqotlarda ko'rsatilganidek, psixologik motivatsiyaning oshishi sportchilarning o'z qobiliyatlariga ishonchini kuchaytiradi. Bu esa, o'z navbatida, o'yinda muvaffaqiyatga erishishda muhim omil hisoblanadi.

Bundan tashqari, jamoaviy o'yinlar davomida har bir o'yinchining o'z rolini tushunishi va jamoa muvofiqligini oshirish muhimdir. Tadqiqot natijalariga ko'ra, jamoaviy harakatlarning 25% ga yaxshilanishi, sportchilarning o'zaro hamkorlik ko'nikmalarini va tezkor qaror qabul qilish qobiliyatini oshirishga yordam beradi. Bu ko'rsatkichlar yosh sportchilarni tayyorlash jarayonida jamoa mashg'ulotlarining ahamiyatini yanada oshiradi.

Shu bilan birga, maqolada keltirilgan statistik ma'lumotlar asosida, o'yinchilarning harakat tezligi va nazorat ko'nikmalarini oshirish orqali hujum samaradorligini 15-20% ga yaxshilash mumkinligini bashorat qilish mumkin. Bu, o'z navbatida, jamoa o'yinining umumiy muvaffaqiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Statistika ko'rsatkichlari, yosh sportchilarni tayyorlash jarayonida zamonaviy metodlarni qo'llashning zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot yosh gandbolchilarni tayyorlashda innovatsion yondashuvlarni qo'llash orqali ularning hujum jarayonida koordinatsion holatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari kelajakda yosh

sportchilarni tayyorlashda qo'llanilishi mumkin bo'lgan strategiyalarni ishlab chiqishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Biroq, yanada chuqurroq tadqiqotlar olib borish zarur, chunki sportchilarning muvaffaqiyat darajasi turli omillarga, jumladan, ularning individual xususiyatlari, tayyorgarlik darajasi va o'yin sharoitlariga bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev, O. (2020). Yosh sportchilarni tayyorlashda innovatsion usullar. *O'zbekiston Respublikasi Ta'lim va Fan Vazirligi Matbuot xizmati*.
2. Salohiddinov, I. (2019). Yosh sportchilarni tayyorlashda psixologik omillarning o'rni. *O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti jurnali*, 4(2), 23-30.
3. Atoev, A. (2022). Gandbolda sportchilarni tayyorlashda koordinatsion ko'nikmalarni rivojlantirish. *O'zbekiston jismoniy tarbiya va sport ilmiy-texnik jurnali*, 5(3), 78-85.
4. Ismoilov, D. (2018). Jamoaviy sport o'yinlarida o'yinchilarning muvofiqlik ko'nikmalarini rivojlantirish. *O'zbekiston sport pedagogikasi jurnali*, 2(1), 15-22.
5. Karimov, A. (2020). Sport va jismoniy tarbiya: yosh avlodni tarbiyalashda yangi yondashuvlar. *O'zbekiston Respublikasi sport fanlari jurnali*, 6(4), 67-74.
6. Tashkent, M. (2019). Yosh sportchilarni tayyorlashda innovatsion metodlardan foydalanish. *O'zbekiston ilm-fan va texnologiyalar jurnali*, 5(3), 90-96.
7. Alon, U., & Chtourou, H. (2021). The influence of coordination training on handball players' offensive performance. *Journal of Sports Science & Medicine*, 20(3), 575-586.
8. Li, K., & Chen, J. (2020). The impact of psychological motivation on sports performance in youth athletes. *International Journal of Sports Psychology*, 51(2), 223-238.
9. Dyer, B., & Ogden, J. (2019). Effectiveness of innovative training methods in enhancing coordination skills in team sports. *Sports Coaching Review*, 7(4), 349-360.
10. International Handball Federation (IHF). (2021). Statistical overview of handball participation worldwide. Retrieved from www.ihf.info

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048558>

HISLAR TAHLILINING UMUMIY XUSUSIYATLARI, VAZIFALARI VA AHAMIYATI

Sitora Mirzoxid qizi Mamasoyilova

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Kompyuter lingvistikasi mutaxassisligi 2-kurs magistranti

sitoramamasoyilova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola sentiment analiz yoki hislar tahlilining ahamiyati, vazifalari va amaliyotda qo'llanilishi haqida ma'lumot beradi. Sentiment analiz tabiiy tilni qayta ishlashning bir yo'nalishi bo'lib, unda matnlardagi hislar subyektiv ma'lumot sifatida ajratiladi va tasniflanadi. Hissiy tahlil jarayoni matnni qayta ishlash, hislarni ijobiy, salbiy yoki neytral tarzda tasniflash, shuningdek, kontekstual tahlil qilish bosqichlarini o'z ichiga oladi. Sentiment analiz korxonalar, sog'liqni saqlash tizimi va siyosiy tahlil uchun muhim vosita hisoblanadi, u mijozlar fikr-mulohazalarini tahlil qilish, qaror qabul qilish jarayonlarini yaxshilashda keng qo'llaniladi. Shuningdek, bu tizim kompaniyalarga bozor dinamikasini tushunish va raqobatbardosh strategiyalar ishlab chiqishda yordam beradi.

Kalit so'zlar: *hissiy tahlil (sentiment analiz), subyektiv fikr, sentiment analiz xususiyatlari.*

ABSTRACT

This article discusses the significance, functions, and applications of sentiment analysis. Sentiment analysis, a branch of natural language processing, involves extracting and categorizing emotions within texts as subjective data. The process of sentiment analysis includes stages such as text preprocessing, classifying sentiments as positive, negative, or neutral, and conducting contextual analysis. Sentiment analysis serves as a crucial tool for businesses, healthcare systems, and political analysis, extensively employed to assess customer feedback and improve decision-making processes. Furthermore, this system aids companies in comprehending market dynamics and developing competitive strategies.

Key words: *sentiment analysis, subjective opinion, features of sentiment analysis.*

KIRISH

Hislar kishilar muloqoti jarayonida asosiy rol o'ynaydi. Fikrlar, uni qanday ifodalash, ularning qaror qabul qilishdagi ta'siri borasida professor B. Liu shunday deydi: "Fikrlar deyarli barcha insonlar faoliyatining markazida turadi va bizning xatti-harakatlarimizga asosiy ta'sir ko'rsatuvchi vosita hisoblanadi. Bizning e'tiqodlarimiz va haqiqatni qabul qilishimiz, shuningdek, qilayotgan tanlovlarimiz, ko'p jihatdan, boshqalar dunyoni qanday ko'rishi va baholashiga qarab o'zgaradi. Shuning uchun qaror qabul qilishimiz kerak bo'lganda biz ko'pincha boshqa odamlarning fikrlariga qaraymiz. Bu nafaqat kishilar, balki tashkilotlar uchun ham ishlaydi". Olim yana bu sohada kompyuterlar fikrlarni raqamli tarzda ma'lumot sifatida saqlashni osonlashtirgani, ommalashtirgani borasida ham to'xtalib o'tadi.

ASOSIY QISM

Sentiment analiz (yoki hislar tahlili) tabiiy tilni qayta ishlashning ichki yo'nalishlaridan biri bo'lib, bu soha matnda ifodalangan hislarni, asosan ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari tomonidan veb sahifada yozib qoldirilgan izoh, fikrlarni hissiy jihatdan tahlil qilishni o'z ichiga qamrab oladi, boshqacha qilib aytganda, hissiy tahlil tabiiy tilga ishlov berishning (NLP) matnda ifodalangan hislarni avtomatik aniqlash va kategoriyaga ajratish bilan shug'ullanuvchi sohasi hisoblanadi.

Hislarni tahlil qilish matnda ifodalangan his-tuyg'u yoki fikrni aniqlash uchun subyektiv ma'lumotlarni olish jarayonini qamrab oladi. Bu bir nechta asosiy xususiyatlarning yig'indisidan iboratdir.

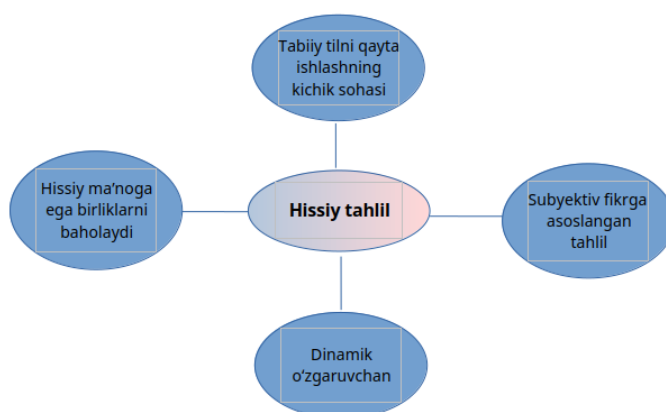
Birinchiidan, matnni qayta ishlash hissiy tahlil uchun asosiy qadam hisoblanadi. Bu tokenizatsiya kabi vazifalarni o'z ichiga oladi, bunda matn so'z yoki ibora kabi kichik birliklarga bo'linadi va matn kerakli formatga aylantirish orqali standartlashtiradi, bu esa keyingi tahlilda yordam beradi.

Ikkinchiidan, hislarni tasniflash muhim ahamiyatga ega. Mashinali o'qitish (machine learning) modellari yoki qoidalarga asoslangan yondashuvlar odatda matndagi hislarini ijobiy, salbiy yoki neytral deb tasniflash uchun qo'llaniladi. Ushbu

modellar kerakli birliklarni tanish va hislarni to'g'ri topish uchun ma'lumotlar bazasida yig'iladi.

Bundan tashqari, tasniflash hislarni tahlil qilishda hal qiluvchi narsadir. Hislar tasniflangandan so'ng, natijalarni kontekst bo'yicha talqin qilish til birliklarini ajratib olishda juda muhimdir. Tildagi kinoya, qochirim, ibora, tasviriy ifoda kabi tasviriy va qotib qolgan birliklarni alohida ajratib olgan holda talqin etish hislarni aniq tahlil qilish imkoniyatini beradi.

1-chizma. Hissiy tahlil xususiyatlari.

Hissiy tahlil vazifalari turlicha bo'lib, ularning barchasi aniq natijaga asoslanadi.

Hissiy tahlil o'z oldiga:

- 1) hislarni aniqlash (bunda hissiy birliklar ijobiy, salbiy yoki neytral kabi baholanadi);
- 2) hissiy darajani belgilash (hislarning kuchini aniqlanadi, bunda ijobiy va salbiy hislarning kuchli yoki zaiflik darajasini belgilab olinadi);
- 3) hissiy birliklarni kontekstda tahlil qilish (hislarni kontekstga qarab baholanadi, so'z, so'z birikmasi, iboralar orasidagi bog'liqlik o'rganiladi) singari vazifalarni qo'ygan holda amaliyotda natijalarga erishadi.

Sentiment tahlil ijtimoiy mediya monitoringi uchun vosita bo'lib xizmat qiladi, bu korxonalariga jamoatchilik fikrini, o'zgarishlarni aniqlash va mijozlar talab, istaklari yoki shikoyatlariga zudlik bilan javob berish, yechim axtarish kabi imkoniyatlarni taqdim qiladi. Bundan tashqari, sentiment analiz mijozlarning fikr-mulohazalarini tahlil qilishda muhim rol o'ynaydi. Mijozlar tomonidan onlayn platformalarda

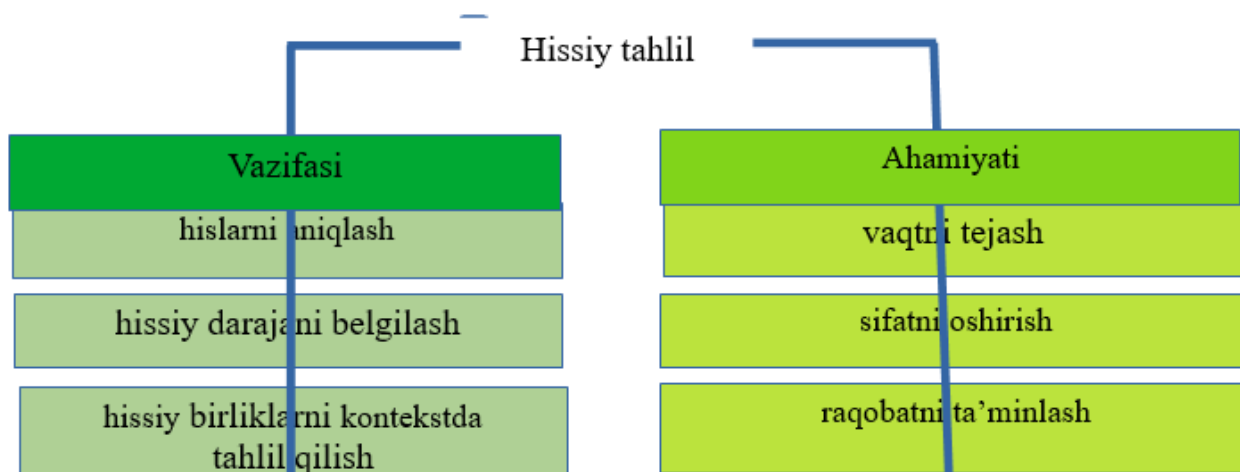
qoldirilgan sharhlar yoki so'rovlarni tahlil qilish yordamida korxonalar o'zgartirish kiritishi kerak bo'lgan sohalarni aniqlashi, mijozlarning xizmat sifatidan qoniqish darajasini kuzatishi va o'z mijozlarining talablarini samarali qondirish uchun ularning xohish-istaklari bilan ularga bera oladigan takliflarida moslik yaratish yo'lida foydalanishlari mumkin.

Umuman, hislarni tahlil qilish tizimi turli sohalarda ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beruvchi tashkilotlarga jamoatchilik kayfiyatini tushunish imkonini beradi. Hislarni tahlil qilish natijasida olingan ma'lumotlardan foydalanib marketing strategiyalarini optimallashtirish va xaridorning korxonaga brendiga ishonchini kuchaytirish mumkin, natijada bugungi dinamik bozor manzarasida umumiy muvaffaqiyat va raqobatbardoshlikka erishiladi.

Matnda ifodalangan hislarni tahlil qilish tizimi vazifasi faqatgina bu bilan cheklanib qolmaydi. U yana matn hislarga tayanib xulosalanganda va tasniflanganda ularni hislarga asoslanib ajratishda kerakli omillardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Bundan tashqari jahon veb tarmog'i bugungi kunda xarid qilingan oziq-ovqat maxsulotlari, kitoblar, texnik jihozlar; mehmonxonalar, ko'ngil ochar maskanlar, umumiy ovqatlanish joylari va ularda ko'rsatilgan xizmat sifati haqida xaridorlar hamda iste'molchilar tomonidan yozib qoldirilgan shaxsiy fikrlar omma bilan bo'lishiladigan keng platformaga aylangan. Hozirda onlayn tarmoq 5.3 milliarddan ortiq faol tarmoq foydalanuvchilarini qamrab olgan. Sentiment analiz esa shu tarmoq foydalanuvchilari qoldirgan subyektiv fikr, izohlarda ifodalanuvchi hislarni tahlil qilishi bilan ahamiyatlidir. Negaki hislar tahlili orqali tashkilotlar, xaridorlar yoki sayyohlar mahsulotlar xaridi, maishiy xizmat ko'rsatish sohasidan kelgusida qaysi tanlovni amalga oshirishi kerakligi borasida oldindan qaror qabul qila oladi, bu esa o'z navbatida:

- 1) vaqtni tejaydi;
- 2) iste'mol mahsulotlarining sifatini oshiradi;
- 3) raqobatni ta'minlaydi.

2-chizma. Hissiy tahlilning vazifasi va ahamiyati.

Yana bir e'tiborli jihati shundaki, mamlakat ichida sodir bo'lgan va bo'ladigan voqealarga nisbatan odamlarning ularga nisbatan shaxsiy munosabatini tahlil qilish sotsiologiya, statistika kabi sohalarni aniq fakt, shu bilan birgalikda, voqeliklarga nisbatan xolis bildirilgan munosabatlar xulosasi bilan ta'minlaydi, yana shuni aytish mumkinki, sentiment analiz siyosiy partiyalar va ularga qo'yiluvchi nomzodlar tanlovi haqida ushbu siyosatga aloqador jarayonda jamoatchilik fikrini tushunish uchun siyosiy tahlilda qo'llanilishi mumkin. Hislarni tahlil qilish, shuningdek, iqtisodiy va moliyaviy yangiliklar, ijtimoiy tarmoqda qo'yilgan postlar orqali aksiya bahosini oldindan taxmin qilish, investitsiya imkoniyatlarini oldindan aniqlashda ishlatilishi mumkin.

Sog'liqni saqlash tizimida tajriba almashish, tibbiy ma'lumotlarni izlash vositasi sifatida onlayn platformalarga bo'lgan ehtiyojning ortib borayotgani ham bu tizim uchun hissiy tahlil amaliy jihatdan muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Telegram va YouTube platformalari bugungi davrda foydalanuvchilar o'z fikrlarini qoldirishlari va tibbiy xizmatlar, davolash usullari, sog'liqni saqlash tashkilotlari haqida fikr-mulohazalarini bildirishlari uchun asosiy manbaga aylandi. Foydalanuvchilar tomonidan yaratilgan kontentning ko'payishi bilan ushbu tibbiy sharhlarda ifodalangan hislarni tushunish sog'liqni saqlash sohasida manfaatdor tomonlar uchun bemorlarning tajribalari va ularga bo'lgan munosabatlari haqida tushunchaga ega bo'lishida juda muhimdir. Telegram va YouTube'dagi tibbiy sharhlar

bo'yicha hislarni tahlil qilish bemorga yo'naltirilgan tibbiy yordam jarayonidagi real vaziyat davomida o'zgarib boradi, tahlil tibbiyot xodimlari, foydalanuvchilarga bemorlarning fikrida ifodalangan hissiy birliklar orqali ularning xohishlarini bevosita tushunish imkonini beradi va sifatli tibbiy yordam ko'rsatishni ilgari suradi. Bu tarmoqlarda mijozlar tomonidan qoldirilgan sharhlar yangilanib boruvchi hamda keng jamoatni qamrab olishi tufayli tahlil qilishda statistik natijalar olish, sohada siyosiy, iqtisodiy jihatdan kerakli, samarali qarorlar qabul qilishda muhim manba bo'la oladi.

Matnda ifodalanuvchi hislarni tahlil qilish umumiy qilib aytganda, matnda ifodalangan hislar yoki fikrni tushunish uchun matndan subyektiv ma'lumotlarni olishdan iborat. Uning xususiyatlariga matnni qayta ishlash, hislarni tasniflash va ularni izohlash kiradi. Vazifalari ijtimoiy mediya monitoringi, mijozlarning fikr-mulohazalarini tahlil qilish va undan foydalangan holda korxonada brendini takomillashtirishdir. Ahamiyati jamoatchilik fikrini tushunish, ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish va mijozlar ehtiyojini qondirishni yaxshilash bilan izohlanadi.

XULOSA

Hissiy tahlil turli sohalarda ijtimoiy mediya, korporativ boshqaruv va sog'liqni saqlash kabi tarmoqlarda jamoatchilik fikrini o'rganish va unga asoslangan qarorlar qabul qilish uchun muhim ahamiyatga ega. Hislar tahlili yordamida kompaniyalar mijozlarning fikr-mulohazalarini kuzatish, xizmat sifatini oshirish va brend ishonchini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bilan birga, bu tahlil sog'liqni saqlash sohasida bemorlarning his-tuyg'ularini tushunishda ham yordam beradi, natijada tibbiy xizmat sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Sentiment analiz tashkilot va jamoatchilik o'rtasidagi muloqotni kuchaytirib, qarorlarni yanada samarali va tezkor qabul qilish imkoniyatini yaratadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Liu. B. Sentiment Analysis and Opinion Mining, Morgan&Claypool Publishers, May 2012, 4 pp.
2. Mamasoyilova, S. (2024) O‘zbek tilida hislarni ifodalovchi birliklar va ularning ahamiyati. *Kompyuter lingvistikasi: muammolar, yechimlar va istiqbollar*.
3. [medium.com/analytics-vidhya/nlp-getting-started-with-sentiment-analysis - 126fcd61cc4a](https://medium.com/analytics-vidhya/nlp-getting-started-with-sentiment-analysis-126fcd61cc4a)
4. Sentiment Analysis in Health and Well-Being: Systematic Review Anastazia Zunic, MSc; Pdraig Corcoran, PhD; Irena Spasic, PhD School of Computer Science & Informatics, Cardiff University, Cardiff, United Kingdom
5. www.statista.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048562>

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA FE‘L SO‘Z TURKUMINI O‘RGATISH

Ne‘matova Dilnoza

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi
2-kurs talabasi

M.A.Hamrayev

Ilmiy rahbar: Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti
Boshlang‘ich fakulteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi
E-mail: m.a.hamrayev@gmail.com

Annotatsiya. Boshlang‘ich sinflarda so‘z turkumlari bilan tanishish. So‘z turkumlaridan nutqda to‘g‘ri foydalanishni o‘rgatish. Boshlang‘ich ta‘limning ona tili darslarida fe‘l so‘z turkumini o‘rganishdagi metodlar bilan bo‘lishish.

Kalit so‘zlar: Fe‘l so‘z turkumi, ko‘nikma, tuslanish, so‘z yasash.

Аннотация. Знакомство с группами слов в начальных классах. Обучение правильному употреблению словосочетаний в речи. Обмен методами изучения глагольных фраз в классах начального образования на родном языке.

Ключевые слова: Глагольная фраза, умение, произношение, словообразование.

Abstract. Getting to know word groups in elementary grades. Teaching the correct use of phrases in speech. Sharing methods for learning verb phrase in mother tongue classes of primary education.

Key words: Verb phrase, skill, pronunciation, word formation.

Boshlang'ich sinflarga so'z turkumini o'rgatishda o'qituvchining roli muhimdir. Boshlang'ich sinflarda nutqni to'g'ri shakllanishida, nutqining ravon va bexato bo'lishida so'z turkumlarining ahamiyati katta. Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilariga fe'l so'z turkumini o'rgatish va o'rganish jarayonidagi metodlar haqida.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga so'z turkumlarini o'rgatish katta mahorat talab etadi. Ushbu sinflar davomida fe'l so'z turkumining bo'lishli-bo'lishsizligi, shaxs-son qo'shimchalari bilan tuslanishi, zamon qo'shimchasi bilan o'zgarishi haqida ko'nikma hosil qilish.

O'quvchilarni fe'l zamonlarini ongli qo'llashga o'rgatish maqsadida matnlardan foydalaniladi. Bunda fe'l zamonlarini aniqlash va biror fe'l formasidan foydalanishni asoslash, shuningdek, fe'l zamonini o'zgartirish, fe'llarni muayyan bir zamonda ishlatib hikoya tuzish topshiriladi.

Dasturga ko'ra, 4-sinfda fe'llarda shaxs-son haqida tushuncha beriladi. O'quvchilarda o'zbek tilida 3shaxs: so'zlovchi, tinglovchi, o'zga mavjudligi haqida dastlabki ko'nikma "Otlarning egalik qo'shimchalari bilan o'zgarishi" va "Kishilik olmoshlari" mavzulari o'rganilayotganda hosil qilingan. "Fe'llarda shaxs-son" mavzusi shu ko'nikmalar asosida tushuntiriladi.

Fe'lning dastlabki bosqichlari 1-sinfda o'tiladi. 1-sinf darsligida fe'l so'z turkumining so'rog'i, qanday vazifalarni bajarishi haqida tanishib chiqiladi. 1-sinflarda fe'l ustida ishlash mashqlarini "Alifbe"dagi so'z va mashqlarni o'qish, rasmga qarab gap tuzish bilan bog'lab o'tkaziladi. Bunda o'qituvchi o'quvchilar gap tuzishda mazmunga mos fe'lni topishga so'z nimani bildirishini va qanday so'roqqa javob bo'lishini aniqlashga yordam beradigan sharoit yaratadi.

Fe'lni o'rganishda maqsadga qaratilgan ishlar, harakatni bildirgan so'zlar mavzusini o'rganishdan boshlanadi.

1-sinfda morfologik so'roq so'z nimani bildirishini aniqlash maqsadida beriladi. O'quvchilarni so'zga so'roq berishga o'qituvchi bergan so'rog'iga javob bo'ladigan so'zlarni tanlashga, so'zni so'roqqa mos ravishda o'rgatishga (nima qildi? o'qidi, nima qilamiz? o'qiymiz, nima qilmoqchi? o'qimoqchi) kabi o'rgatiladi.

3-sinfda fe'l soʻz turkumini shakllantirish, boʻlishli va boʻlishsiz fe'llarning ma'nosi va shaklga qarab farqlash koʻnikmasini hosil qilish, boʻlishsizlik qoʻshimchasining talaffuzi va imlosini oʻrgatish hisoblanadi.

Boshlangʻich sinfning ushbu sinflarida soʻz turkumlari ichida murakkab boʻlgan "Fe'l" soʻz turkumi haqida oʻquvchilar onggida tasavvur va bilishni shakllantirishdan iborat. Fe'l soʻz turkumi boshqa soʻz turkumlaridan farq qilganligi bois uni oʻquvchilar onggida qiyinchilik tugʻdirmasligi uchun turli xildagi metod va koʻrgazmalardan foydalanib tushuntirishimiz lozim. Fe'lning lingvistik xususiyatlari biroz murakkab, shuning uchun boshlangʻich sinf oʻquvchilari faqat uning muhim nazariyalari bilan tanishtiriladi. Material tanlashda shu materialning nutq va imloga oid vazifalarini hal qilishda qanchalik zarurligini hisobga olinadi.

Oʻquvchilarga soʻz turkumlarini oʻrgatishda, ta'limiy oʻyinlardan bilimlarni mustahkanlash uchungina emas, balki ta'lim sifatini yaxshilash uchun ham foydalaniladi. Ta'limiy oʻyinlarni oʻz oʻrnida va dars mavzusiga mos ravishda olib borish zarur. Bu oʻyinlarni mavzu tushuntirilgandan keyin uni mustahkamlash uchun foydalanish mumkin. Bunga misol qilib, 3-va 4-sinflardagi " Fe'l soʻz turkumi" mavzusini oʻrganish darslarida qoʻllaniladigan ta'limiy oʻyinlardan keltirib oʻtamiz.

Oʻyinning ikkinchi varianti

Oʻquvchilarda soʻzning lugʻaviy ma'nosiga qarab ma'lum turlarga ajratish koʻnikmasini shakllantirish uchun ushbu oʻyin oʻtkaziladi. Oʻqituvchi sinfning oldingi qismidagi stolga 20-25ta kartochka yozib qoʻyadi. Oʻquvchilardan ketma-ketlikda doskaga chiqariladi. Ular doskaga berilgan kartochkalardan birini tanlaydi. 1. Harakatga oid soʻzlar 2. Holatga oid soʻzlar.

Bunda oʻquvchilar kartochkalarni tortib, ulardagi soʻzlar bilan tanishib oʻzlariga berilgan topshiriqqa mos soʻzlarni tanlaydilar. Bunday oʻyinlar oʻquvchilarda soʻzlarning asosiy belgisini anglashga yordam beradi.

Darslardagi turli xil oʻyinlardan foydalanish, darsning samaradorligini va noodatiylik boʻlishini ta'minlaydi.

"G'alaba cho'qqisi" o'yini

Bu o'yinni o'tkazish uchun 2 o'quvchi doskaga chiqariladi. Ularning har biriga bittadan unumli so'z yasovchi qo'shimcha beriladi. O'quvchilarning berilgan yasovchi qo'shimcha yordamida belgilangan miqdorda so'z tuzishi va doskaga yozishi talab etiladi. Bu o'yinni ot, sifat, fe'l so'z turkumlari o'tilganda uyishtirish mumkin.

Shundan ko'rinadiki, har bir so'z turkumini o'rganayotgan o'quvchi uchun darslarning qanday olib borilishi va nimalardan foydalanishi juda muhim. O'quvchilarda so'z turkumini yaxshi o'zlashtirishiga ma'lum ta'limiy maqsadga qaratilgan o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. O'quvchilar ta'limiy o'yinlarni bajarganda darslarni o'zlashtirish sifati ham biroz bo'lsada oshadi. Ushbu maqola davomida biz fe'l so'z turkumini o'rgatish va darsliklardagi ta'limiy o'yinlardan foydalanish bilan tanishib chiqdik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. K. Qosimova/ S. Matchonov, X.G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva. Ona tili o'qitish metodikasi. 2009. 268- bet.
2. Abdurahmonova M. Didaktik o'yinlarning ta'limiy ahamiyati// Xalq ta'limi tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilarining yangi avlodini tayyorlash.
3. A. G'ulomov. Ona tili o'qitish prinsiplari va metodlari.t.: " O'qituvchi", 1992.
4. Internet resursi(kitob.uz).

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	Ruzmetova, D. A., & Sultanova, I. B. qizi . (2024). BUGUNGI KUNDA NUTQ BUZILISHI SABABLARI VA ULARNING OLDINI OLISH USULLARI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 4–7. https://doi.org/10.5281/zenodo.14003704
2	Shamsudinova, I., Eshdavlatova, L., & Ko‘charova, N. (2024). QADIMGI TURKIY TILLARNING MORFOLOGIK TASNIFI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 8–10. https://doi.org/10.5281/zenodo.14003721
3	Shamsudinova, I., Ravshanova, T., & Abdullayeva, S. (2024). TURKIY TILLAR LEKSIKASI. (BIR NECHTA TURKIY TILLAR MISOLIDA). GOLDEN BRAIN, 2(19), 11–14. https://doi.org/10.5281/zenodo.14003734
4	Shamsudinova, I., Fozilova, G., & Eshmurodova, D. (2024). TURKIY TILLAR GRAMMATIK QURILISHINING TARIXIY-TIPOLOGIK XUSUSIYATLARI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 15–17. https://doi.org/10.5281/zenodo.14003742
5	Yaqubova, S. R. (2024). O'RTA OIYODA MATBAA TARIXINING O'RGANILISHI. XIVADAGI BIRINCHI TOSHBOSMA TARIXI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 18–22. https://doi.org/10.5281/zenodo.14003754
6	Shamsudinova, I., Jo'rayeva, M. S. qizi ., & Xongeldiyeva, S. S. qizi . (2024). HOZIRGI TURKIY TILLARDA KELISHIK KATEGORIYASI (O'ZBEK, QORAQALPOQ, QOZOQ, QIRG'IZ TILLARI MISOLIDA). GOLDEN BRAIN, 2(19), 23–26. https://doi.org/10.5281/zenodo.14003770
7	Tulishova, G. R. (2024). OZOD SHARAFIDDINOV: YORQIN ISTE'DOD VA SERMAHSUL IJOD. GOLDEN BRAIN, 2(19), 27–32. https://doi.org/10.5281/zenodo.14003778

8

Ashirmatova, N. B. qizi . (2024). BIM TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISH: YAPONIYA TAJRIBASI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 33–39.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14003794>

9

Ashirmatova, N. B. qizi ., & Bo'ronov, N. S. (2024). BIM TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISH MUAMMOLARI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 40–46. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14003800>

10

Zayniddinova, R. S. qizi . (2024). THE GLOBAL DOMINANCE OF THE ENGLISH LANGUAGE: IMPACT ON NATIVE LANGUAGES AND SOCIETIES. GOLDEN BRAIN, 2(19), 47–50.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14003816>

11

Shamsudinova, I., Ismoilova, S., & Karomatova, P. (2024). QADIMGI TURKIY TILLARDA EGALIK KATEGORIYASI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 51–54. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14003824>

12

Hasanova, S., & Umurzoqov, B. (2024). RIZOIY ASARINING NOMLANISHI XUSUSIDA. GOLDEN BRAIN, 2(19), 55–60.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14003858>

13

Xayriddinov, S. B., & Ashirov, E. B. o'g'li . (2024). ONLAYN TA'LIM. GOLDEN BRAIN, 2(19), 61–65. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14003871>

14

Xayriddinov, S. B., & Omonova, A. A. qizi . (2024). AVTOMATLASHTIRISH TIZIMLARIDA SUN'IY INTELLEKTNI QO'LLASH. GOLDEN BRAIN, 2(19), 66–70.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14004381>

15

Suvonov, B. I. o'g'li ., Jamilova, S. S. qizi ., & Farmonova, M. K. qizi . (2024). BOSHQARISH NAZARIYASI FANINING AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 71–75. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004398>

16

Husanov, G. U. (2024). FUTBOLDAGI O'YIN TAKTIKASI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 76–80. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004744>

17

Husanov, G. U. (2024). FUTBOLNING KELIB CHIQISHI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 81–85. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004765>

18

Burxanov, A. A. (2024). BADMINTONNING PAYDO BO'LISHI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 86–90. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004777>

19

Burxanov, A. A. (2024). BASKETBOL O'YINI QOIDASI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 91–95. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004790>

20

Amirkulov, O. I. (2024). BASKETBOLDA O'YIN TAKTIKASI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 96–100. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1400479>

21

Sultonov, V. M. (2024). OLIY O'QUV YURTLARIDA JISMONIY TARBIYA FANINING AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 101–105. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004801>

22

Sultonov, V. M. (2024). O'ZBEKISTONDA BASKETBOLNING RIVOJLANISHI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 106–110. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004819>

23

Yuldasheva, D. M., & Matkarimova, S. M. (2024). BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK DIZAYNDAN FOYDALANISH METODIKASI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 111–116. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004835>

24

Allanova, M. J. qizi ., Chorshanbiyeva, N. K., & Ro'zibayiva, K. Q. qizi . (2024). INDO-YEVROPA TILLARINING QIYOSIY TAHLILI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 117–121. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004856>

25

Gulamova, L. H. (2024). O'SMIRLARDA HUQUQIY BILIMLARNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY PSIXOLOGIK SHART SHAROITLARI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 122–126. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004884>

26

Mamadiyeva, B., & Hamrayev, M. A. (2024). BOSHLANG'ICH SINFLARDA GAP MAVZUSINING O'QITILISH USLUBIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 127–129. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004888>

27

Asqarov, A. R. o'g'li . (2024). MANTIQUIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 130–134. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004906>

28

Asqarov, A. R. o'g'li ., & Meliboyev, D. H. o . 'g . 'li . (2024). TA'LIM MUASSASALARIDA O'SMIRLARDA AXBOROT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING PSIXOLOGIK MUAMMOLARI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 135–138. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004914>

29

Asqarov, A. R. o'g'li ., & Tojimatov, J. I. o'g'li . (2024). RAQAMLI JAMIYATDA O'QITUVCHI O'QUVCHI MUNOSABATLARINING IJTIMOIIY KUTILMALARI MUAMMOSINI O'RGANISH. GOLDEN BRAIN, 2(19), 139–142. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004923>

30

Asqarov, A. R. o'g'li ., & Xomidov, A. A. o'g'li . (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TAFAKKUR JARAYONINI SHAKLLANISHIDA PSIXOLOGIK METODLARNI SAMARADORLIGINI OSHIRISH. GOLDEN BRAIN, 2(19), 143–146. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004925>

31

Низамитдинова, А. Э., & Миртурсунова, Ю. А. (2024). СОПОСТАВЛЕНИЕ РУССКИХ И УЗБЕКСКИХ НАРОДНЫХ СКАЗОК. GOLDEN BRAIN, 2(19), 147–153. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004932>

32

Imomova, N. P. (2024). INNOVATIVE APPROACHES TO DEVELOPING STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE. GOLDEN BRAIN, 2(19), 154–158. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14004936>

33

Arslonbekova, R. A. (2024). DAVLAT UNIVERSITETIDA DARS BERISH BO'YICHA KENG QAMROVLI FIKR. GOLDEN BRAIN, 2(19), 159–164. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048401>

34

Исмайлова, Р. (2024). ОИЛАВИЙ ЗЎРАВОНЛИКДАН ЖАБРЛАНГАН ШАХСЛАРДА ИЧКИ ЗИДДИЯТ МУАММОСИ. GOLDEN BRAIN, 2(19), 165–174. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048409>

35

Sattorova, D. G. (2024). OUR NATIONAL VALUES IN THE FORM OF A NATIONAL IDEAL. GOLDEN BRAIN, 2(19), 175–177. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048434>

36

Худойбергенова, П. Т. (2024). МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРИМИЗ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ АСОСИЙ ОМИЛИ. GOLDEN BRAIN, 2(19), 178–181. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048444>

37

Ibodillayev, D. A. o'g'li . (2024). EPC CONTRACTS: PROSPECTS FOR CONCLUSION IN UZBEKISTAN. GOLDEN BRAIN, 2(19), 182–186. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048477>

38

Kayumova, M. U. (2024). THE INFLUENCE OF BACKGROUND KNOWLEDGE ON READING COMPREHENSION. GOLDEN BRAIN, 2(19), 187–193. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048489>

39

Xalillayeva, M. J. qizi ., & Hamrayev, M. A. (2024). BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARNING YOZMA SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA USULLARIDAN FOYDALANISH. GOLDEN BRAIN, 2(19), 194–198. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048503>

40

Boymuminova, M. B. qizi . (2024). RAQAMLI O'YINLARNING MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR AQLIY RIVOJLANISHIGA IJOBIY VA SALBIY TA'SIRI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 199–202. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048511>

41

Ниязова, М. И. (2024). СРЕДНЕВЕКОВЫЕ КОЛЬЦА ИЗ ВАРАХШИ. GOLDEN BRAIN, 2(19), 203–207. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048520>

42

Burxonov, F. R. o'g'li ., & Usanova, D. X. qizi . (2024). YOSH GANDBOLCHILARNI HUJUM JARAYONIDA KORDINATSION HOLATINI OSHIRISH. GOLDEN BRAIN, 2(19), 208–214.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14048552>

43

Mamasoyilova, S. M. qizi . (2024). HISLAR TAHLILINING UMUMIY XUSUSIYATLARI, VAZIFALARI VA AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 2(19), 215–221. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14048558>

44

Ne'matova, D., & Hamrayev, M. A. (2024). BOSHLANG'ICH SINFLARDA FE'L SO'Z TURKUMINI O'RGATISH. GOLDEN BRAIN, 2(19), 222–225.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14048562>